

Vojaška **Military** zgodovina **History**

Revija Vojaškega muzeja Slovenske vojske
Journal of the Military Museum of the Slovenian Armed Forces

Vojaški muzej
Slovenske vojske

leto 2026

letnik 18

števila 1

Vojaška **Military** zgodovina **History**

Revija Vojaškega muzeja Slovenske vojske
Journal of the Military Museum of the Slovenian Armed Forces

Vojaški muzej
Slovenske vojske

leto **2026**

letnik **18**

številka **1**

Vojaška zgodovina

Revija Vojaškega muzeja Slovenske vojske

Military History

Journal of the Military Museum of the Slovenian Armed Forces

leto **2026** | letnik **18** | številka **1**

Uredniški odbor

mag. Matjaž Ravbar (glavni urednik)

podpolkovnik Jože Lebar (odgovorni urednik)

Rok Filipčič (namestnik glavnega in odgovornega urednika)

dr. Damijan Guštin

polkovnik dr. Tomaž Kladnik

dr. Tomaž Lazar

dr. Blaž Torkar

Jezikovni pregled

Služba za strateško komuniciranje

Prevod povzetkov

Maja Lindič, Šola za tuje jezike SV

Oblikovanje in priprava za tisk

MatFormat d. o. o.

Tisk

Grafex d. o. o.

Izdajatelj in založnik

Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije

Vojaški muzej Slovenske vojske

Engelsova ulica 15, 2000 Maribor

Zanj

podpolkovnik Jože Lebar, načelnik Vojaškega muzeja Slovenske vojske

Naklada

200 izvodov

ISSN 1580-4828 (tiskana izdaja)

ISSN 2712-6072 (spletna izdaja)

Elektronski naslov

vojaski.muzej@mors.si

Na naslovni strani

Litografija Kadetskega inštituta v Mariboru, Carl Wilhelm Christian von Doderer,
hrani Vojaški muzej Slovenske vojske

Maribor 2026

Vse pravice pridržane.

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

5

Jože Lebar

Nagovor odgovornega urednika

8

Mladen Horvat

Zgodovina obleganja do pojava smodnika

22

Blaž Torkar

Dardanelska kriza in boji na polotoku Galipoli

32

Aleš Zelenko

Bliskovita vojna na dveh kolesih

48

Jurij Hadalin

*Incident v Krfskem prelivu leta 1946:
jugoslovanska vloga v enem izmed prvih lokaliziranih
spopadov hladne vojne*

62

Tomaž Kladnik

*Nastanek in delovanje teritorialne obrambe
kot sestavnega dela oboroženih sil nedemokratske države*

78

Rok Filipčič

Pravno varstvo kulturne dediščine v času oboroženih spopadov

90

Navodila avtorjem

Nagovor odgovornega urednika

SPOŠTOVANE BRALKE IN SPOŠTOVANI BRALCI REVIJE VOJAŠKA ZGODOVINA!

Prejšnja številka Vojaške zgodovine je bila namenjena Prekmurju, regiji, ki je bila v preteklosti priča burnemu vojaškemu dogajanju in številnim prelomnim dogodkom, ter Prekmurcem, ki se v teh prelomnih dogodkih niso umaknili, kot bi se lahko, temveč so (tudi) z orožjem odločali o svoji usodi.

Tokratna revija ni tematska, saj ni namenjena določeni temi, časovnemu obdobju ali območju. V prispevkih so obravnavane teme, ki so mogoče povprečnemu bralcu vojaškozgodovinske literature nekoliko manj znane.

Mag. Mladen Horvat v svojem prispevku obravnava taktike vojaškega obleganja do pojava smodnika, ki je temeljito spremenil načine obleganja in bojevanja. Dogajanje med prvo svetovno vojno je zadnja leta v Sloveniji precej aktualno, večinoma zaradi soške fronte, saj je močno zaznamovala življenje naših prednikov. Dr. Blaž Torkar se s svojim prispevkom nekoliko oddalji od slovenskega ozemlja in nam predstavi boje med prvo svetovno vojno na polotoku Galipoli. Starejši ljubitelji filmske umetnosti se spomnimo, da je v zgodovinskem filmu z naslovom Gallipoli igral tudi takrat še razmeroma mlad in neuveljavljen Mel Gibson. Lani je bila v raziskovalnih in muzejskih krogih precej aktualna 80. obletnica konca druge svetovne vojne. Major Zelenko nas s svojim prispevkom prestavi v pomlad leta 1941, ko se je vojna pri nas začela, in predstavi uporabo koles ter motociklov v nemških enotah med prodorom na ozemlje Kraljevine Jugoslavije. Že ob koncu druge svetovne vojne so se

med zmagovitimi zavezniki začele kazati razlike, ki so bile napoved prihajajočega spopada, ki ga poznamo kot hladno vojno. Dr. Jurij Hadalin v svojem prispevku opisuje dogodke, ki so se zgodili tik po koncu vojne leta 1946 v Krškem prelivu in pomenijo enega prvih lokaliziranih spopadov hladne vojne. Polkovnik dr. Tomaž Kladnik nas s svojim prispevkom popelje v čas ustanovitve slovenske Teritorialne obrambe, ki je bila v nasprotju z JLA izrazito slovenska, in opiše njeno sestavo ter delovanje. Danes smo priče uničevanju kulturne dediščine na skoraj vseh konfliktnih območjih po svetu, kar me kot strokovnjaka v muzejski stroki še posebno žalosti. Rok Filipčič končuje to številko Vojaške zgodovine s prispevkom, v katerem predstavlja razvoj pravnega varstva kulturne dediščine med oboroženimi spopadi do sprejetja haaške konvencije leta 1954, ki je temeljni dokument na tem področju.

Ob izidu te številke Vojaške zgodovine se iskreno zahvalujem avtorjem prispevkov, uredniškemu odboru in vsem, ki so s svojim znanjem pripomogli, da je revija izšla. Vam, ki berete to revijo, želim prijetno branje.

Podpolkovnik **Jože Lebar**

načelnik Vojaškega muzeja Slovenske vojske

Mladen Horvat

*Zgodovina obleganja
do pojava smodnika*

Zgodovina obleganja do pojava smodnika

IZVLEČEK

Prispevek je zgoščen prikaz zgodovine obleganja od začetkov v prvih umetniških in pisnih virih iz Mezopotamije in Egipta v 4. tisočletju pr. n. št. do pojava strelnega orožja v evropskem poznem srednjem veku. Po uvodu, v katerem so razloženi pojem in načini obleganja, je predstavljena obravnava razvoja oblegovalnih tehnik ter obrambe pred njimi skozi zgodovino. Z opisom najslavnejših obleganj v posameznih obdobjih so prikazani taktika, nastanek in delovanje nekaterih najbolj značilnih naprav, ki so bile uporabljene v tistih obdobjih. Zaradi obširnosti gradiva je članek napisan precej »evropocentrično«, razen najstarejših obdobj, ko na naši celini ni bilo pisnih virov.

Ključne besede: obleganje, oblegovalne naprave, stari vzhod, antika, srednji vek.

UVOD

Obleganje je izraz vojaške terminologije, ko napadalec naleti na naravno ali umetno utrjeno območje, ki ga ni mogoče zavzeti s hitrim napadom, branilci pa se kljub uporabi diplomacije oziroma groženj nočejo predati. Obleganja so skozi zgodovino vključevala različne načine:

- obkolitev, s katero so se preprečili dobava zalog in okrepitev ali pobeg. Izid obleganj pogosto odločijo stradanje, žeja ali bolezen. Obkolitev je pomembna tudi z vidika rušenja morale branilcev, ki se jim tako sporoči, da so oblegovalci odločeni vztrajati. Ta oblika je hkrati zelo zamudna, saj lahko traja več mesecev ali celo let, odvisno od velikosti zalog, ki jih imajo branilci;
- poskus uničenja utrdb s spodkopavanjem ali oblegovalnimi napravami;
- uporaba prevare ali izdaje.²

STARI BLIŽNJI VZHOD

V najstarejših časih je bilo najbrž edino sredstvo za hitro zavzetje utrjenega kraja naskok na obzidje z lestvami, kar pa je bilo povezano z velikimi izgubami, celo ob uspešnem napadu. Prvi dokazi o načinih obleganja izhajajo iz preddinastičnega obdobja v Egiptu in Mezopotamiji (okoli 3500 pr. n. št.). Pečatniki prikazujejo simbolične podobe vladarjev, ki z lokom streljajo na branilce ali uničujejo obzidja, pojavijo se tudi prve oblegovalne naprave. Pozneje, v sumerski in akadski dobi (2900–2150 pr. n. št.), imamo že pisne vire o zavzemanju mest, vendar brez podrobnosti.³

Prvi konkretni opisi tehnično bolj izpopolnjenih obleganj se pojavijo v starobabilonskem obdobju (1800–1600 pr. n. št.). Posebno bogat vir so ohranjeni zapisi iz mesta Mari ob srednjem Evfratu (vzhodna Sirija tik ob meji z Irakom) iz sredine 18. stoletja pr. n. št. (čas babilonskega kralja Hamurabija), ki se nanašajo tudi na obleganje mest Razama v severni Mezopotamiji in Hirituma v Babiloniji.⁴

Napad na utrjeno mesto se je navadno začel s postavitvijo taborov, ki so bili tudi sami utrjeni z nasi-

pi, jarki ali palisadami. Stali so nasproti mestnim vratom, njihova glavna naloga pa je bila preprečevanje prihoda okrepitev in zalog v mesto. Če so imeli napadalcı dovolj močno vojsko, so mesto lahko tudi povsem obkolili.⁵

Ker so naselja v Mezopotamiji ležala na vrhu tako imenovanih tellov (umetni hribi, nastali kot posledica stoletnih odlaganj starega gradbenega materiala v naseljenih krajih), se je pojavila potreba po naprednejših tehnikah za njihovo zavzemanje. Če se ni dalo čez obzidje, je bila druga možnost priti pod obzidje oziroma skozenj. S spodkopavanjem temeljev obzidja se je to zrušilo in utrlo pot napadalcem. To je bilo mogoče narediti na dva načina: spremeniti tok bližnjih rek tako, da je voda tekla direktno proti zidu in izpodjedla gradbeni material, ki je bil navadna glina, ali pa skopati tunele pod obzidjem. Prvi način je bil povezan z zapletenim inženirskim znanjem, ogromno delovne sile in je bil dolgotrajen, saj se dobro vzdrževano obzidje, čeprav iz sušene opeke, ni podrl kar naenkrat. Problem pri drugem je bil, da do obzidja na vzpetinah ni bilo enostavno priti, pa tudi branilci niso mirno gledali, kako jim sovražnik koplje pod zidom. Za pot skozi zid so začeli uporabljati oblegovalne ovne: deblo, s katerim so z vrтанjem ali silo udarcev oslabili strukturo obzidja ali zrušili vrata.⁶

Vendar je bila pot čez zid še vedno najhitrejša. Oblegovalci so zato začeli graditi oblegovalne rampe, ki so bile dovolj visoke, da so dosegle vrh obzidja. Mezopotamski inženirji so njihovo gradnjo spremenili v pravo znanost. Ohranili so se zapisi matematičnih nalog, s katerimi so izračunavali volumen zemlje, število delavcev in čas. Gradnja se je začela na razdalji, ki je omogočala varnost pred izstrelki branilcev, s približevanjem zidu pa so bili delavci navadno zaščiteni z

² Timočenko, *Opsada*, str. 419–420.

³ Hamblin, *Warfare in the Ancient Near East to 1600 B. C.*, str. 215–221.

⁴ Prav tam, str. 221–222.

⁵ Prav tam, str. 226.

⁶ Prav tam, str. 227.

lesenimi zaslioni, izza katerih so prijateljski lokostrelci poskušali branilec preprečevati obstreljevanje.⁷

Ko je višina rampe dosegla vrh obzidja, se je po njej povzpela pehota, ki je prek prenosnih brvi poskušala prodreti na zid in pregnati branilce. Sčasoma so ta način napada izpopolnili tako, da so na rampo pripeljali oblegovalni stolp. Ta je bil lesen, premikal se je na dovolj trdnih kolesih, vrh rampe pa je bil navadno pokrit z deskami ali trstičjem za preprečevanje ugrezanja ali zdrsa. Za premikanje so skrbeli mobilizirani delavci (redkeje vojaki). Glede na velikost stolpa jih je bilo lahko tudi do nekaj sto. Na rampi je stolp s svojo višino presegal obzidje, kar je omogočalo oblegovalcem, da so lahko z višine streljali na branilce in tako dobili taktično prednost. Ker pa so bili leseni stolpi vnetljivi, so morali imeti negorljivo prevleko iz svežih živalskih kož. Pozneje je bila tudi iz kovine in je posadko ščitila tudi pred težjimi izstrelki in predmeti z obzidja. V ohišju takega stolpa je bil pogosto še oblegovalni oven – to zdaj ni bilo več navadno deblo, ki ga je lahko nosilo nekaj deset mož, ampak zelo velik, težek, s kovino obit hlod, na vrveh ali verigah vpet v ohišje stolpa. Zaradi nihanja se je izjemno povečala njegova udarna sila, ravnanje z njim pa je bilo bistveno manj naporno. S temi pripravami so napadli mesto na premišljeno izbranih krajih: ob mestnih vratih ali tam, kjer je bilo obzidje najnižje, najtanjše, najlažje dostopno.⁸

Z razvojem oblegovalne tehnike so bili tudi branilci prisiljeni razviti protiukrepe. Zidovi so postajali vedno višji in debelejši, okrog njih so bili pogosto izkopani tudi jarki (z vodo ali brez), kar je še dodatno oteževalo dostop, saj je bilo treba jarek prej zasuti. V mestih so gradili dodatne utrjene citadele (dodatno utrjeno območje, utrdba znotraj mestnega obzidja, navadno na višje ležečih predelih), kamor so se lahko umaknili prebivalci, če je zunanje obzidje padlo. Obzidja v Mezopotamiji so bila zaradi pomanjkanja gradbenega kamenja iz sušene opeke, kar je zahtevalo nenehno vzdrževanje in na vsake toliko časa popolno obnovo. Na vrhu so dobila parapete, mestna vrata pa

so bila dodatno zavarovana s stolpi, ki so bili višji in širši od drugega obzidja, s čimer so lahko napadalce na vratih, kjer je bil vdor najlažji, obstreljevali tudi z izpostavljenih bokov.⁹

Pri obleganju so branilci delali izpade skozi skrita stranska vrata v obzidju. Izpadi so bili večinoma namenjeni spodkopavanju ramp in zažiganju oblegovalnih naprav, pa tudi uničevanju oblegovalčevih zalog in motenju oskrbovalnih komunikacij. Tako so večali lastne zaloge in dvigovali moralo prebivalcev. Znotraj mest so obzidje na mestu, kjer je bilo pričakovati, da ga bo oblegovalna rampa dosegla, poskušali zvišati ali pa so gradili celo nasprotnne rampe, kar je oblegovalce prisililo, da so morali povečati višino lastne rampe, kar pa je podaljšalo čas obleganja. Nasproti poškodovanim odsekom obzidja so gradili nove tako imenovane kontra zidove in tako onemogočili oblegovalne ovne, na katere so z vrha obzidja metali tudi težko kamenje in jih obličali z gorečo smolo. Proti oblegovalčevim tunelom, s katerimi so ti želeli spodkopati obzidje, so kopali nasprotnne tunele, skozi katere so nato napadli nasprotnike pod zemljo.¹⁰

Obleganja so pomenila tudi veliko logistično težavo za napadalce. Gradnja ramp in oblegovalnih naprav je poleg vojske zahtevala še dodatno delovno silo in tako tudi toliko večje zaloge. V Mezopotamiji ni bilo dovolj drevja, zato so potreben les navadno morali zbrati vnaprej in ga pogosto prinesiti čez velike razdalje. Da bi vsaj nekoliko omejili težave z oskrbo, so napadalci najraje začeli akcijo v času, ko je zorelo žito. Napad je po navadi prišel nepričakovano in s tem dal oblegovalcem možnost, da so polovili ljudi na poljih in zaplenili žito ter živino v okolici. Tako so hkrati dodatno oskrbeli svoje enote in obleganim odvzeli vir prehrane in žive sile. Kljub temu je nezmožnost oskrbe prekinila obleganja vsaj tako pogosto kot vztrajna

⁷ Prav tam, str. 227–228.

⁸ Prav tam, str. 228.

⁹ Prav tam, str. 222–223.

¹⁰ Prav tam, str. 230–233.

obramba. Če se je oblegano mesto kljub dolгим poskusom uspešno upiralo, so oblegovalci, še posebno ob izgubi oblegovalnih naprav, ki jih ni bilo enostavno nadomestiti, pogosto poskušali doseči dogovor, ki je bil za branilce ugodnejši od prvotnih zahtev. Če so oblegani ostali neomajni, so napadalci nato navadno odnehali. Če se oblegano mesto ni predalo z dogovorom, ampak je bilo zavzeto z napadom, je sledilo plenjenje, ki ga je pogosto spremljal tudi pokol prebivalcev.¹¹ Tradicija, da zavzeto mesto pripada vojski, ki se tako nagradi za prestane napore, se je ohranila vse do modernih časov.

Podobne oblegovalne naprave so se v tem času razširile tudi zunaj Mezopotamije v Malo Azijo, kar potrjuje sicer precej slabo ohranjeno hetitsko besedilo iz obdobja okrog 1600 pr. n. št., znano kot Obleganje Uršuja (mesto na območju današnje severne Sirije). V njem sta nazorno opisani kraljeva frustracija in jeza zaradi dolgega trajanja, neuspešnih napadov z oblegovalnimi stolpi, slabo organizirane logistike in nezmožnosti njegovih poveljnikov, da bi preprečili izhode in prihode v mesto.¹²

Egipčani so bili pri razvoju oblegovalnih tehnik precej za Mezopotamijo, zato so bili tudi veliko manj uspešni pri zavzemanju utrjenih postojank. Raje so se zatekali k zvijačam. Ena od teh je opis zavzetja Joppe (danes Jaffa na sredozemski obali Izraela) sredi 15. stoletja pr. n. št. Egipčanski poveljnik je mestnega vladarja povabil na pogajanja, med katerimi ga je pridržal, v mesto pa nato poslal karavano, v kateri je na osle natovoril vreče s skritimi egiptovskimi vojaki. Vodja karavane je v mestu naznanil, da jih pošilja njihov vladar kot dokaz dobre volje Egipčanov, ki se pripravljajo na umik. Ko so karavano spustili skozi mestna vrata, so vojaki zlezli iz vreč in zavzeli mesto. Čeprav je zgodba nedvomno izmišljena, je prvi literarni prikaz zavzetja mesta s prevaro, 700 let pred Homerjevim epom o trojanskem konju.¹³

Najbolj znani uporabniki tehnik obleganja starega Bližnjega vzhoda so bili Asirci v obdobju, znanim kot Novoasirska država (934–612 pr. n. št.).

Asirski vojski, ki je v tem času postala profesionalna, se ni mogla upreti nobena sosednja država. Učinkovitost vojske so dopolnili še s preračunljivo brutalnostjo in krvoločnostjo do nasprotnikov (natikanje na kole, razstavljanje kože odrlih žrtev nad mestna vrata, piramide iz odsekanih glav in udov), kar jim je omogočilo vzpostavitev do takrat največjega imperija v zgodovini.¹⁴

Kljub temu je tudi asirska vojska pogosto naletela na odpor, ki je, poleg na reliefih palač asirskih kraljev, ostal zaznamovan tudi v arheoloških ostankih. Leta 701 pr. n. št. so Asirci izvedli pohod na uporno kraljestvo Juda s prestolnico Jeruzalem. Na poti jim je stalo utrjeno mesto Tel Lachish. Asirci so ob napadu spodkopavali obzidje in nasuli rampe, s premičnimi lestvami so iskali in hitro napadali šibke točke v obrambi. Te operacije so pokrivalo množice lokostrelcev. Glavni ponos asirskega oblegovalnega stroja so bile njihove oblegovalne naprave – po šablonah sestavljeni večnadstropni leseni stolpi s štirimi kolesi, s kovinskimi ploščami pokrito utrdbo na vrhu ter enim ali dvema udarnima ovnomoma na dnu. Stolpi so bili lahko razdeljeni na več nadstropij, v katerih so bili nameščeni vojaki različnih namembnosti: lokostrelci ali pračarji, nosilci lestev oziroma brvi, jurišniki in drugi. V odkopanem mestu Tel Lachish v Izraelu še danes stojijo ostanki rampe, odkrili pa so tudi številne druge najdbe iz časa obleganja: dele orožja in stotine lobanj, ki pričajo, da je bil kraj oplenjen in porušen, večina prebivalcev pa pomorjena. Tel Lachish je deloval kot opomin na nesmiselnost upiranja asirski vojski. Kljub temu se Jeruzalem ni predal in ostaja eden redkih primerov poraza asirskih oblegovalcev. Biblija razlog za neuspeh seveda pripisuje božanski intervenciji, moderni zgodovinarji pa domnevajo, da je v asirskem taboru izbruhnila epidemija, ki je pipe-

¹¹ Prav tam, str. 226, 232–233.

¹² Prav tam, str. 298–300.

¹³ Heagren, The 'Development' of Egyptian Assault Warfare, str. 84–85.

¹⁴ Campbell, *Besieged*, str. 8–9.

ljala do umika. Ne glede na to je kralj Jude Hezekija, da bi se izognil novemu napadu, v asirsko prestolnico Ninive poslal odposlanstvo, s katerim se je podredil in plačal velik davek.¹⁵

ANTIKA

Kljub stikom, ki jih je imel grški svet z Bližnjim vzhodom, in pesniški tradiciji (Homerjevi epi in trojanski konj) je grška oblegovalna taktika dolgo ostala zelo rudimentarna. Način bojevanja grške pehote – hopliti, oboroženi z velikimi, nerodnimi okroglimi ščiti, in pomanjkanje lahko oboroženih enot, kot so lokostrelci, pračarji in metalci kopij – je bil precej neprimeren za direkten naskok na utrdbe. Poskus izstradanja je bil zato dolgo edini znani način osvajanja sovražnih mest, ki so v arhaični dobi večinoma dobila obzidja.

Šele v klasični dobi, med Peloponeško vojno med Atenami in Sparto (431–404 pr. n. št.), so se pojavile prve oblegovalne naprave in naprednejši načini zavzemanja obzidij. Atenci so iz sicer ne povsem jasnih razlogov že prej sloveli kot domnevni strokovnjaki za osvajanje utrjenih pozicij. Vendar je edini tak njihov znan uspeh uspešno zavzetje Samosa (440/439 pr. n. št.), med katerim sta prvič izpričana periteichismos (gradnja zidu okrog sovražnega mesta) in uporaba oblegovalnega ovna proti obzidju. Vendar tudi to ni vedno delovalo. Med atenskim obleganjem Sirakuz na Siciliji (415–414 pr. n. št.) so branilci preprečili popolno obkolitev tako, da so prečno na atenskega začeli graditi svoj zid, ki so ga dokončali prej kot oblegovalci.¹⁶

Prvi poskusi modernejšega grškega pristopa k obleganju so potrjeni med spartanskim obleganjem mesta Plataja 429 pr. n. št. Uporabljeni načini so bili najbrž prevzeti od Perzijcev, a so zaradi novosti in nezkušenosti oblegovalcev vsi propadli. Gradnjo rampe (chomata) so branilci nevtralizirali tako, da so jo izpodkopavali. Ko je bila kljub temu dokončana, so na ogroženem mestu postavili dodatno notranje obzidje. Na ovne so spuščali težke tramove, z verigami obešene na drogove, ki so jih na koncu dvignili s škripcem in nato nenadoma spustili, ali pa jih lovili z velikimi

zankami. Ko ni uspel niti požig obzidja, so se končno odločili povsem obkoliti mesto in ga izstradati. Po več kot letu dni so se izčrpani branilci predali (Spartanci so jih nato po »sodnem procesu« usmrtili).¹⁷

Med obleganjem Deliona (424 pr. n. št.) so Tebanci atensko utrdbo zavzeli s pomočjo naprednejše zažigalne naprave (izvotljeno deblo s kovinsko posodo s tlečim ogljem na sprednji strani in z mehom na zadnji strani). Ta način je deloval samo proti lesenim utrdbam, večina grških obzidij v tem času pa je bila iz opeke ali celo kamna.¹⁸

Kot najučinkovitejša in najcenejša metoda zavzemanja mest, ki sta jo bolj ali manj uspešno uporabljali obe strani, se je pokazala izdaja ideoloških zavznikov (Atenci so v ta namen uspešno izkoriščali demokratske, Spartanci pa oligarhične frakcije).

Revolucionarni preobrat v grški oblegovalni tehnologiji je prineslo 4. stoletje pr. n. št. Pred začetkom vojne s Kartagino (399 pr. n. št.) je sirakuški tiran Dionizij I. domnevno razpisal nagrado za iznajdbo priprav, s katerimi bi bilo mogoče zavzemati obzidja hitreje in s čim manjšimi izgubami. Ime zmagovalca se ni ohranilo, rezultat pa je bila iznajdba prve mehan-ske naprave za izstreljevanje projektilov. To je bil katapultikon, neke vrste velik samostrel, ki je lahko izstreljeval težke puščice na veliko večje razdalje od lokov. Ta tip samostrela je z nekaj izboljšavami za naslednjo generacijo ostal temelj antične artilerije. Oborožen s temi napravami in oblegovalnimi stolpi je Dionizij zavzel glavno kartažansko pomorsko bazo na Siciliji. Nazadnje mu to sicer ni pomagalo. Kartažani so sprožili protiofenzivo in sami začeli oblegati Sirakuze. Mesto je rešil izbruh epidemije med oblegovalno vojsko, ki se je bila zato prisiljena umakniti in skleniti mir. Posledica vojne je bil izjemen razmah razvoja oblegovalnih naprav v naslednjih desetletjih.¹⁹

¹⁵ Prav tam, str. 9–12.

¹⁶ Bellshaw, *Siege Warfare in Fifth-Century Greece*, str. 1.

¹⁷ Seaman, *The Peloponnesian war and its sieges*, str. 647–651.

¹⁸ Campbell, *Ancient siege warfare*, str. 23.

¹⁹ Bugh, *Hellenistic Military Developments*, str. 280–282.

To sta najbolje izkoristila Filip Makedonski in njegov sin Aleksander Veliki. Obdobje helenizma (323–31 pr. n. št.) je na splošno pomenilo čas tehnoloških inovacij, kar se je kazalo tudi v napredku oblegovalnih tehnik in z njimi povezanih strojev. Okrog 360 pr. n. št. je neznani inženir izumil petrobolos – horizontalni katapult na torzijske vzmeti (navadno debela vrv iz žime ali živalskih kit). Ti so izstreljevali kamnite krogle, težke od 4 do 80 kilogramov, največji so imeli doseg nekaj sto metrov. Ktesibij je sredi 3. stoletja pr. n. št. izdelal katapult na bronaste vzmeti in zračne ventile, Dionzij iz Aleksandrije pa približno v istem času repetirni samostrel.²⁰ Sredi 4. stoletja pr. n. št. je inženir Diad konstruiral »želvo«: ohišje za oblegovalnega ovna, ki je imelo debele stranice pod kotom, kar je zmanjšalo izpostavljenost izstrelkom z obzidja, oven pa je nihal s pomočjo dveh mehanskih valjev, kar je omogočalo večjo natančnost in silo udarcev.²¹

Ta napredek tehnologije je prisilil tudi branilce, da so poskušali najti rešitev za njihovo nevtralizacijo. Mesta so začela graditi masivna obzidja z zunanjim obodom iz klesanega kamna, znotraj pa je bila steptana glina, ki je boljše absorbirala udarce. Na njih so na razdalji približno 200 metrov stali še masivnejši stolpi, na katerih je bila po nadstropjih nameščena obrambna artilerija. Nekatera obzidja so bila tako dolga, da so vključevala tudi polja obdelovalne zemlje, s čimer so zagotovili prehrano med dolgimi obleganji.²²

Najbolj znano Aleksandrovo – in sploh eno najznamenitejših v antiki – je bilo obleganje feničanskega mesta Tir ob libanonski obali (332 pr. n. št.). Ker je ležalo na otoku, so morali inženirji zgraditi skoraj 750 metrov dolg in 70 metrov širok nasip (stoji še danes, zato Tir ni več otok), da je pehota lahko po njem ob pomoči oblegovalnih stolpov in katapultov naskočila obzidje. Hkrati je ladjevje, opremljeno z metalci kamnov, z morske strani poskušalo podreti zid (s prejšnjimi katapulti na puščice so lahko le »čistili« branilce s parapetov). Kljub temu so prebivalci sedem mesecev odbijali vse napade. Pri tem so pokazali prav

toliko iznajdljivosti kot napadalci. Zgradili so lastne katapulte in mehanske naprave za nevtralizacijo obleganih ovnov. Na vse mogoče načine so ovirali gradnjo nasipa: z izpadi ladjevja proti položajem oblegovalcev, z uporabo zažigalnih plovil, s katerimi jim je uspelo zažgati oblegovalne naprave, in z diverzijami potapljačev. Po morju so napadali makedonske oskrbovalne poti kljub veliki premoči Aleksandrove mornarice. Ta je zato po zavzetju mesta, besen zaradi izgubljenih ljudi in časa, 2000 preživelih branilcev dal križati, 30.000 žensk in otrok pa so prodali v suženjstvo.²³

Vojaški inženirji dobe po Aleksandru so zdaj prvič v zgodovini postali znamenite osebe, katerih imena so se ohranila do danes: Polid in Diad iz Tesalije (izumitelj zgoraj omenjene »želve«), Harias, Poseidonij in Epimah iz Aten ter Hegetor iz Bizanca. Hkrati s prakso so se tudi v literaturi pojavile prve tehnične knjige, ki so vsebovale teoretske opise oblegovalnih naprav. Dela avtorjev, kot so bili Ktesibij in Heron iz Aleksandrije, Biton, Philon iz Bizanca ter rimski pisec Vetruij so danes naši edini viri o vojaški tehnologiji helenistične in rimske dobe.²⁴

Najbolj opevana oblegovalna naprava helenistične dobe je bil tako imenovani helepolis (zavzemalec mest). Ime izvira iz slavnega obleganja Rodosa, ki ga je 305/304 pr. n. št. izvedel Demetriji Poliorket. Stolp je bil visok 45 metrov, tehtal je okrog 180 ton, premikal pa se je na kar osmih zelo velikih kolesih, vgrajenih v ohišje. Po devetih nadstropjih so bili razvrščeni različne kategorije katapultov in mehansko premični most, prek katerega bi se oblegovalci povzpeli na vrh zidu. Stolp in posadke so bile na treh straneh zaščitene z železnimi ploščami, v katerih so bile line s premičnimi zasloni. Za upravljanje je potreboval 3400 mož. Branilci so v odgovor namestili vso

²⁰ Prav tam, str. 282.

²¹ McNab, *Siege Warfare: Operations Manual*, str. 48.

²² Bugh, *Hellenistic Military Developments*, str. 259–260.

²³ Bugh, *Hellenistic Military Developments*, str. 282–283. Campbell, *Besieged*, str. 67.

²⁴ Bugh, *Hellenistic Military Developments*, str. 282–285.

artilerijo nasproti helepolisu, ki ji je s pravo točo izstrelkov uspelo odlomiti del železnih plošč. Tako so izpostavili les ognjenim puščicam, ki so stolp vnele. Rodijci so nato poplavalili ozemlje ob zidu in dosegli, da stolpa v blatu ni bilo več mogoče uporabiti. Napadalcu so v mesto poskušali vdreti tudi po morju. Poleg vojnih ladij, na katerih so namestili manjše puščične katapulte, so uporabili tudi tovarne (ker so bile večje), na katerih so zgradili posebne lesene zaklone za težje metalce kamnov. Branilcem je uspelo, da so jih s hitrim izpadom potopili ali poškodovali z uporabo zažigalnih puščic. Vhod v пристanišče je ostal odprt, kar je rodoška mornarica izkoristila za napade na zaledje oblegovalcev. Med enim od teh so zajeli konvoj z materialom za oblegovalne naprave in 11 inženirjev, strokovnjakov za katapulte. Po letu dni je bil Demetrij prisiljen ustaviti obleganje. Kljub neuspehu mu je ostal vzdevek Poliorket (osvajalec mest), prebivalci otoka pa so iz ostankov opreme, ki so jo zapustili oblegovalci, na vhodu v pristanišče zgradili sloviti kip sončnega boga Heliosa, eno od sedmih čudes antike.²⁵

Rimljani so že zgodaj pokazali sposobnost, da zavzamejo manjša mesta tudi v direktnem naskoku, brez dolgotrajnih obleganj ali uporabe tehnologije. To je bila verjetno posledica ustrežnejše oborožitve in taktike rimskih legionarjev, njihove sposobnosti ohranjanja visoke morale in motivacije kljub izgubam, pa tudi slabše razvitega sistema gradnje obzidij v Italiji. Pri močnejše utrjenih mestih so tudi oni posegli po obkolitvah, pri katerih je vojska sama kopala jarke in gradila nasipe ter zidove. Rimski vojak je disciplinirano prenašal napore in bil vaje težkega fizičnega dela, ki mu v primerjavi z Grki in nekaterimi drugimi ljudstvi ni bilo pod častjo. Ker pa so bila obleganja zamudna, draga in povezana z logističnimi težavami, so sčasoma raje začeli uporabljati oblegovalne naprave, ki so jih prevzeli od Grkov.²⁶

To je prišlo posebej do izraza med obleganjem Sirakuz (212–211 pr. n. št.) na Siciliji med drugo punsko vojno proti Kartagini. Rimljani so na kopnem uporabili različne vrste stolpov in katapultov, testudo

(želva) – premično ohišje za oblegovalne ovne, zidove ob morju pa so poskušali zavzeti z iznajdbo, imenovano sambuca. Po dve peteroveslači (veliki vojni ladji) so priklenili skupaj in prekrili s platformami z visokimi stolpi, na katerih so bili nameščeni pokriti dvizni mostovi, ki so jih s škripci spustili na vrh obzidja.²⁷

Za obrambo mesta je bil odgovoren najslavnejši matematik in inženir antike Arhimed. Po njegovih načrtih so Sirakuze postale eno najbolj utrjenih mest v Sredozemlju. Obzidje je bilo tako debelo, da je preneslo tudi najtežje izstrelke, na masivnih stolpih pa so bili nameščeni izpopolnjeni težki katapulti. Branilce je namesto nazobčanih parapetov varoval pokrit hodnik, kjer so bile v zidu line za lokostrelce in »škorpiione« (težki samostrel). Na morski strani so na obzidju stali žerjavi, s katerimi so na sambuce metali velike kamne, drugi pa so s kovinskimi kljukami dvigovali premce rimskih ladij in jih prevračali. Velike izgube v naskokih so Rimljane prisilile, da so začeli s klasičnim obleganjem z blokado. Po osmih mesecih so izkoristili nepazljivost branilcev med praznikom, se ponoči skrivaj povzpeli na nebranjeno del obzidja in odprli mestna vrata. Ob padcu mesta je bil ubit tudi Arhimed, kljub izrecnemu ukazu rimskega poveljnika Marcela, naj mu ga pripeljejo živega.²⁸

Rimski nasprotnik v tej vojni, sloviti Hanibal, kljub svoji taktični genialnosti v odprtih bitkah ni imel enakega uspeha pri zavzemanju mest. Njegova vojska je imela velike težave že pri napadih na razmehoma majhne kraje (Sagunt v Španiji, 218 pr. n. št.), pri večjih pa je bila popolnoma neuspešna. Eden takih polomov je bilo obleganje Nole v Kampaniji 215 pr. n. št., ki jo je spretno in vztrajno branil zgoraj omenjeni Klavdij Marcel. Ta presenetljiva nesposobnost enega največjih vojskovodij antike je bila med glavnimi vzroki za končni kartažanski poraz v drugi punski vojni.²⁹

²⁵ Bugh, *Hellenistic Military Developments*, str. 284–286. Campbell, *Besieged*, str. 81–87.

²⁶ Levithan, *Roman siege warfare*, str. 118.

²⁷ Bugh, *Hellenistic Military Developments*, str. 286–287.

²⁸ Prav tam, str. 286–287.

²⁹ Campbell, *Ancient siege warfare*, str. 51.

Tudi rimska vojna proti Etolcem v Grčiji (191–189 pr. n. št.) je prinesla novosti v tehniki obleganja in obrambe. Med obleganjem Ambrakie so Rimljani proti obzidju uporabili na žerjavih pritrjene železne srpe, s katerimi so trgali parapete. Branilci so srpe prijemali z mehanskimi železnimi kljukami in njihove drogove lomili ob obzidju, zato so se Rimljani zatekli k podzemnemu rovu, ki so ga med kopanjem skrbno prikrili. Ko so branilci vseeno opazili, da se nekaj dogaja, so tik ob obzidju postavili zelo tanke bronaste posode z vodo, ki so z vibriranjem izdale smer kopanja. Ko so tako določili mesto, so začeli kopati svoj podzemni rov, ki je natančno zadel sovražnikov predor. Oblegovalce so iz rova dokončno pregnali z dimom: ogromen lonec z železnim lijakom na koncu so napolnili s tlečim perjem, nato pa ga pokrili z naluknjanim pokrovom. Skozi lijak so z mehovi vpihovali zrak, ki je predor napolnil z gostim dimom. Ambrakia se je nazadnje predala sporazumno. Rimljani so mesto sicer oplenili, ne pa tudi porušili, prebivalcem pa je bilo dovoljeno ostati.³⁰

Leta 149 pr. n. št. je izbruhnila tretja punska vojna, v kateri so se Rimljani odločili dokončno opraviti z oslajeno Kartagino. Njene oblasti so se poskušale izogniti vojni in so pristale na vse predhodne rimske zahteve, med katerimi je bila tudi popolna razorožitev. Ko pa je postalo jasno, da Rimljani nameravajo mesto kljub temu porušiti, so se prebivalci spontano uprli. Z občudovanja vredno požrtvovalnostjo so obnovili oborožitev in opremo: porušili so hiše, da so dobili les, pretopili vso kovino po templjih in domovih, ženske pa so si ostrigle lase, ki so jih uporabili za izdelavo tetiv na lokih in katapultih. Uspelo jim je celo iz nič zgraditi mornarico, ki je z nenadnimi izpadi motila rimske oskrbovalne poti. Po več neuspešnih napadih na obzidje so Rimljani začeli blokado. Da bi kartražanski poveljnik Hasdrubal preprečil razmišljanje o predaji, je dal vse rimske ujetnike javno pogubiti na obzidju. Tri leta boj in pomanjkanja so nazadnje tako izčrpala branilce, da je napadalec s pomočjo zidu, ki so ga zgradili neposredno ob utrdbah, in oble-

govalnih naprav na njem, uspelo vdreti v mesto. Zaradi velikosti to ni padlo takoj. Sledil je teden dni trdovratnih pouličnih bojov, med katerimi so Rimljani sistematično požigali in rušili četrto za četrto ter morili prebivalce, ki so se obupano upirali. Po več sto tisoč žrtvah so se preživeli končno vdali po zagotovitvi, da jih bodo pustili pri življenju. Rimljani so mesto zvarnali s tlemi in posuli s soljo kot simbolno znamenje trajne prepovedi naselitve kraja.³¹

V dobi pozne republike in cesarstva so Rimljani v razvoju vojaškega inženirstva presegli Grke. Inženirji in arhitekti so bili del vsake legije, ki je bila standardno opremljena z enotno konstruiranimi oblegovalnimi napravami in artilerijo. Med temi so bili baliste (izpopolnjena različica horizontalnega torzijskega katapulta za izstreljevanje kamnov ali težkih puščic), scorpio (težki samostrel) in onager (naprava s torzijsko vertikalno napero s košaro oziroma posodo za metanje kamnov, ki se je pred strelom upognila, nato pa jo je ob sprostitvi ob kotu 90° zausstavil prečni nosilec, projektil pa je poletel naprej). Domet vseh teh naprav je bil od 400 do 1200 metrov, odvisno od teže in tipa izstrelka, polnjenje pa je bilo precej zamudno.³²

Eno izmed najbolj znanih obleganj v tem času je bilo Cezarjevo obleganje Alezije v Galiji (najbrž Mons Auxois v Franciji) leta 52 pr. n. št. Utrjeno mesto je ležalo na vrhu visokega in strmega hriba, ob vznožju katerega je teklo več rečic. Edina dostopna pot je bila dodatno utrjena z jarki in palisadami, utrdbe pa so bile zunaj dosega artilerije. Ker je bil poleg tega tudi garnizon zelo številčen, je bil neposreden napad neizvedljiv. Zato so Rimljani mesto obdali z neprekinjenim dvojnimi sistemom utrdb, dolgim več kot 22 kilometrov. Na zunanji strani je bil zaščiten še s skritimi pastmi. V vmesnem prostoru med zidovi so bili na enakomernih razdaljah tabori, v katerih je bila nameščena večina vojske. Iz njih so ob napadu hitro

³⁰ Prav tam, str. 56.

³¹ Prav tam, str. 53.

³² McNab, *Siege Warfare: Operations Manual*, str. 64–72.

poslali pomoč ogroženim odsekom utrd. Po treh mesecih je obleganim na pomoč prišla nova galska vojska, ki pa so jo po treh neuspešnih naskokih na zunanji del utrd. Rimljani v protinapadu pognali v beg. Sestradanim branilcem, ki so prej nagnali vse civilno prebivalstvo iz mesta, Cezar, ki sam ni imel dovolj zaloga, pa jih je pred jarkom pustil umreti od lakote, je postalo jasno, da ni več upanja, in so se predali.³³

SREDNJI VEK

Včasih je veljalo, da je s koncem antike v zgodnjem srednjem veku ugasnilo tudi rimsko tehnološko znanje, tudi tisto s področja oblegovalnih tehnik in naprav. V resnici je v tem času prišlo samo do propada naprednejših socialnoekonomskih razmer, ki so v antiki omogočale praktično izvedbo tehničnega znanja. Ker pa se narava vojskovanja in obleganja ni spremenila, saj so se tako napadalci kot branilci še naprej spoprijemali z enakimi težavami, so se že zgodaj ponovno pojavile rešitve, ki so temeljile na tistih iz rimskih časov. Posebno v Bizancu se je skozi ves srednji vek ohranilo rimsko tehnološko izročilo, ki je kmalu spet prodrlo tudi na zahod Evrope.

Glavni nasprotnik Bizanca v 7. in 8. st. so bili Arabci, ki so med leti 664 in 678 ter 717 in 718 dvakrat oblegali prestolnico. Ker je obleganje zahtevalo temeljite priprave, ki jih ni bilo mogoče skriti, so Bizantinci dobili čas, da so se oskrbeli z živežem, popravili obzidje in nanj namestili artilerijo. Ker so vsi poskusi neposrednih napadov propadli, so napadalci s kopnega obkolili mesto z jarki in palisadami, mornarico pa razdelili na dva dela, ki sta blokirala pomorske poti z Egejskega in Črnega morja. Vhod v пристanišče je varovala ogromna veriga, ki so jo, če je bilo treba, lahko dvignili ali spustili. Bizantinska mornarica, čeprav številčno slabša, je z grškim ognjem³⁴ v več spopadih uničila sovražno ladjevje in tako ne le preprečila izstradanje mesta, temveč je povzročila tudi logistične težave oblegovalcem, ki so tako začeli trpeti pomanjkanje. Bizantinci so bili hkrati dejavni tudi v diplomaciji. Med drugimi obleganji jim je z ugodno ponudbo

uspelo prepričati Bolgare, da so s hrbta napadli arabsko vojsko pred mestom. Ogromne izgube so nazadnje prisilile Arabce, da so se umaknili.³⁵

V karolinški dobi (8. in 9. stoletje) se je tudi v zahodni Evropi postopoma ponovno začela utrjevati osrednja oblast, kar je povzročilo vzpon držav, ki so spet lahko zbrale razmeroma velike vojske. Čeprav so srednjeveški kronisti v svojih delih raje opisovali pomembne bitke na odprtem polju, so bile te v resnici precej redke. Bile so le zadnje sredstvo za zavračanje napadov, saj so bile povezane z velikim tveganjem tudi za pripadnike najvišjih fevdalnih razredov. Slednji so sicer redkeje postali smrtne žrtve spopadov, so bili pa zato toliko pogostejše ujeti in so se morali odkupiti za ogromne vsote, kar je pomenilo veliko finančno breme za vsako deželo.³⁶

Tako je bilo za obrambo bistveno bolje onemogočiti napadalca z gradnjo utrjenih postojank, ki so napadalcu onemogočale hitro napredovanje. Posledica je bila nastanek gradov in obzidanih mest, ki so pomenili težavo vsakemu morebitnemu nasprotniku. Ta je za njihovo zavzetje spet imel na voljo šest preizkušenih tradicionalnih načinov oblegovalne taktike: podkupovanje, propagando za ustrahovanje branilcev, izstradanje in bolezn³⁷, obstreljevanje, spodkopavanje zidov in naskok.³⁸

Toda fevdalna vojaška služba je bila navadno omejena na 20 do največ 90 dni v letu. Vsak dodaten dan službe je moral vladar plačati iz svoje osebne ali državne blagajne, kar je vodilo v zelo visoke stroške.

³³ Campbell, *Besieged*, str. 148–154.

³⁴ Grški ogenj je bila zažigalna zmes, ki je najbrž temeljila na nafti in živem apnu (točna sestava ostaja neznana). Iznašli so ga sredi 7. st., Bizantinci pa so ga nato vse do pojava strelnega orožja uporabljali predvsem na morju, kjer so zmes v spopadih s posebnimi črpalkami brizgali na sovražne ladje.

³⁵ Tucker, *Great sieges in world history*, str. 59–62.

³⁶ McLachlan, *Warfare in the Middle Ages*, str. 37.

³⁷ Posebno zloglasen primer slednjega je bilo mongolsko obleganje genovske postojanke Kaffa na Krimu, ko so oblegovalci za obzidje vrgli s kugo okužena trupla. Bolezen se je z genovskimi ladjami posledično prenesla v Evropo in povzročila strahotno epidemijo v letih od 1347 do 1353, znano kot »črna smrt«, ki je pomorila skoraj tretjino prebivalstva.

³⁸ McLachlan, *Warfare in the Middle Ages*, str. 37.

Ker je bila logistika srednjeveških vojsk zelo omejena, so napadalci poskušali obleganja končati v čim krajšem času ali pa so od njih odstopili.³⁹

Mesta so bila za obleganja po navadi primernejša od gradov. Zaradi velikega števila prebivalstva so bila lažja za izstradanje in bolj dovzetna za ustrahovanje, navadno so bila na lažje dostopnih položajih, njihovi zidovi pa so bili daljši in navadno šibkejši od grajskih. Poleg tega so za oblegovalca pomenila tudi finančno bogatejšo nagrado v obliki plena. Obleganje je zahtevalo temeljite priprave na obeh straneh. Oblegovalne naprave so imele zapletene mehanske dele, ki jih je bilo navadno treba izdelati vnaprej in prinesiti s seboj. Zbiralci živeža so se raztepli po podeželju, da bi zagotovili čim več hrane za oblegovalce in jo odvezli obleganim. Nasprotno pa so branilci pogosto poskušali odvrniti napad s taktiko požgane zemlje: hrano in potrebščine so nakopičili znotraj zidov, vse drugo v okolici pa požgali, da ni bilo več na voljo oblegovalcem.⁴⁰

Hkrati je potekala oboroževalna tekma med vojskami in graditelji. Gradovi na začetku obdobja so bili preprosti, komaj kaj več kot palisade z jarkom okrog naravne ali umetne vzpetine, na kateri je bil lesen stolp. Sčasoma so lesene gradove začeli izpodrivati kamniti. Sprva so bili to preprosti kvadratni stolpi (donjon) z obdajajočimi zidovi in mokrim ali suhim jarkom. Temu so sledili gradovi, v katerih osrednja bivalna stavba ni bila več le stolp, temveč dvorišče s serijo zgradb (pri večjih gradovih notranje in zunanje). To je bilo obdano z smeraj višjimi in debelejšimi kamnitimi zidovi, v katerih so bili strateško postavljeni stolpi, ki so izstopali iz linije obzidja, da so omogočili lokostrelcem navzkrižno streljanje proti vsem, ki so poskušali vdreti skozi vhod ali zid. Na vrhu so bili parapeti iz nazobčanih nizov kamnov, ki so branilcem omogočali kritje.⁴¹

Na vrhu obzidja so pogosto postavili strukture, ki so štrlele iz zidov in so bile dodatna zaščita za branilce, ko so na napadalce metali kamenje, živo ali vrelo vodo. V nasprotju s splošnim prepričanjem je

malo dokazov, da so uporabljali vrelo olje. To je bilo drago in uporabno v prehrani, vsak grad pa je imel vodnjak z veliko brezplačne vode. Vrata so bila zaščitena z barbakanom oziroma utrdbo pred vhodom, v kateri je bil dvizni most. V prehodih med dvojnimi vrati so bile navadno tako imenovane morilne luknje, iz katerih so od zgoraj obstreljevali napadalce, če so ti prebili prva vrata. Z napredkom oblegovalnih tehnik so postajali tudi gradovi in mestna obzidja mogočnejši. Oglate stolpe so zamenjali okrogli, ki so učinkoviteje odvrčali izstrelke. Vznožje obzidja in stolpov je bilo zato pogosto nagnjeno.⁴²

Čeprav je bila večina praktičnega znanja o antičnih oblegovalnih napravah izgubljena, so se srednjeveški vladarji lahko ozrli po ohranjenih klasičnih virih in poskušali ugotoviti, kako ponovno ustvariti te napredne naprave. Ena od teh je bila balista, velikkanskemu samostrelu podoben stroj, ki je temeljil na torziji dveh tesno navitih vzmeti, ovitih z žimo ali živalskimi kitami. Katapult, ki se pojavi v tem času, je bil posnetek rimskega onagerja. S temi napravami so obstreljevali obzidja ali metali zažigalna sredstva (gorča smola, žveplo) za zidove mest, ki so bila večinoma lesena. Težava je, da se v virih za vse te naprave navadno pojavljajo nedorečeni izrazi, kot so funda, catapulta, manganum, petraria idr., iz katerih je težko razbrati, za kakšen tip je pravzaprav šlo, saj nikoli niso podrobneje opisani.⁴³

Med vikinškim obleganjem Pariza med letoma 885 in 886 je ponovno izpričana uporaba ovnov in oblegovalnih stolpov, imenovanih belfries (zvonik), opremljenih z dviznimi mostiči, po katerih so se oblegovalci poskušali povzpeti na vrh obzidja. Branilci so

³⁹ McNab, *Siege Warfare: Operations Manual*, str. 22. Tudi ta oblika bojevanja pa ni bila brez nevarnosti za višje sloje, celo vladarje: o tem priča usoda angleškega kralja Riharda Levjesrčnega, ki ga je med obleganjem gradu Chalus-Chabrol v osrednji Franciji (1199) smrtno ranila puščica iz samostrela.

⁴⁰ McLachlan, *Warfare in the Middle Ages*, str. 37–41.

⁴¹ Prav tam, str. 41–42.

⁴² Prav tam, str. 42.

⁴³ Nicolle, *Medieval Siege Weapons*, str. 9–18. Fulton, *Artillery in the Era of the Crusades*, str. 9–11.

jih večkrat uspešno požgali ali razbili z lastnimi ovni in tako ubranili mesto, vendar je napadalce pregnal šele prihod cesarske vojske skoraj leto po začetku obleganja.⁴⁴

Prva neklasična srednjeveška oblegovalna naprava je bil mangel, ki verjetno izvira iz Kitajske. Sestavljalo ga je leseno ogrodje, na vrhu katerega je bil na osi vgrajen drog z zanko za izstreljevanje kamnov. Drog se je sprožil ročno, z vrvmi, ki jih je, odvisno od velikosti naprave, upravljalo od enega do nekaj deset ljudi (na strani oblegancev so bile to pogosto ženske). Ker so bili kamni razmeroma lahki, s temi napravami ni bilo mogoče prebijati zidov. Oblegovalci so jih uporabljali kot dalekometno orožje proti branilcem na parapetih, slednji pa kot sredstvo za nevtralizacijo nasprotnikovih oblegovalnih naprav (stolpov, zaščitnih ovnov in artilerije). Ohranila so se pisma angleškega kralja Henrika III., v katerih je zahteval različen material za izdelavo mangel pri obleganju upornikov v gradu Bedford leta 1224.⁴⁵

Eno najbolj znanih obleganj srednjega veka, med katerim so uporabljali tudi mangonele, je bilo zavzetje Jeruzalema v prvi križarski vojni. Križarji so pred mesto prišli 7. junija 1099. Branilci so bili nanje pripravljeni. Pred tem so zaradi strahu pred izdajo izgnali krščanske prebivalce, nato pa zastrupili večino vodnjakov v okolici, posekali drevje in odnesli v mesto vso hrano in živino. Križarji so zato med obleganjem zaradi pomanjkanja hrane in vode trpeli veliko bolj kot obleganci. Medtem so sami začeli iz bolj oddaljenih krajev prinašati les za oblegovalne naprave (baliste, mangonele). Z njihovo pomočjo so nato večkrat neuspešno naskočili mestno obzidje. Nazadnje so zgradili še tri oblegovalne stolpe, ki so jih 14. julija v zavetju noči privlekli pred obzidje in naslednje jutro napadli. Ko so tako zavzeli mesto, so pobili večino prebivalcev ne glede na vero (domnevno približno 40.000 ljudi).⁴⁶

Pehota je bila med obleganji oborožena večinoma s samostreli. V 13. stoletju pa so na podlagi tega orožja začeli množično uporabljati espringal, mehan-

sko torzijsko napravo, nameščeno v kvadratni leseni strukturi, s katero so izstreljevali težke puščice. Ta je nazadnje v tej vlogi izpodrinila balisto. V primerjavi s slednjo sta ročici loka obrnjeni naprej, ko pa se s pomočjo vitla napneta, se upogneta proti operaterju. Uporabljali so jih za pokrivanje pehote med naskoki na mestna vrata ali ob vzpenjanju na zid, med drugim med obleganjem Sevilje v Španiji od leta 1247 do 1248.⁴⁷

Najznamenitejša srednjeveška oblegovalna naprava je bil trebušet. Bil je podoben mangonelu, vendar precej večji. Na koncu nihajočega droga je imel več ton težko protiutež (lesen zaboj s kamenjem ali svinčenimi ploščami). Drog so iz vertikalnega položaja ob pomoči škripcev in vzvodov potegnili navzdol, nato pa ga spustili. Protiutež je povzročila, da je sunkovito poletel navzgor, zanka pa je spustila izstrelek. S spreminjanjem kota spusta, dolžine zanke, teže protiuteži in izstrelka je bilo mogoče približno uravnati domet in smer. Trebušeti so bili pogosto ogromni – največji so lahko metali kamne, težke do 150 kilogramov, nekaj sto metrov daleč. Bili pa so tudi precej zapleteni za izdelavo in upravljanje, in tudi polnjenje je bilo zamudno. Prve nedvoumne omembe tega orožja izvirajo šele s konca 12. stoletja, vendar je kmalu postalo bolj razširjeno kot baliste in katapult, saj je bilo precej močnejše in učinkovitejše.⁴⁸ V 13. in 14. stoletju se nobeno obleganje ni končalo uspešno brez prisotnosti trebušetrov, ki jih je nazadnje izpodrinil šele top.

⁴⁴ Tucker, *Great sieges in world history*, str. 65–67.

⁴⁵ Nicolle, *Medieval Siege Weapons*, str. 11–18. Različica te naprave je povzročila smrt zloglasnega vodje križarskih pohodov proti albižanskim heretikom, Simona de Monforta, ki mu je med obleganjem Toulousea (1218) kamen zdrobil glavo.

⁴⁶ Tucker, *Great sieges in world history*, str. 70–71.

⁴⁷ Nicolle, *Medieval Siege Weapons*, str. 24–37.

⁴⁸ Fulton, *Artillery in the Era of the Crusades*, str. 30–39.

VIRI IN LITERATURA

Literatura

- Bugh, Glenn R. Hellenistic Military Developments. V: Glenn R. Bugh (ur.). *The Cambridge Companion to the Hellenistic World*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2007, 265–294.
- Campbell, Duncan B. *Ancient siege warfare. Persians, Greeks, Carthaginians and Romans 546–146 BC*. Oxford: Osprey Publishing, 2005.
- Campbell, Duncan B. *Besieged. Siege warfare in the ancient world*. Oxford: Osprey Publishing, 2006.
- Fulton, Michael S. *Artillery in the Era of the Crusades: Siege Warfare and the Development of Trebuchet Technology*. Leiden, Boston: Brill, 2018.
- Heagren, Brett H. The 'Development' of Egyptian Assault Warfare (Late Predynastic Period to Dynasty XX). V: Jeremy Armstrong, Matthew Trundle (ur.). *Brill's Companion to Sieges in the Ancient Mediterranean*. Leiden, Boston: Brill, 2019, 69–110.
- Hamblin, William J. *Warfare in the Ancient Near East to 1600 B.C. Holy Warriors at the Dawn of History*. London, New York: Routledge, 2006.
- Levithan, Josh. *Roman siege warfare*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2013.
- McLachlan, Sean, Charles River Editors. *Warfare in the Middle Ages: The History of Medieval Military and Siege Tactics*. Scotts Valley: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015.
- McNab, Chris. *Siege Warfare. Operations Manual*. Sparkford: Haynes Publishing, 2018.
- Nicolle, David. *Medieval Siege Weapons. Western Europe AD 585–1385*. Oxford: Osprey Publishing, 2002.
- Seaman, Michael. The Peloponnesian war and its sieges. V: Brian Campbell, Lawrence A. Tritle (ur.). *The Oxford handbook of warfare in the Classical world*. Oxford: Oxford University Press, 2013, 642–656.
- Timočenko, Vladimir. Opsada. V: Nikola Gažević (ur.). *Vojna enciklopedija* 6. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1978, 419–420.
- Tucker, Spencer C. *Great sieges in world history: from ancient times to the 21st century*. Santa Barbara, Denver: ABC-CLIO, 2021.

Gradivo, dostopno na svetovnem spletu

- Bellshaw, Larry. Siege Warfare in Fifth-Century Greece. *Academia Letters* 833 (2021), 1–9. Dostopno na: [Academia.edu](https://www.academia.edu/49131597/Siege_Warfare_in_Fifth_Century_Greece), https://www.academia.edu/49131597/Siege_Warfare_in_Fifth_Century_Greece (pridobljeno 1. 2. 2025).

Mladen Horvat

The history of siege warfare up to the invention of gunpowder

ABSTRACT

Even though contemporary historians often claim that siege warfare declined after its golden age during the Roman Principate, I hope this article demonstrates that such claims are not entirely true. During late antiquity and the high Middle Ages, the same or at least a very similar arsenal of weapons was in use, developed in Greece. The same methods and means of siege warfare, standardised during the times of Phillip II of Macedon and Alexander the Great, were used until the invention of firearms. Many methods were even known to the Assyrian kings over a thousand years earlier. Until the 15th century, ramparts were brought down by battering rams and different types of catapults or stone launchers, by undermining, or by assaults with siege towers. In addition to defensive walls, the defenders' main allies were fire and persistence.

Blaž Torkar

*Dardanelska kriza in boji
na polotoku Galipoli*

Dardanelska kriza in boji na polotoku Galipoli

IZVLEČEK

Dardanelska kriza in boji na polotoku Galipoli so eni izmed pomembnejših vojaških kampanj in še danes sinonim za dolgotrajno ter izčrpavajočo vojno. Osmansko cesarstvo se je po več letih notranje šibkosti in neuspehov v balkanskih vojnah leta 1914 priključilo centralnim silam. Glavni vzrok za to je bil tudi vse tesnejši odnos z Nemčijo, ki je prevzela nadzor nad osmansko vojsko in mornarico. Po vstopu v vojno je Osmansko cesarstvo blokiralo Dardanele in tako prekinilo pomembno pomorsko povezavo med Rusijo ter antantnimi zaveznicami. Zaradi blokade Dardanel so antantni zavezniki želeli, da bi se zavezniško ladjevje prebilo do Istanbula, kjer bi grožnja s topovskim obstreljevanjem Osmane prisilila k vdaji, s čimer bi se odprla pot do Rusije. Po več neuspešnih pomorskih poskusih in velikih izgubah je kampanja prešla v kopensko fazo z izkrcanjem zavezniških sil na polotoku Galipoli. Kljub začetnim pričakovanjem se je kampanja razvlekla v dolgotrajno vojno z veliko žrtvami. Slabe vremenske razmere, pomanjkljiva logistika, bolezni in velike izgube so zavezniške sile prisilile v umik, ki je bil dokončno izveden v začetku leta 1916. Kampanja je propadla, kar je imelo pomembne politične in vojaške posledice, in sicer je moral britanski minister za mornarico Winston Churchill odstopiti, Bolgarija se je vključila v vojno na strani centralnih sil in Rusija je ostala brez pomembne oskrbovalne poti. Boji na Galipoliju veljajo za eno najbolj krvavih in nesmiselnih kampanj prve svetovne vojne, hkrati pa imajo trajen pomen za zgodovinski spomin Turčije, Avstralije ter Nove Zelandije.

Ključne besede: Osmansko cesarstvo, antanta, centralne sile, Galipoli, Dardanele.

UVOD

Osmansko cesarstvo je z odločitvijo, da kot zaveznik centralnih sil vstopi v vojno, zapečatilo ne le potek prve svetovne vojne, temveč tudi prihodnost celotne regije. Imperij je obsegal območja od evropskega Balkana, turške Anatolije in zahodne Azije do severne Afrike in je bil tam več kot 400 let. Svoj vrhunec je doživel več stoletij pred začetkom prve svetovne vojne in je na prelomu v novo stoletje že začel propadati. Osmanski sultani so v 19. stoletju zasnovali številne reforme, vendar niso pripomogle k obnovitvi njegove nekdanje vojaške moči. Ta šibkost velike osmanske države se je pokazala že nekaj let pred začetkom prvega svetovnega spopada, med italijansko-osmansko vojno in v času dveh balkanskih vojn. Po prvi balkanski vojni, ki jo je začela koalicija balkanskih držav, je Osmansko cesarstvo izgubilo tretjino svojega ozemlja. Osmanske vlade so se v letih pred izbruhom prve svetovne vojne v upanju, da bodo tako obnovile svojo vojaško moč, obrnile na tuje strokovnjake in njihovo znanje. Tako je nastala tesna naveza z Nemčijo in Veliko Britanijo, ki sta vsaka na svojem področju, in sicer Nemci v kopenskih silah, Britanci pa v vojni mornarici, poskušali reorganizirati zastarelo ter nezanesljivo vojsko nekoč mogočnega imperija. V času dveh balkanskih vojn se Britanci, ki so veljali za tradicionalne zaveznike in zagovornike osmanske države, niso posebno zavzemali za »bolnika v Bosporski ožini«, zato se je iz razočaranja nad britansko brezbriznostjo razvilo še tesnejše povezovanje z Nemčijo. Dodatno je protibritansko ozračje v Osmanskem cesarstvu vzbudil še avgustovski zaseg dveh ladij, ki so ju za osmansko mornarico gradili v britanski ladjedelnici in s katerima bi Osmansko cesarstvo pridobilo status pomorske sile.²

Ko je poleti 1914 v Evropi izbruhnila vojna, je osmanska vlada z Nemčijo podpisala tajni sporazum, ki je bil usmerjen proti največji sovražnici osmanske države, Rusiji. Po podpisu sporazuma sta 10. avgusta skozi Dardanele pripluli nemški bojni ladji, ki sta bili nemško darilo novi zaveznici. S prihodom dveh težko pričakovanih vojnih ladij je bila osmanska lojalnost

njeni celinski zaveznici zapečatena in Nemčija je dobila nadzor nad Dardanelami ter tako nadzor nad ladjskim prometom v Črno morje in iz njega. Britanski mornariški strokovnjaki so bili odslovljeni in nasledili so jih nemški. Nemški kontraadmiral Wilhelm Souchon in njegovi sodelavci so takoj začeli postavljati minsko polje v dardanelski morski ožini ter jo tako obvarovali pred mogočimi prodori sovražne flote. Z novima pridobitvama, nemškima vojnima ladjama, je nato septembra osmanska mornarica začela napad na ruska črnomska pristanišča, med drugim pa je obstreljevala tudi Odeso in Sevastopol. Napadena Rusija se je odzvala z vojno napovedjo in v začetku novembra sta to naredili tudi njeni antantni zaveznici Francija ter Velika Britanija.³

Britansko strategijo v dardanelski krizi in na Galipoliju si je zamislil britanski minister za mornarico Winston Churchill, ki je z mornarico želel vplivati na izid vojne na kopnem, hkrati pa je podcenjeval odločnost in moč Osmanskega cesarstva. Nekaj dni po osmanskem vstopu v vojno je Churchill poslal zavezniške ladje, da so bombardirale osmanske utrdbe ob vstopu v Dardanele. Churchillov predlog za nadaljnje napade na Dardanele je britanski vojni svet blokiral do začetka leta 1915, ko so Rusi pod pritiskom osmanskih napadov na Kavkaz antantne zaveznike prosili za slepilni napad, s katerim bi preusmerili pozornost Osmanov. Zamisel o napadu na Dardanele so takrat obudili in podprli kot alternativo za bojevanje na zahodni fronti. Izvirni predlog za napad na Dardanele je bil francoski, vendar je zamisel nato prevzel Churchill. Zamisel za napad na Dardanele je bila britanskim politikom, ki so želeli veliko korist za majhno ceno, všeč. Hoteli so, da bi se zavezniško ladjevje prebilo do Istanbula, kjer bi grožnja s topovskim obstreljevanjem Osmane prisilila k vdaji, s čimer bi se odprla pot do Rusije.⁴

² Clark, *Mesečniki*, str. 339. Grant, *1. svetovna vojna*, str. 74.

³ Bennet, *Naval Battles of the First World War*, str. 28. Grant, *1. svetovna vojna*, str. 74–75.

⁴ Prior, *The Strategy Behind Gallipoli*, str. 1.

POSKUS PREBOJA SKOZI DARDANELSKO

OŽINO

Prvo dejanje antantnih pomorskih sil pri Dardanelah se je zgodilo že v začetku novembra 1914. Britansko-francoska mornariška eskadrilja je 3. novembra 1914 napadla utrjeni osmanski utrdbi, ki sta stali ob vходу v ožino. Britanski vojni ladji sta obstreljevali Kum Kale in Sedd-el-Bahr. Bombardiranje, ki je trajalo le deset minut, na dobro utrjenih osmanskih utrdbah ni povzročilo hujših poškodb. Napad mešane mornariške eskadrilje je izvedel viceadmiral Sackville Carden, ki pa je deloval po ukazih Churchilla. Pozneje sta admiral Henry Jackson, vrhovni britanski poveljnik v Sredozemlju, in kontraadmiral Charles de Bartolome, prvi tajnik ministra za mornarico, v svojih uradnih poročilih bombardiranje opisala kot napako, predvsem ker so zavezniki z njim opozorili Osmane na svoje namene glede pomembne morske ožine.⁵

Osmanski sultan Mehmed V. je odgovoril na provokacijo antantnih zaveznic in 11. novembra 1914 razglasil džihad oziroma sveto vojno. Churchill je kljub nasprotovanjem v britanski vladi načrtoval nadaljnje napade na Dardanele. V pravem trenutku je iz Rusije na začetku januarja 1915 prišla prošnja, da bi antantni zavezniki z napadi preusmerili pozornost Osmanov in razbremenili preobremenjene Ruse, ki so se bojevali z osmansko vojsko na Kavkazu. Britanski vojni minister lord Kitchener je 5. januarja 1915 predlagal načrt, v katerem je Dardanele označil kot najprimernejšo lokacijo za zavezniški napad, saj bi lahko v bojih uporabili tudi del številčne zavezniške mornarice, ki je delovala v Sredozemlju.⁶

Če bi bil pomorski prodor uspešen, bi antantni zavezniki lahko razbremenili svoje ruske zaveznike in ponovno vzpostavili ladijski promet po Črnem morju ter posledično komunikacijo z ruskim carstvom, ki bi mu lahko dostavljali orožje, strelivo in hrano, predvsem pa nujno potrebno pšenico. Z uspehom pri Dardanelah bi Britancem uspelo tudi zagotoviti obrambo Egipta, pretrgali bi komunikacijo med Nemčijo in Bližnjim vzhodom ter tako rešili bližnje-

vzhodno težavo brez večjega napore. S političnega vidika bi Britanci in Francozi z zavezniško zmago lahko ohranili Bolgarijo trdno ter nevtravno ali jo celo vključili v svoj tabor. Prav tako bi z uspešnim pomorskim prodorom obvarovali Srbijo in Grčijo pred napadi centralnih sil. Če bi se vse naštetu uresničilo, bi glavni podpisniki antantnega sporazuma v Evropi vzpostavili sistem, v katerem bi antantne sile obvladovale oziroma nadzorovale celotno Evropo z izjemo baltske obale, obmejnih pasov na Danskem in Nizozemskem, delov jadranske obale ter vedno nevtralne Švice. Če bi jim to uspelo in bi se centralne sile znašle v oprijemu antantnih zaveznic, bi se vojna lahko končala že leta 1916. Taka so bila zavezniška predvidevanja in minister Churchill je dobil dovoljenje za dardanelsko kampanjo, s pomočjo katere bi uničil Osmansko cesarstvo, kar bi skrajšalo vojno. Konec januarja je natančnejši načrt o napadu na pomorsko ožino pripravil viceadmiral Carden.⁷

Cardenova flota, v kateri je bilo 18 vojnih ladij in več manjših plovil, je na Churchillov ukaz 19. februarja 1915 izplula iz grškega pristanišča Tenedos in začela svojo dardanelsko operacijo z obstreljevanjem štirih dardanelskih utrd. Osmani na britansko-francoske provokacije niso odgovorili, saj antantni zavezniki s svojim bombardiranjem na daljše razdalje niso naredili nobene vidnejše škode na osmanskih utrdbah. Nadaljnje napade je za nekaj dni prekinil dež, saj je slabo vreme za to območje v tem letnem času značilno. Do konca drugega koledarskega meseca je viceadmiralu Cardenu uspelo izvesti še en napad na dardanelske utrdbe, vendar tudi ta ni doživel veliko uspeha. V napadu, ki se je zgodil 25. februarja, so zavezniki delno uničili osmanski utrdbi Fort Helles in Orkhanieh ter prisilili osmansko-nemške enote v umik. Naslednjega dne se je majhnim skupinam bri-

⁵ Keegan, *An illustrated history of the first world war*, str. 218. Grant, *1. svetovna vojna*, str. 74–75.

⁶ Gilbert, *The First World War*, str. 124–125. Grant, *1. svetovna vojna*, str. 110.

⁷ Bennet, *Naval Battles of the First World War*, str. 28–29.

tanskih mornarjev uspelo izkrcati na kopnem, vendar so jih Osmani kmalu pregnali nazaj na morje.⁸

Tako se je odprla pot skozi ožino za zavezniško ladjevje do naslednjih notranjih utrd. V Istanbulu so zaradi vojaškega dogajanja začeli usklajevati načrte za varno evakuacijo sultana, njegovega dvora, državnega finančnega urada in vodilnih vojaških ter civilnih avtoritet. Britanci so bili zadovoljni z izidom pomorskega napada, saj so že začeli razpravljati o pogojih, ki bi jih antantni zavezniki zahtevali v mirovni pogodbi z Osmani. Zavezniška flota je napad ponovila po kratkem premoru zaradi nevihtnega vremena. Zavezniške ladje so začele nove napade, vendar so se jim Osmani uspešno uprli in vračali s pomočjo mobilnih havbic, ki so delovale kot dodatna pomoč utrdbenim enotam. Carden je tako lahko začel naslednjo fazo svojega načrta za preboj skozi ožino, in sicer bombardiranje ter uničenje utrd, ki varujejo notranjost ožine, in odstranjevanje min iz Dardanel. V napadih med 1. in 7. marcem je zavezniška flota bombardirala Fort Dardanus, ki je stal na Kephez Pointu, ter utrdbi Chanak in Kilid Bahr. Z napadi na osmanske utrdbe ob dardanelski obali so antantni zavezniki dosegli, da se je del osmanske vojske umaknil s kavkaške fronte. Tako so Rusi dočakali težko pričakovano razbremenitev svoje vojske na bližnjevzhodni fronti. Večji del svoje vojske je osmanski imperij po umiku s Kavkaza zbral okoli mesta Adrianopol, današnjega Odrina. Tak ukaz iz Istanbula je bil izdan predvsem zaradi strahu, da bi Bolgarija želela zavzeti mesto ob obali Marmarskega morja, ki ga je po drugi balkanski vojni izgubila. Najpomembnejši del druge faze dardanelske operacije so opravljale ribiške ladje, ki so odstranjevale mine iz dardanelske ožine. Kljub velikim prizadevanjem, ki so jih ribiči dan in noč vlagali v čiščenje morja, britansko-francoska flota ni napredovala. Carden je bil pripravljen upoštevati ukaze nadrejenih, vendar je potem, ko so ga ribiči, ki so pobirali mine, znova razočarali, saj niso mogli do sredine marca očistiti ožine, doživel živčni zlom in odstopil s svojega položaja. Na položaju ga je 15. marca 1915 nasledil

kontraadmiral John de Robeck, ki je takoj začel priprave na ponovni močnejši poskus prodora skozi Dardanele.⁹

Poskus vojne mornarice, da bi se prebila skozi Dardanele do Marmarskega morja in Istanbula, je dosegel vrhunec v pomorski bitki 18. marca 1915. Načrt, ki je bil poveljnikom vseh plovil v floti podan 16. marca, je predvideval napad v treh zaporednih ekspedicijah zavezniškega ladjevja. Skupino, ki je prva zaplula v Dardanele, so sestavljale štiri najmočnejše ladje in manjši britanski ladji. Dve uri pozneje je po načrtu v akcijo vstopila druga skupina ladjevja, ki je bila francoska. Nazadnje se je bitki priključilo še sedem britanskih ladij. Poveljnik britanskih ribičev, ki so čistili ožino, je de Robecku sporočil, da jim je uspelo odstraniti vse mine do White Cliffs, vendar je bila v ožini še vedno minska nevarnost. Rušilec je bilo zato ukazano, da zaplujejo v ožino pred floto in še enkrat preverijo prisotnost min. Poleg tega so jim omogočili izvedbo napada in prva bojna linija zavezniških ladij je takoj za njimi zaplula v dardanelsko ožino. Vseh šest ladij je bilo od začetka iz osmansko-nemških utrd napadenih z artilerijskim ognjem, havbicami in poljskim topništvom. Nato so se v bitko vključile tudi francoske ladje, ki so napadale osmanske položaje na obalah. V spopadu se je morala ena izmed francoskih ladij zaradi poškodb umakniti iz formacije in se zasilno zasidrati na bližnjem otoku. Po dobri uri nenehnega boja so iz utrd prenehali protinapadati in takrat se je proti Dardanelam odpravila še zadnja skupina ladjevja. Ta naj bi po načrtih zaplula kot prva v formaciji zavezniške odprave in tako bila zagotovilo za čist prehod večjih vojnih ladij. Hkrati je bilo francosko-britanski floti ukazano, da se umakne iz ožine in tako naredi prostor za večje ter močnejše ladje. V času umika so osmanske utrdbe ponovno začele obstreljevati formacijo umikajoče se sovražnikove flote. S tremi zaporednimi granatami so Osmani hudo poško-

⁸ Fewster in Basarin, *Galipoli*, str. 53.

⁹ Prav tam, str. 53–54.

dovali eno izmed francoskih ladij in le nekaj minut zatem se je zaradi velike eksplozije francoska ladja potopila. Britansko ladjevje je takoj prišlo na pomoč svojim zaveznikom, vendar se je vse zgodilo tako hitro, da se je le malo posadke lahko rešilo s potapljajoče se ladje.¹⁰

De Robeck je nato ukazal, da ribiške ladje očistijo mine do Kephez Pointa, da bi njegovo ladjevje lahko iz neposredne bližine obstreljevalo sovražniške utrdbе, vendar so ribiči, takoj ko so pristali pod neposrednim osmanskim ognjem, prekinili svoje delo in odpluli na varno. Preden so zbežali, niso odkrili približno 20 min, ki jih je vzporedno ob osmanski obali deset dni pred bitko nastavil majhen osmanski parnik, tako pa so ogrozili mešano britansko-francosko ladjevje. Spopad med antantno floto in osmanskimi branilci dardanelske ožine se je nadaljeval. Britanske ladje so druga za drugo zadele osmanske mine, ki so hudo poškodovale ali potopile del britanskega ladjevja. De Robeck je kmalu zatem zaradi prevelikih izgub ukazal umik zavezniške flote in pomorska bitka pri Dardanelah je bila končana. Dardanelska zavezniška pomorska operacija, katere cilj je bil prebiti se skozi ožino v Marmarsko morje in doseči izločitev Osmanskega cesarstva iz prve svetovne vojne z zavzetjem osmanske prestolnice, se je izkazala za predvidljiv polom. Načrt, ki ga je pripravil in podpiral Churchill, je bil mišljen kot posebna pomorska operacija, s pomočjo katere bi zavezniki lahko nadzirali dardanelsko ožino. Od 16 zavezniških vojnih ladij jih je bitko zapustilo 13, tri ladje pa so bile hudo poškodovane oziroma neplovne. Ožina, ki je glavna povezovalna pomorska pot do Črnega morja, je bila dobro zavarovana tako na kopnem kot morju. Načrt za osmansko obrambo je pripravil nemški general Otto Liman von Sanders, ki je od leta 1913 sodeloval na posebni nemški misiji za reorganizacijo osmanske vojske. Na dan pomorske bitke so tako Osmani na njegov ukaz v Dardanelah imeli na voljo 239 topov, ki so bili razporejeni na obalah ožine. Poleg tega je bila ožina zavarovana z obsežnim minskim po-

ljem, ki je obsegal 111 linij oziroma 397 min, ki so varovale vhod v dardanelsko ožino. Za postavitev tako obsežnega minskega polja je bil odgovoren nemški admiral v osmanski službi Wilhelm Souchon. V poznejših poročilih so se največkrat pojavljale ocene, da osmanske obalne utrdbе s svojimi topovi in havbicami zavezniški floti niso zaprle poti skozi ožino, temveč da so bila na poti do Marmarskega morja glavna ovira minska polja. Osmani so bili nad svojo zmago zelo navdušeni. Odbili so dve izmed najmočnejših mornaric na svetu in pri tem izgubili le 44 vojakov, od tega 18 nemških. V primerjavi s sovražnikom, ki je izgubil več sto mornarjev, je bila zmaga še toliko bolj navdušujoča. Zmaga Osmanov pri Dardanelah je bila prva zmaga Osmanskega cesarstva po dolgih letih nenehnih izgub.¹¹

IZKRCANJE IN BOJI NA GALIPOLIJU

Čeprav so izgubili večinoma stare ladje, so izgube zaveznike prepričale, da sovražnika ni mogoče premagati le z uporabo mornarice, temveč da je treba izvesti tudi kopensko operacijo. Namesto napada z morja so zavezniki na obalah polotoka Galipoli izkrcali pet pehotnih divizij, sestavljenih iz britanskih, avstralskih in novozelandskih enot (Australian and New Zealand Army Corps – ANZAC) ter francoskega vzhodnega ekspedicijskega korpusa (Corps Expeditionnaire d'Orient). Osmanski in nemški generali so se dobro zavedali, da bo prej ko slej prišlo do izkrcanja pehote, zato so se na prihod sovražnika dobro pripravili. Poveljstvo nad osmansko vojsko so prepustili nemškemu generalu Ottu Limanu von Sandersu. Ta se je takoj lotil dela in vzdolž obal polotoka Galipoli postavil veliko opazovalnic ter strelskih jarkov, na obalah, na katerih naj bi po predvidevanjih prišlo do izkrcanja zavezniških enot, pa je ukazal postaviti žične ovire, pasti in mine. Zavezniki so se izkrcali dvakrat, in sicer 25. aprila ter 6. avgusta 1915, toda osmanski branilci so

¹⁰ Bennet, *Naval Battles of the First World War*, str. 30.

¹¹ Prior, *The Strategy Behind Gallipoli*, str. 7.

bili na vse napade dobro pripravljeni in so zavezniškim silam prizadeli hude izgube. Razvila se je prava pozicijska vojna, vsi zavezniški poskusi preboja frontne črte pa so bili neuspešni in so zaveznikom povzročili velike izgube. Zaradi slabega načrtovanja, nepoznavanja terena in logističnih težav so se boji razvlekli v izčrpavajoče spopade brez odločilnega napredka. Na polotoku Galipoli so bili Osmani na boljšem tudi zato, ker so zasedali vsa višja območja, in sicer Achi Babo na jugu, greben Sari Bair na severu ter planoto Khilid Bahr, ki je varovala dostop do utrd v ožini. Prav tako je bilo za Osmane rotiranje vojakov med spopadi lažje, saj so bili na kopnem in blizu, zavezniki pa so morali po rezerve daleč in je proces trajal dlje. Tega na britanski strani niso upoštevali. Britanski premier je celo izjavil, da ne verjame, da Velika Britanija in Francija ne bi mogli premagati Osmanov. Na Galipoliju od takrat ni bilo več resnega bojevanja, vendar je bilo še vedno veliko izgub. Bolezni med vojaki so zahtevale številne žrtve in primanjkovalo je hrane ter vode, poleg tega je bila tudi zdravstvena oskrba zelo omejena. Hudi vročini so sledili smrtonosne jesenske poplave in zimski snežni viharji.

Zaradi pritožb, zlasti avstralske strani, glede stanja v vojski in kakovosti poveljstva so oktobra 1915 odpustili generala Iana Hamiltona. Njegov naslednik general sir Charles Monroe si je ogledal razmere in priporočil umik. Njegove ocene v Londonu niso zlahka sprejeli, saj si je določen del antantne vojaške elite prizadeval za nov poskus pomorskega preboja skozi Dardanele. Po obisku na Galipoliju je Kitchener zatrl take fantazije in predlagal evakuacijo iz zalivov Suvla in Anzac. Britanska vlada je 7. decembra 1915 ukazala evakuacijo vojske z Galipolija. Med 10. in 20. decembrom so iz zalivov Suvla in Anzac vkrcali več kot 100.000 vojakov, 9. januarja 1916 pa še preostanek z rta Heles. V teh bojih je imel najpomembnejšo vlogo med osmanskimi častniki Mustafa Kemal Paša, poveljnik 19. divizije 5. osmanske armade, imenovan tudi kot Atatürk in poznejši predsednik Turčije. Rusija je tako ostala brez pomorske povezave z Evropo in za-

vezniške oskrbe, poleg tega pa se je v vojno na strani centralnih sil vključila še Bolgarija. Odgovornost za neuspeh zavezniške flote in nato tudi za polom na Galipoliju je prevzel Churchill, ki je moral odstopiti s položaja.¹²

Boji na Galipoliju veljajo za eno najbolj krvavih in nesmiselnih bojevanj prve svetovne vojne zunaj Evrope. Poseben čustveni pomen je imel Galipoli tudi za Turčijo, ki se je iz večnarodnega Osmanskega cesarstva spreminjala v narodno državo. Neuspeh antantnih sil je Bolgarijo spodbudil, da je oktobra 1915 vstopila v vojno na strani centralnih sil in tako skupaj s svojimi zaveznicami zapečatila usodo Srbije. Osmanska vojska je med dardanelsko krizo in na Galipoliju izgubila od 250.000 do 300.000 vojakov, antantne izgube pa so podobno ocenjene od 250.000 do 300.000 vojakov. V te ocene štejemo mrtve, ranjene in pogrešane.¹³

SKLEP

Antantni zavezniki so načrtovali napad na Osmansko cesarstvo čez ožino Dardanele, da bi razbremenili pritisk na Rusijo. S pomorskimi napadi jim ni uspelo uničiti osmanske obrambe, kar je izničilo element presenečenja. Zavezniške sile so se nato izkrcale na polotoku Galipoli in se srečale z močnim osmanskim odporom, ki je oviral napredovanje zavezniških enot. Kljub več poskusom prodora v notranjost polotoka Galipoli se je kampanja ustavila, zavezniki pa so ostali ujeti na treh območjih v zalivih Helles, Anzac in Suvla. Zaradi neuspeha napredovanja, ugodnih višinskih položajev osmanskih enot, številnih žrtev, pomanjkanja usklajenosti med zavezniškimi napadi in logističnih težav so se med zavezniki pojavile zamisli o evakuaciji zavezniških vojakov. Leta 1916 so se zavezniki umaknili z Galipolija, kar je bila ena najboljše organiziranih evakuacij. Galipoli je tako postal simbol trplje-

¹² Grant, *1. svetovna vojna*, str. 111 in 113. Gilbert, *The First World War*, str. 174–175. Prior, *The Strategy Behind Gallipoli*, str. 8.

¹³ Pendergast in Pendergast, *World War I*, str. 113. Keegan, *An illustrated history of the first world war*, str. 234.

nja, izgube in neuspeha, pomembne posledice pa je imel tako na vojaške kot politične strategije prve svetovne vojne. Galipoli je postal sinonim za tragično in neizprosno vojno z veliko žrtvami. Dardanelska kriza in Galipoli sta pomemben opomnik o pomenu premišljenega vojaškega načrtovanja, usklajenega delovanja ter spoštovanja logističnih meril pri načrtovanju vojaških operacij.

VIRI IN LITERATURA

Literatura

- Bennet, Geoffrey. *Naval Battles of the First World War*. London: Barnsley, South Yorkshire: Pen and Sword Military Classics, 2005.
- Clark, Christopher. *Mesečniki: Kako je Evropa leta 1914 zabredla v vojno*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2017.
- Fewster, Kevin, in Başarin, Vecihi. *Gallipoli: the Turkish story*. Crows Nest: Allen & Unwin, 2003.
- Gilbert, Martin. *The First World War: A Complete History*. London: Holt Paperbacks, 2004.
- Gingeras, Ryan. *Mustafa Kemal Atatürk: Heir to an Empire*. New York: Oxford University Press, 2016.
- Grant, R. G. *1. svetovna vojna: veliki ilustrirani vodnik*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2014.
- James, Robert R. *Grand Strategy. Gallipoli*. London: Pan Book, 1984.
- Keegan, John. *An illustrated history of the first world war*. New York: Hutchinson, 2001.
- Pendergast, Tom, in Pendergast, Sara. *World War I: Primary Sources*. Detroit: UXL, 2002.

Gradivo, dostopno na svetovnem spletu

- Prior, Robin. The Strategy Behind Gallipoli: Strategic decision-making in the Dardanelles and Gallipoli. *Strategic Insights* (2005), 1–9. Dostopno na: <https://www.jstor.org/stable/resrep03834?seq=1> (pridobljeno 29. 7. 2025).

The Dardanelles crisis and the battles on the Gallipoli Peninsula

ABSTRACT

The Dardanelles crisis and the battles on the Gallipoli Peninsula remain one of the most controversial, bloody, and strategically misplanned military campaigns of WWI. They refer to an unsuccessful attempt of the Allies to eliminate the Ottoman Empire from the war through naval and later through land operations, and to re-establish a supply route to Russia. At the beginning of the 20th century, the Ottoman Empire was known as »the Sick Man of the Bosphorus«. This former great empire, stretching from the Balkans to the Arabian Peninsula, was struggling with internal weaknesses, military obsolescence, and loss of territory. The mid-19th century reform attempts did not achieve the expected results, and by the end of the century, the military was largely dependent on foreign advisers. In 1914, the Ottoman Empire entered the war on the side of the Central Powers. This was partly due to the breakdown of relations with the United Kingdom, particularly after the British navy seized two nearly finished warships commissioned by the Ottoman navy. Germany took advantage of the situation by gifting the Ottoman Empire two of its warships, which strengthened the bonds between the two nations and marked a strategic turning point in the region. With the Ottoman Empire's entry into the war and the closing of the Dardanelles, the Allies lost an important maritime link with Russia. Due to the strategic role of the Dardanelles, the British began to consider an attack on the Ottoman Empire in order to eliminate the Ottomans from the war. The British planned to destroy the Ottoman defence by using minimal forces, mainly with the help of the navy, in order to break through to Istanbul. Wishing to reduce the military pressure of the Central Powers on the fronts, the French supported the idea. The attacks of the Allied navy began in November 1914, with the bombing of the coastal fortifications at the entrance to the Dardanelles. They caused little damage, but they alerted the Ottomans to the Allies' intent. The attacks continued in February 1915, when regular bombing of the Ottoman coastal fortifications began. Despite the age of these fortifications, their design was effective. What is more, the Dardanelles were protected by densely laid minefields. Nevertheless, the Allies pursued their attacks, failing to achieve a breakthrough. Minesweeping was slow and unsuccessful. In an extensive naval attack in March 1915, the Allies lost three large battleships, with several others badly damaged. The attempt of the navy to penetrate through the Dardanelles strait was therefore aborted. Since the navy had not achieved its

objectives, the Allies began to prepare for the debarkation of their army on the Gallipoli Peninsula. The Gallipoli debarkations involved French and British units, and the new Australia and New Zealand Army Corps (ANZAC). The Ottoman military was well prepared, occupying important high ground and reinforcing positions with machine guns, mines, and barbed wire. Soon, the Allied units found themselves in an impasse; the terrain conditions, poor logistics, heat, diseases, and robust defence had led to positional warfare during which the Allies suffered significant losses. The Allies were soon forced to withdraw, beginning in December 1915 and ending in January 1916. The battles on the Gallipoli Peninsula resulted in total failure for the Allies, and the Ottoman Empire retained control of the Dardanelles, while Russia remained without maritime supply and military support. The Allies' failure also had political consequences, with Churchill forced to resign. The position of the Central Powers further improved with Bulgaria entering the war on their side.

Aleš Zelenko

Bliskovita vojna na dveh kolesih

Aleš Zelenko¹

Bliskovita vojna na dveh kolesih

Uporaba koles in motociklov v vojski: primer napredovanja nemških kolesarskih enot čez Slovenijo v aprilski vojni leta 1941

IZVLEČEK

V prispevku je obravnavana uporaba kolesa v vojaške namene. Posamezno vojaško sredstvo se postopno razvija, doseže svoj vrh učinkovitosti, sčasoma izgublja vrednost in je na koncu izločeno iz uporabe. Dober primer so kolesa in motocikli, ki so bili v množični vojaški uporabi od začetka do sredine 20. stoletja. Eden izmed primerov izjemne učinkovitosti kolesa v vojaške namene je bil v Sloveniji v aprilski vojni leta 1941, ko je nacistična Nemčija napadla kraljevino Jugoslavijo, čemur v prispevku namenjam največjo pozornost. Po drugi svetovni vojni so bila sredstva premika na dveh kolesih postopno umaknjena iz vojaške uporabe večine vojsk in so svoje mesto prepustila sodobnejšim tehnologijam. Zgodovina dokazuje, da se določena sredstva, kot so plamenometi, ročne bombe, protipehotne mine in drugo, lahko čez čas ponovno pojavijo v prenovljeni obliki, primerni za sodobne vojne okoliščine, kot je na primer trenutna vojna v Ukrajini.

Ključne besede: vojaško kolo, aprilaska vojna leta 1941, nemška vojska, kolesarske enote, 219. kolesarski eskadron.

¹ Major, dipl. politolog obramboslovec, višji častnik učitelj, Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje, Engelsova ulica 15, 2111 Maribor, ales.zelenko@mors.si.

UVOD

Prvo kolo naj bi si že leta 1493 zamislil Leonardo da Vinci ali eden izmed njegovih učencev, prvi uporabni primerki pa so se pojavili šele leta 1817 z izumom Karla von Draisa, ki jih je imenoval tekalni stroji, pozneje pa se je udomačil naziv velosipedi. To ni bilo kolo v današnjem smislu, pri katerem se s pritiskanjem kolesarja na pedala energija prenaša prek mehanizma z zobniki in verigo na zadnje kolo. Kolesar na prvem lesenem kolesu se je poganjal in odrival od tal z nogami. Navkreber je moral kolo potiskati peš, navzdol pa je bila vožnja, ker na kolesu ni bilo zavor, omejena le na položne klance. Vožnja je bila dodatno neprijetna zaradi trdega sedeža, vendar je kolo ostalo modna muha. Kolesa so se razvijala in leta 1839 so nastala taka s pogonom na pedale, leta 1888 pa z zračnicami. Konec 19. in v začetku 20. stoletja so dosegala približno štirikrat večjo hitrost od pešca, tudi do 30 km/h. Takrat so postala zanimiva za vojaške potrebe, saj je bilo premikanje po cestah s kolesom precej hitrejša in manj utrujajoča kot peš.²

Za vojaške namene so kolesa prvič uporabili v francoski vojski med francosko-nemško vojno v letih 1870 in 1871. Kurirji so z njimi hitro in uspešno prenašali sporočila z ene lokacije na drugo.³ Kolo je v večini evropskih vojsk postalo formacijsko prevozno sredstvo za kurirsko službo, napredni pa so kmalu spoznali, da so njegove zmožnosti precej večje. Najtežje je bilo generale prepričati, da so kolesa vsestransko uporabnejša od konjev. Običajne pohodne norme večine vojsk so bile 30 kilometrov na dan za pehoto in 40 kilometrov na dan za konjenico. Ameriška vojska je konec 19. stoletja izvajala obsežne teste s kolesarsko enoto, ki so jo sestavljali temnopolti vojaki (*Buffalo soldiers*). Ti so leta 1897 v 40 dneh s polno bojno opremo prekolesarili več kot 3000 kilometrov, norma za konjenico pa je bila približno 950 kilometrov na mesec. Njihova povprečna dnevna hitrost je bila od 80 do 90 kilometrov na dan, konji pa takega tempa ne bi vzdržali. Stroški vzdrževanja kolesarjev in koles so bili precej manjši kot konjev, za katere je bilo potreb-

no precej hrane, ur negovanja ter počitka. Ne glede na to ameriška vojska koles ni sprejela v uporabo do leta 1913.⁴

Precej več posluha za inovacije je bilo v Evropi, kjer so bile ustanovljene prve bolj ali manj poskusne kolesarske čete leta 1885 v Veliki Britaniji, leta 1886 v Franciji in Italiji, leta 1892 v Nemčiji in leta 1893 v Avstro-Ogrski, nato pa še v drugih državah. Njihove naloge so bile izvidovanje, patroljiranje, zavarovanje, vzpostavljanje zveze, inženirska zagotovitev idr.⁵ Za vojaške potrebe je leta 1890 francoski stotnik Gerard skonstruiral prvo namensko vojaško kolo z maso 15 kilogramov, ki se je lahko preklopilo in nosilo na hrbtu.⁶ Poleg tega so drugi konstruktorji na vojaška kolesa dodali nastavke za orožje in opremo.⁷

Med prvo svetovno vojno je kolesa uporabljala večina vojsk, saj je bil z njimi posodobljen del pehote ali konjenice. Tako je na primer v Italiji kolesa dobila lahka pehota, v Nemčiji pa so kolesarske enote formalno spadale pod konjenico. Vzpostavljene so bile mobilne enote v velikosti kolesarskih bataljonov, polkov in brigad, namenjene za hitre premike ter prodore v nasprotnikovo zaledje.⁸ Leta 1916 so se začela uporabljati tudi kolesa na motorni pogon oz. motocikli, ki so imeli pred običajnimi kolesi precej prednosti, hkrati pa tudi slabosti zaradi visoke cene, višjih stroškov vzdrževanja in hrupa, ki je demaskiral motociklista.⁹ Po prvi svetovni vojni so bili kolesa in motocikli pomemben del inventarja vseh vojsk, npr. jugoslovanske kolesarske (*velosipedske*) enote so bile v velikosti bataljonov, poleg koles pa so bili v takem bataljonu tudi redki motocikli.¹⁰

² Berto, *Bycycle*.

³ Cheney, *The Bikes of Future Past*.

⁴ Kindy, *The Black Buffalo Soldiers Who Biked Across the American West*.

⁵ Suicu, *Military Bicycle*. Bošnjak, *Biciklistične jedinice*, str. 603.

⁶ 1900 Peugeot Capitaine Gerard Folding Bicycle.

⁷ Suicu, *Military Bicycle*.

⁸ Suicu, *Military Bicycle*. Cheney, *Bikes at War Part Two: The Great War*.

⁹ Branch, *A Brief History of Military Motorcycles*.

¹⁰ Bošnjak, *Biciklistične jedinice*, str. 603.

Slika 1

Motociklisti Vojske Kraljevine Jugoslavije. Motociklov je bilo precej manj kot koles in so bili posebna zanimivost. Vir: arhiv Aleša Zelenka.

V začetku druge svetovne vojne so kolesarske enote dosegle več uspehov. Tako je japonska vojska del pehote opremila s kolesi, ki so se izkazala predvsem v japonski osvojitvi Malajskega polotoka konec leta 1941 in v začetku leta 1942. Zavezniške, večinoma britanske sile so bile razporejene v obrambi predvsem ob glavnih komunikacijah in razstrelile so mostove čez vodne ovire, s čimer je bilo gibanje japonskih motornih vozil ter konjskih vpreg močno omejeno. Zavezniki niso pričakovali, da bodo japonski kolesarji zelo hitro napredovali po predvsem nebranih ozkih džungelskih poteh, čez vodne ovire pa so kolesa prenesli na ramah. Japonci so zavezniške utrjene položaje pogosto zaobšli. Če so predrl zračnice, so zaradi pomanjkanja rezervnih delov pogosto vozili naprej kar na obročih in tako na trdnejši podlagi nehote povzročali demaskirne zvoke, ki pa so jih zavezniške enote razumele kot rožljanje tankovskih gosenic, zato so se odločile za paničen beg.¹¹ 1120 kilometrov dolg Malajski polotok z »neosvojljivim«¹² Singapurjem je bil zavzet v 70 dnevih.¹³

NEMŠKE KOLESARSKE IN MOTOCIKLISTIČNE ENOTE

Kljub začetkom motorizacije in mehanizacije v času pred drugo svetovno vojno so bili konji ter kolesa še vedno glavno mobilno sredstvo vseh vojsk, tako zastale vojske Kraljevine Jugoslavije kot sodobnega nemškega Wehrmachta. Ne glede na splošno prepričanje o izjemni motoriziranosti in mehaniziranosti nemške vojske je ta drugo svetovno vojno začela s 514.000 konji¹⁴ ter mogoče približno milijonom koles.¹⁵ Za primerjavo naj omenim, da je imela po formaciji iz leta 1939 vsaka pehotna divizija prvega vala 4842 konjev in 1012 motornih vozil,¹⁶ od tega 490 motociklov,¹⁷ ter 527 koles.¹⁷

Kolesa v nemški kopenski vojski so uporabljali v številnih enotah. Največja kolesarska enota je

¹¹ Giles, Japan's Secret Weapon for the Invasion of British Malaya Was ... Bicycles?

¹² Marsal, Japanese Style Bicycle Blitzkrieg.

¹³ Roberts, Germany's World War 2 Horses.

¹⁴ Hinrichsen, *Radfahrerschwadronen 1939–1945*, str. 12.

¹⁵ Wurdack, *Infanterie-Division 1. Welle*.

¹⁶ Askel, *Operation Barbarossa*, str. 158.

¹⁷ Wurdack, *Infanterie-Division 1. Welle*.

bil kolesarski bataljon, najpogostejši pa je bil kolesarski eskadron (*Radfahr-Schwadron*) oziroma kolesarski izvidniški eskadron (*Radfahr-Aufklärungs-Schwadron*). Ta je bil skupaj s konjeniškim in težkim eskadronom v izvidniškem bataljonu vsake pehotne divizije in je glede na rod arhaično spadal v konjenico. Njegova naloga je bila predvsem izvidovanje, glede na razmere pa so bili tudi zavarovanje, hitro in nenadno napadno delovanje, vloga mobilne rezerve ter drugo.¹⁸ Norma za hitrost premika kolesarske enote je bila že leta 1908 od 30 do 40 kilometrov v dveh urah.¹⁹ Kolesarski eskadron je imel tri kolesarske vode, težki vod in logistiko. Od prevoznih sredstev so poleg koles uporabljali tudi motocikle s prikolico in brez nje, osebno vozilo ter tovornjake. Skupno je bilo v eskadronu 181 vojakov, devet puškomitraljezov, dva mitraljeza, trije minometi, 126 koles, sedem osebnih avtomobilov in tovornjakov ter 22 motociklov.²⁰

Nemška vojska je uporabljala več modelov koles, najpogostejši pa je bil model *schwere Wehrmachts-fahrrad* 38 z maso več kot 20 kilogramov in opremljen z nastavki, na katere so lahko pritrčili puškomitraljez, rezervne cevi, trinožec, minomet kalibra 50 mm, protitankovsko puško ali škatle s strelivom. Obstajale so tudi prikolice za vleko dodatne opreme. Največje tovarne so bile na avstrijskem Štajerskem, kot je bila na primer tovarna Steyr-Daimler-Puch v Steyru. Skupna proizvodnja koles ni znana, so pa v tovarnah v letih 1943 in 1944 naredili 1,2 milijona koles.²¹

Nemška vojska je po prihodu nacistov na oblast in ponovnem oboroževanju konec 30. let 20. stoletja poleg koles začela množično uporabljati motocikle, tudi s prikolicami, med drugim tudi kot sredstvo za prevoz bataljonov motorizirane motociklistične pehote (*Kradschützen Abteilung*) s skupno 1153 vojaki, 236 motocikli in 174 štirikolesnimi vozili po formaciji iz leta 1942.²² Do leta 1938 je bilo narejenih približno 200.000 motociklov.²³ Od motociklov so bili med bolj znanimi modeli BMW, Puch, Triumph, NSU, Victoria in Zündapp. Mase motociklov so bile od 150 do

200 kg in s prikolico približno 400 kg, hitrosti pa so bile od 100 do 150 km/h.²⁴

Urjenju vojakov kolesarjev in motociklistov je bil namenjen poseben poudarek, in sicer od večšin posameznika do taktičnih postopkov enote. Poleg večšin izvidnika so se vojaki urili v vožnji brez uporabe rok, streljanju s kolesa v premiku, vožnji čez ozke brvi, hitrem zavzemanju ležečega položaja s kolesom in motociklom, hitrih popravilih zračnic in drugem. Fizična pripravljenost je bila nujna, kajti uporaba na bojišču, posebno med napadom nasprotnika, ni bila preprosta. Taktično gibanje zunaj cest je bilo zaradi dodatne teže kolesarjem in motociklistom napornejše kot pehotnikom, sredstvo se je po hribih ter gozdovih potiskalo ali nosilo, v boju pa odložilo in pobralo po njem.²⁵

Precejšnja učinkovitost nemških kolesarskih enot v začetku druge svetovne vojne je bila pogosto zasenčena zaradi precej bolj odmevnih napredovanj oklepni enot, so pa pomembnejšo vlogo v nemški propagandi dobile motociklistične enote. Te so podobno kot kolesarske, le da so bile precej hrupnejše in hitrejšje, na glavnih smereh napredovanja divizije opazovale obrambo. Ob šibkem odporu so tega obvladale, drugače pa so obrambo zaobšle po stranskih poteh. Pogosto so bili premiki kolesarskih in motociklističnih enot zelo drzni, ne da bi zavarovale svoje boke, da je bilo veliko zavezniških enot v Belgiji in Franciji leta 1940 presenečenih, da bi lahko kdo napredoval tako hitro ne glede na svojo varnost. Tako so Nemci po cesti večkrat odhiteli kar mimo zavezniških vojakov, ki so presenečeni in v dvomu, da gre res za sovražnika, le nemo opazovali dogajanje, ne da bi

18 Wurdack, Infanterie-Division 1. Welle. Hinrichsen, *Radfahr-schwadronen 1939–1945*.

19 Hinrichsen, *Radfahr-schwadronen 1939–1945*, str. 6–7.

20 Ulio, *Handbook on German Military Forces*, str. 62.

21 Hinrichsen, *Radfahr-schwadronen 1939–1945*, str. 8–113.

22 Ulio, *Handbook on German Military Forces*, str. 15.

23 Garson, *Bikes of the Blitzkrieg*.

24 Röncke, *Deutsche Militärmotorräder seit 1905*, str. 25–81. Branch, *A Brief History of Military Motorcycles*.

25 Hinrichsen, *Radfahr-schwadronen 1939–1945*, str. 16–26.

Slika 2

Kolesarji nemškega Wehrmachta
Vir: arhiv Aleša Zelenka.

Slika 3

Postroj nemškega kolesarskega eskadrona
Vir: arhiv Aleša Zelenka.

streljali. Nemške prednje enote so se kmalu znašle globoko v zaledju zavezniških vojsk in tam povzročale paniko.²⁶

PRIMER UPORABE KOLESARSKIH ENOT: NAPREDOVANJE 219. KOLESARKEGA ESKADRONA V JUGOSLAVIJI V APRILSKI VOJNI LETA 1941

27. marca 1941 sta se v Jugoslaviji zgodila puč in strmoglavljenje pronemške vlade, ki je podpisala vstop v trojni pakt. Zaradi nepričakovanih dogodkov v Jugoslaviji in hitre Hitlerjeve odločitve za napad nemška vojska še ni bila pripravljena za delovanje in je morala improvizirati, posebno pri enotah na severni smeri iz Avstrije ter Madžarske. Do začetka vojne 6. aprila 1941 so na izhodiščne položaje za napad prišle le nekatere enote, posebno je manjkalo topništva in motornih sredstev, kajti ta so se večinoma še vozila z

železniškimi transporti, zato so nemški poveljniki kar najbolj izkoristili razpoložljive sile.²⁷

Ena izmed redkih rednih enot, ki je pravočasno prispela na izhodiščne položaje za napad, je bil 219. kolesarski eskadron. Ta je bil izvidniška enota 183. pehotne divizije 51. armadnega korpusa, ki je imel naloge svoje sile osredotočiti v Gradcu in napredovati v smeri Maribor–Krapina–Zagreb, zavzeti ozemlje severno od Zagreba in vzpostaviti mostišče na Savi. Levi sosed 52. armadni korpus je bil še na poti do svojih izhodiščnih položajev, zato je moral 51. korpus prevzeti še del njegovih nalog, in sicer čez Prekmurje in Prlekijo napredovati proti Varaždinu ter Lepoglavi do Zagreba. Glede na to, da je bila 183. pehotna divizija razporejena predvsem severno od Mure in se je

²⁶ Bloch, *Strange Defeat*, str. 47–51.

²⁷ Ferenc, *Nemška zasedba Prekmurja aprila 1941*, str. 107–108.

pripravljala za zavzetje mostov pri Tratah ter Gornji Radgoni, se je poveljstvo divizije odločilo na to dodatno smer poslati več dopolnilnih in obmejnih enot, smer pa bi izvidoval 219. kolesarski eskadron, najštevnejša enota divizije. Dobil je tudi posebno nalogo, da zgodaj zjutraj 6. aprila zavzame pomemben most čez Muro med Radenci in Petanjci. Po nemških začetnih načrtih bi ga Nemci nujno potrebovali za hitro napredovanje 52. korpusa.²⁸

219. kolesarsko-izvidniški eskadron pod poveljstvom stotnika (*rittmeistera*) Hermanna von Sachenbacherja je bil od 27. novembra 1939 v 183. pehotni diviziji.²⁹ Junija 1940 je sodeloval v napadu na Francijo, kjer je 183. pehotna divizija sodelovala v bojih za Maginotovo linijo.³⁰ Ob začetku vojne z Jugoslavijo je bilo v njem 152 pripadnikov in je bil zelo dobro usposobljen,³¹ Sachenbacher pa slovel kot samoiniciativen poveljnik, ki vodi podrejene z zgledom. Enota je bila po naporni poti iz Olomuca na Češkem 3. aprila razmeščena ob meji z nalogo varovanja odseka Dedenitz–Goritz. Njena posebna naloga zavzetje mostu na Muri je bila zvečer preklicana, namesto tega pa je bilo prednostno zavzetje območja okoli Cankove, kajti nemško poveljstvo se je balo, da so tam močne jugoslovanske enote, ki bi lahko ogrozile nemški levi bok pri Gornji Radgoni.³² Ob 4. uri se je eskadron premaknil v Zenkovec (Zelting) nasproti Cankove, kjer se je razporedil okrog nemške carinarnice.³³

Cankova

Mejni prehod Cankova so varovali jugoslovanski graničarji, orožniki in finančni stražniki, za njimi pa je bila že od 28. marca razporejena pehotna četa iz 601. samostojnega bataljona za zavarovanje meje.³⁴ Naloge graničarjev in finančnih stražnikov so bile zadrževati napadalce, nato pa se umakniti ter pridružiti vojakom za zavarovanje mej, ti pa bi morali biti razporejeni na za obrambo primernih položajih predvsem ob glavnih komunikacijah. Šlo je predvsem za rezerviste, stare od 40 do 50 let, iz bližnje okolice.³⁵

Pripadniki 219. kolesarskega eskadrona so približno ob 6. uri prestopili mejo in razgnali branilce mejnega prehoda, nato pa napredovali proti vasi Strukovci, približno tri kilometre za mejo. Tam so ob 7. uri naleteli na jugoslovansko pehotno četo za zavarovanje meje, ki še ni bila na položajih, saj so vojaki še pred kratkim spali, takrat pa so nalagali strelivo na voz in se pripravljali za premik. Ob prihodu Nemcev na kolesih so bili jugoslovanski vojaki tako presenečeni, da se niso upirali, zato jih je bilo 106 zajetih brez boja.³⁶

Murska Sobota

Eskadron je nadaljeval izvidovanje poti proti 15 kilometrov oddaljeni Murski Soboti, ugotovil, da ni branjena, in vanjo vstopil ob 8.30. Tam ga je slovesno pričakala mestna delegacija z županom in načelnikom sreza na čelu. Skozi Mursko Soboto so bežali jugoslovanski vojaki iz razbitih enot v drugih delih meje, saj niso vedeli, da je že nemški, kolesarji pa so jih lovili in zajemali. Ob 12.15 je Sachenbacher poročal poveljstvu 183. divizije, da je pri nasprotniku od 25 do 30 mrtvih, 20 ranjenih in 300 ujetih, eskadron pa ni doživel izgub.³⁷

Veržej

Med Dokležovjem na levem in Veržejem na desnem bregu Mure so bili lesena cestna mostova ter betonski železniški most. Jugoslovanska vojska tega območja ni posebej utrjevala, mostovi pa so bili pripravljeni za miniranje. Po začetnih nemških načrtih bi tudi te potrebovali za hitro napredovanje 52. korpusa. 219. kole-

28 Schnabel, *Weg und Schicksal der 183. Infanterie-Division*, str. 53–55.

29 Prav tam, str. 1.

30 Prav tam, str. 26.

31 Ferenc, *Nemška zasedba Prekmurja aprila 1941*, str. 108.

32 Schnabel, *Weg und Schicksal der 183. Infanterie-Division*, str. 53–55.

33 Ferenc, *Nemška zasedba Prekmurja aprila 1941*, str. 110.

34 Terzić, *Slom kraljevine Jugoslavije*, str. 264.

35 Prav tam, str. 175–176.

36 Ferenc, *Nemška zasedba Prekmurja aprila 1941*, str. 110.

37 Prav tam, str. 111–112.

sarski eskadron je imel nalogo, da jih zavzame. Ujetnike je predal dopolnilni enoti, ki je za njim prispela v Mursko Soboto, popoldne pa se je glavnina mimo Beltincev odpeljala do 12 kilometrov oddaljenega Dokležovja. Čez mostove so vse dopoldne bežali jugoslovanski graničarji in deli 601. samostojnega bataljona ter 341. polka za varovanje meje, okolico pa so občasno obstreljevala nemška letala. Malo po 12. uri so jugoslovanski vojaki mostove razstrelili. Voda lesenih mostov ni odnesla, zato se je čeznje še bilo mogoče peljati. Jugoslovanske vojake in več domačinov je premamila radovednost, da so šli pogledat stanje poškodovanih mostov. Zaradi preletov nemških letal so se umaknili pod cestni most, v tem času pa je do Mure prišel 219. kolesarski eskadron in poslal oddelek naprej čez most na desni breg, kjer se je srečal z jugoslovanskimi vojaki ter civilisti. Nemci so bili prepričani, da so tudi civilisti preoblečeni vojaki ali četniki, ki nameravajo še enkrat razstreliti most, zato so začeli napad in uporabili tudi ročne bombe. V kratkem bližinskem boju je bilo ubitih več domačinov in jugoslovanskih vojakov.³⁸

Prečesavanje Prekmurja

Nemška vojska je 7. aprila opoldne ocenila, da podrtih in poškodovanih mostov na Muri ni smiselno popravljati, kajti 52. korpus se je še vedno vozil po železnici in bil po časovnici v velikem zaostanku, glavnina 183. divizije pa je Muro že prečkala pri Tratah in Gornji Radgoni. Nemški poveljniki še vedno niso vedeli, koliko jugoslovanskih sil je v Prekmurju, in so računali na možnost jugoslovanskega protinapada na levem boku 183. divizije. 7. aprila zjutraj je 219. kolesarski eskadron poslal posamezne kolesarske vode na varovanje poti Gornja Radgona–Murska Sobota–Beltinci–Veržej in v izvidovanje v več smeri po Prekmurju do skoraj vseh mejnih prehodov in iskal jugoslovanske enote. Pri tem je zajel več jugoslovanskih vojakov, ki večinoma niso pokazali volje do bojevanja. Ko ni bilo nikjer resnega odpora, je bilo Nemcem jasno, da je jugoslovanska vojska v Prekmurju že skoraj razpadla.³⁹

Kolesarski eskadron se je tega dne odpeljal skozi Mursko Soboto nazaj čez mejo v Radgono, pri Gornji Radgoni prečkal Muro in se pripravil za nadaljnje delovanje, zamenjala pa ga je kolesarska četa 343. pehotnega polka.⁴⁰

Slovenske gorice in Ptujsko polje

8. aprila je 183. pehotna divizija utrjevala in počasi širila svoji mostišči južno od Mure, zato je zbrala svoje enote severno od črte Lenart–Sv. Trojica in z deli pri Kapeli zavarovala poti do Gornje Radgone. Levi bok divizije zaradi zloma jugoslovanskih enot v Prekmurju ni bil več ogrožen, se je pa računalo z močnimi jugoslovanskimi silami južno od Mure oziroma severno od Drave in z njihovim protinapadom. 219. kolesarski eskadron je patroljiral in izvidoval predvsem na smereh Gornja Radgona–Lenart v Slovenskih goricah, Gornja Radgona–Cerkvenjak–Dornava in Gornja Radgona–Radenci–Bučecovci–Mursko Središče. Pomembna naloga je bila ugotoviti stanje jugoslovanskih enot na obrambnem položaju Rupnikove linije v Pesniški dolini. Te so v okviru postopnega umika vseh jugoslovanskih enot v Sloveniji že popoldne 7. aprila zapuščale svoje položaje in se umikale proti Mariboru ter Ptuj. Glavnina 183. pehotne divizije je tega dne dosegla črto Lenart–Sveta Trojica–Kapeljski Vrh, prednje enote pa so že bile na Ptuj in v Središču ob Dravi, tudi do 30 kilometrov v zračni črti pred glavnino.⁴¹

Nemške načrte so otežili podrti mostovi na Dravi in poveljstvo 2. armade je preigravalo dve različici delovanja za naprej. Prva možnost je bila premakniti 51. korpus čez Dravo pri Mariboru, kjer so razstreljene mostove popravljali, toda to bi zahtevalo kar precej časa. Druga različica je bila nasilno prečkanje Drave, kar je bilo časovno bolj smiselno. Prečkanje

³⁸ Prav tam, str. 110–112.

³⁹ Prav tam, str. 113.

⁴⁰ Prav tam, str. 113.

⁴¹ Schnabel, *Weg und Schicksal der 183. Infanterie-Division*, str. 63–64.

Drave pri Ptuj in Ormožu je bilo tako pomembno za napredovanje nemške vojske, da je nameravala preusmeriti sem tudi 8. oklepno divizijo, ki je že bila na Hrvaškem pred Varaždinom, kjer so bili tudi mostovi na Dravi porušeni, in pri Barču izvesti splošni napad, vendar ne pred 12. aprilom. Do takrat namreč ni bilo na voljo potrebnih čolnov, pontonskih mostov in topništva za ognjeno podporo napada.⁴²

Ptuj

Razmere na bojišču so se hitro spreminjale. Tako se je 7. aprila uprlo veliko jugoslovanskih vojakov hrvaške narodnosti v 4. armadi, nemške enote iz 46. motoriziranega korpusa pa so 9. aprila hitro prodirale proti Zagrebu. Glavnina jugoslovanske vojske v Sloveniji se je tako hitro umikala, da so se Nemci še opoldne 9. aprila odločili, da čez Dravo napadejo 11. aprila ne glede na razpoložljivost mostovnega materiala. Razmere so se kmalu po poldnevu spet spremenile in sprejeta je bila odločitev o napadu že isti dan 9. aprila popoldne.⁴³ Enote 183. divizije na Ptuj so ob ognjeni podpori razpoložljivih topov jurišale čez delno porušeni železniški most in se uspešno prebile na desni breg Drave, kjer so se zapletle v boj z močnejšimi jugoslovanskimi enotami. Spopad je trajal še vso noč. Kolikor je znano, 219. kolesarski eskadron v teh bojih ni sodeloval ali pa je bil navzoč le delno. Za potrebe 183. divizije ni zadoščal prehod čez Dravo le pri Ptuj, nujen je bil še prehod pri Ormožu, kjer pa je bil most uspešno porušeni, obramba v bunkerjih Rupnikove linije na drugi strani Drave pa je bila na videz močna. Izvidniki so vstopili tudi v Ormož, kjer so doživeli napad branilcev, tamkajšnji most čez Dravo pa je bil razstreljen. Glavnina eskadrona je tistega dne zasedla tudi naselja Bukovci, Muretinci in Stojinci ter se ustavila pred še enim porušeni mostom na Dravi pri gradu Borl. Eskadron je poročal, da je leseni most sicer poškodovan, bi pa bilo mogoče čez njega še priti.⁴⁴

Borl

Most pri Borlu je jugoslovanska vojska le delno porušila in prehod zelo slabo zavarovala. Širše območje mostu je branil le kolesarski vod iz 1. velosipedskega bataljona Ormoškega odreda, ki pa je imel zelo dobre obrambne položaje na vzpetinah z bunkerji in opazovalnico na gradu Borl, od koder se je videlo daleč na okrog po Dravskem in Ptujem polju.⁴⁵

Nemška vojska je tako kot pri Ptuj zasnovala še eno drzno in nekoliko tvegano akcijo, in sicer hitro prečkanje mostu ter vzpostavitev mostišča na drugi strani. Pri tem je bila pomembna vloga namenjena 219. kolesarskemu eskadronu. Nemška pehota je 10. aprila zjutraj ob ognjeni podpori topov prešla Dravo čez most, ki ga je že naslednji dan odnesla narasla reka, in s čolni hitro zasedla položaje na desnem bregu. Po vzpostavitvi zelo majhnega mostišča so Dravo prečkali še nemški kolesarji iz 330. pehotnega polka in nato iz 219. kolesarskega eskadrona. Branilci so bili tako presenečeni in prestrašeni zaradi močnega nemškega napada, da so se umaknili. Kolesarski eskadron je napredoval mimo gradu Borl in se premikal po cesti proti približno 15 kilometrov oddaljenemu Ormožu. Ob Dravi od Borla do Ormoža je potekal obrambni položaj Rupnikove linije z več bunkerji, ki so jih branili jugoslovanski velosipedisti in konjeniki, vendar iz bunkerjev niso mogli streljati proti Nemcem, ki so jih napadli v bok ali hrbet. Razmere so bile bolj kot jugoslovanskim naklonjene nemškim kolesarjem, ki so z ročnimi bombami branilce uničili ali jih prisilili k paničnemu umiku.⁴⁶

⁴² *Aprilski rat 1941*, 2, Ratni dnevnik nemačke 2. armije od 28. marta do 24. aprila 1941. godine, str. 918–921.

⁴³ Prav tam, 922–923.

⁴⁴ Schnabel, *Weg und Schicksal der 183. Infanterie-Division*, str. 65–67.

⁴⁵ Terzić, *Slom kraljevine Jugoslavije*, str. 365.

⁴⁶ Schnabel, *Weg und Schicksal der 183. Infanterie-Division*, str. 67–69.

Ormož

Prehod čez Dravo pri Ormožu so branile močnejše jugoslovanske konjeniške enote iz Ormoškega odreda,⁴⁷ ki so odločno vztrajale na položajih in se medsebojno obstreljevale z nemškimi enotami na drugi strani Drave. Ob streljanju na levem boku obrambe, kjer je prodiral kolesarski eskadron, je v Ormoškem odredu nastala panika in precej vojakov je zapustilo svoje položaje ter bežalo proti jugu na Hrvaško proti Varaždinu.⁴⁸

Cestica in Gornje Vratno

Glavnina 219. kolesarskega eskadrona se je usmerila proti vasem Cestica in Gornje Vratno ter lovila bežeče jugoslovanske vojake. V vasi Cestica približno pet kilometrov od Ormoža in Varaždina so pripadniki Ormoškega odreda približno ob 15. uri poskusili ustaviti nemško napredovanje. Z mitraljezi so se razporedili v bližini ceste in čakali na prihod nemških kolesarjev, vendar so se Nemci v boju znašli, zaobšli branilce ter jih napadli na boku.⁴⁹ V uro in pol dolgem spopadu je umrlo 11 jugoslovanskih vojakov, nemški vojak in več domačinov. Kolesarski eskadron je zajel približno 100 branilcev.⁵⁰

10. aprila 1941 ob 19.30 so nemške oklepne enote iz 46. motoriziranega korpusa zasedle Zagreb. Tako so jugoslovanskim enotam na severu Jugoslavije močno otežile umik proti jugu.⁵¹ Ormoški odred se je umaknil z vseh položajev ob Dravi in se premikal proti jugozahodu na črto Kalniško gorje–Ivančica.⁵² V ožini pri vasi Bednja je poskusil organizirati obrambo. Kolesarski eskadron je bil ves čas tik za umikajočimi se in je zajemal posameznike ali manjše skupine.⁵³

Bednja

Del 219. kolesarskega eskadrona je dopoldne prikolesaril v nebranjeni Varaždin, zaradi veliko civilnih koles znan kot mesto koles.⁵⁴ Sachenbacher je oblikoval manjšo hitro skupino, predvsem iz motociklov, in na njenem čelu zasledoval jugoslovansko vojsko. Umikajoči se Ormoški odred je bil 11. aprila zjutraj v okolici

kraja Bednja in je bilo v njem kljub izgubam še vedno več tisoč ljudi. Med prikritim opazovanjem umikajoče se kolone je neki domačin Nemcem izdal, da so v eni izmed bližnjih hiš nameščeni jugoslovanski častniki. Hiša je bila slabo zavarovana in nekoliko oddaljena od glavnine jugoslovanskih enot, zato se je Sachenbacher odločil tvegati. Še z enim poročnikom in skupino vojakov so se hitro pripeljali do stavbe ter vdrli v njo. V njej so naleteli na presenečeno poveljstvo Ormoškega odreda in zajeli poveljnika odreda brigadnega generala Velebita ter 11 častnikov. Sachenbacher se je odločil z zvijačo zajeti še celoten odred. Poročnika iz svojega eskadrona je poslal do premikajoče se jugoslovanske kolone s sporočilom, da je njihov poveljnik zajet in naj se vsi predajo, drugače jih bodo napadli močne nemške enote in topništvo. Jugoslovanski vojaki so nasedli in večkilometrsko kolona je položila orožje. Sachenbacher se je bal, da se bodo ujetniki spet začeli bojevati, ko bodo videli, kako malo je Nemcev, vendar se to ni zgodilo. Tako je nekaj deset nemških zajelo približno 6000 jugoslovanskih vojakov.⁵⁵

Prodor v Bosno in Hercegovino

183. divizija je s kolesarskim eskadronom na čelu nadaljevala napredovanje na smeri Zagreb–Banjaluka–Teslić–Doboj–Zenica–Sarajevo. V vojnem dnevniku nemške 2. armade je zapisano, da je 12. aprila izvidniški⁵⁶ eskadron 183. divizije zajel 10.000 jugoslovanskih vojakov, vključno s poveljstvom divizije. Točnej-

⁴⁷ Terzić, *Slom kraljevine Jugoslavije*, str. 264.

⁴⁸ Schnabel, *Weg und Schicksal der 183. Infanterie-Division*, str. 69.

⁴⁹ Prav tam, str. 69–70.

⁵⁰ Talan, *Žrtve občine Cestica u ratnim i poratnim stradanjima*, str. 2–3.

⁵¹ Terzić, *Slom kraljevine Jugoslavije*, str. 372–373.

⁵² Prav tam, str. 391.

⁵³ Schnabel, *Weg und Schicksal der 183. Infanterie-Division*, str. 71.

⁵⁴ Kušter, *Varaždin – grad bicikla*.

⁵⁵ Schnabel, *Weg und Schicksal der 183. Infanterie-Division*, str. 71–72.

⁵⁶ Verjetno je mišljen 219. kolesarski eskadron.

Slika 4

Nemški strelci na motociklih

Vir: arhiv Aleša Zelenka.

Slika 5

Nemški motociklist na demonstraciji
premagovanja ognjenih ovir

Vir: arhiv Aleša Zelenka.

ših podatkov o tem dogodku ni. Od 13. aprila do konca vojne 18. aprila jugoslovanska vojska na smeri napredovanja 183. pehotne divizije ni več zagotavljala odpora.⁵⁷

KONEC VOJAŠKEGA POMENA KOLES IN MOTOCIKLOV PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Med drugo svetovno vojno se je zaradi pomanjkanja tovarnjakov, oklepnih transporterjev in oklepnih izvidniških vozil nadaljevala intenzivna uporaba koles ter motociklov. Po drugi svetovni vojni so bile kolesarske in motociklistične enote ukinjene v večini vojsk v Evropi ter Severni Ameriki,⁵⁸ do leta 2001 pa so bile kolesarske enote le v švicarski vojski, v kateri so se vojaki naporno urili, saj so se na primer ob 2. uri odpravili na 200 kilometrov dolge dnevne premike.⁵⁹ Motocikli so se omejeno ohranili le za potrebe izvidniških in posebnih enot. Ne glede na to so posame-

zne vojske in predvsem oborožene skupine v Afriki ter Aziji kolo in motocikel še vedno uporabljale kot sredstvo za kurirske naloge, prenašanje tovora, patroliranje, izvidovanje, zavarovanje ter športno vadbo. Eden izmed najbolj znanih primerov uporabe kolesa je v času vojne v Vietnamu, kjer so po Hošiminhovi poti pripadniki Vietkonga z njimi prevažali stvari za oskrbo in jih obremenili s tudi do 180 kilogrami tovara.⁶⁰ V Afganistanu in marsikje drugje so motocikli priljubljeno sredstvo oboroženih skupin. V okviru Natove operacije v Afganistanu so motocikle uporabljale ameriške posebne enote,⁶¹ kolesa pa krajši čas

⁵⁷ *Aprilski rat 1941*, 2, Ratni dnevnik nemačke 2. armije od 28. marta do 24. aprila 1941. godine, str. 942.

⁵⁸ Cheney, *How the Bicycle won the Vietnam War*.

⁵⁹ Doole, *End of road for Swiss army cyclists*.

⁶⁰ Cheney, *How the Bicycle won the Vietnam War*.

⁶¹ Patterson, *Marine dirt bike »gangs« of Afghanistan*.

Slika 6

Vojaki motociklisti
sodobne jurišne pehote
v Ukrajini

Vir: https://www.youtube.com/shorts/KbJD3dP_Lpl?feature=share.

nizozemske enote za patroliranje po naseljih. Po nizozemskih ocenah kolesa niso imela negativnega zastraševalnega učinka na prebivalstvo kot hrupna in velika oklepna vozila, zato so tako lažje vzpostavljali pristnejši stik z domačini.⁶²

ŽIVITEV VOZIL NA DVEH KOLESIH ZA VOJAŠKE NAMENE V 21. STOLETJU

Kot so sredstva vojaškega premika na dveh kolesih kljub nedvomni učinkovitosti postopno izgubila pomen in izginila iz inventarja večine sodobnih vojsk, so se v zadnjih desetih letih v sodobnejši obliki ponovno pojavila za vojaško uporabo. Nigerijska vojska je za boj proti upornikom leta 2016 vzpostavila prvi motociklistični bataljon.⁶³ V Ukrajini je bilo zaradi narave sodobnega bojišča z veliko fortifikacije na tleh in številnih dronov ter lebdečega streliva v zraku oziroma »kamikaz« klasično bojno delovanje z množično uporabo pehote in oklepnih vozil onemogočeno, izgube pa so bile zelo velike. Posledično je ruska vojska razvila takiko enot jurišne pehote, ki se ukrajinskim utrjenim položajem nepričakovano in z veliko hitrostjo pribli-

žajo z uporabo motociklov (pogosto sta na enem dva vojaka), električnih skuterjev in električnih koles, se lažje izogibajo minskoeksplozivnim oviram in brezpi-lotnim sredstvom, pridrvijo do ukrajinskih jarkov in z vozil skočijo v njih. Taki napadi sodobnih jurišnikov v manjših skupinah so večinoma neuspešni, veliko napadov pa je uspešnih in so glede na trenutne razmere edina metoda, ki korak po korak omogoča ruski vojski napredovanje. Jurišna pehota je posebno izbrana, izurjena in motivirana za svoje naloge, saj je verjetnost preživetja sodobnih »jezdecev« precej nizka, vendar ruski strani kadra še ni zmanjkalo.⁶⁴ Po prvih posme-hih večine vojaških strokovnjakov po svetu je kot do-kaz učinkovitosti take taktike to nedavno prevzela tudi ukrajinska vojska⁶⁵ in leta 2025 vzpostavila svoj prvi bataljon motociklistične pehote.⁶⁶

⁶² Magnier, The World: Dutch troops' method offers lesson.

⁶³ Oluwagbemi, Army launches motorbike battalion.

⁶⁴ Markina, Russian military turns to motorbikes to evade Ukrainian drones on frontlines.

⁶⁵ Ukraine's Electric Cavalry.

⁶⁶ Loh, Ukraine has a new motorcycle attack unit that rushes gun-toting troops into battle on off-road bikes.

Kot so v prvi svetovni vojni utrdbe na zahodni fronti prebili tanki, danes enote ruske in ukrajinske vojske oklepna vozila zamenjujejo s kolesi, motocikli ter skuterji, se z njimi prebijajo do utrjenih položajev in skozi njih ter napredujejo v globino. Ali bodo temu trendu sledile tudi druge vojske po svetu, med drugimi tudi Slovenska vojska? Čas bo pokazal. Vsekakor se bodo vozila in enote na dveh kolesih očitno spet kar nekaj časa uporabljali do ponovnega konca ter morebitne ponovne oživitve.

VIRI IN LITERATURA

Literatura

- Askel, Nigel. *Operation Barbarossa: the Complete Organisational and Statistical Analysis, and Military Simulation*, Volume IIA. Morrisville: Lulu Publishing, 2013.
- Bloch, Mark. *Strange Defeat*. New York: W. W. Norton & Company, 1999.
- Bošnjak, Vladimir. Biciklistične jedinice. V: Nikola Gažević (ur.). *Vojna enciklopedija 1*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1970, 603.
- Ferenc, Tone. Nemška zasedba Prekmurja aprila 1941. V: Mitja Ferenc (ur.). *Dr. Tone Ferenc, Izbrana dela, Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 1, Razkosanje in aneksionizem*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2006, 105–120.
- Hinrichsen, Horst. *Radfahrerschwadronen 1939–1945*. Dorheim: Podzun-Pallas Verlag, 1996.
- Rönicke, Frank. *Deutsche Militärmotorräder seit 1905*. Stuttgart: Motorbuch Verlag, 2010.
- Schnabel Ernst, *Weg und Schicksal der 183. Infanterie-Division*. Nürnberg: Kameradschaft der Ehemaligen 183. ID. e. V. – Gründungskameradschaft IR 351, 1988.
- Terzić, Velimir. *Slom kraljevine Jugoslavije 1941: Uzroci i posledice poraza*, 2. izdanje. Ljubljana, Titograd, Beograd: Partizanska knjiga, Pobjeda, Narodna knjiga, 1984.
- Trgo, Fabijan (odg. ur.). *Aprilski rat 1941: zbornik dokumenata*, knjiga 2. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1987.
- Ulio, James Alexander. *Handbook on German Military Forces*. Washington: War Department, 1943.

Gradivo, dostopno na svetovnem spletu

- Berto, Fran J. Bicycle. Dostopno na: *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/technology/bicycle> (pridobljeno 1. 7. 2025).
- Branch, Ben. A Brief History of Military Motorcycles. Dostopno na: *Silodrome Gasoline Culture*, <https://silodrome.com/brief-history-military-motorcycles/> (pridobljeno 3. 7. 2025).
- Cheney, Wesley. Bikes at War Part Two: The Great War. Dostopno na: *Campfire Cycling*, <https://www.campfirecycling.com/blog/2016/09/16/bikes-at-war-part-two-the-great-war> (pridobljeno 18. 7. 2025).
- Cheney, Wesley. How the Bicycle won the Vietnam War. Dostopno na: *Campfire Cycling*, <https://www.campfirecycling.com/blog/2017/01/30/how-the-bicycle-won-the-vietnam-war> (pridobljeno 18. 7. 2025).
- Cheney, Wesley. The Bikes of Future Past: A Brief, Illustrated History of the Bicycle at War, Part 1: Boers on Bikes. Dostopno na: *Campfire Cycling*, <https://www.campfirecycling.com/blog/2016/08/08/a-brief-illustrated-history-of-the-bicycle-at-war-part-1-boers-on-bikes> (pridobljeno 18. 7. 2025).
- Doole, Claire. End of road for Swiss army cyclists. Dostopno na: *BBC News*, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/1325485.stm> (pridobljeno 17. 5. 2025).

- Garson, Paul. Bikes of the Blitzkrieg. Dostopno na: *Motorcycle*, <https://www.motorcycle.com/events/bikes-of-the-blitzkrieg-66581.html> (pridobljeno 19. 8. 2025).
- Giles, Rosemary. Japan's Secret Weapon for the Invasion of British Malaya Was ... Bicycles? Dostopno na: *War History Online*, <https://www.warhistoryonline.com/world-war-ii/british-british-malaya-bicycles.html> (pridobljeno 21. 8. 2025).
- Kindy, David. The Black Buffalo Soldiers Who Biked Across the American West. Dostopno na: *Smithsonian Magazine*, <https://www.smithsonianmag.com/history/the-black-buffalo-soldiers-who-biked-across-the-american-west-180980246/> (pridobljeno 7. 8. 2020).
- Kušter, Filip. *Varaždin – grad bicikla*. Stvarnost ili mit?: Od »Sloge« do Ranteša. Dostopno na: *Varaždinski.hr*, <https://varazdinski.net.hr/vijesti/drustvo/13397425/varazdin-grad-bicikla-stvarnost-ili-mit-od-sloge-do-rantesa/> (pridobljeno 9. 8. 2024).
- Loh, Matthew. Ukraine has a new motorcycle attack unit that rushes gun-toting troops into battle on off-road bikes. Dostopno na: *Business Insider*, <https://www.businessinsider.com/ukraine-motorcycle-assault-rifle-war-russia-off-road-2025-5> (pridobljeno 3. 7. 2025).
- Magnier, Mark. The World: Dutch troops' method offers lesson: In an Afghan province, they've long followed practices at the heart of a new U. S. mantra. Dostopno na: *Los Angeles Times*, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2009-nov-13-fg-afghan-dutch13-story.html> (pridobljeno 27. 7. 2023).
- Markina Tarasova, Daria. Russian military turns to motorbikes to evade Ukrainian drones on frontlines. Dostopno na: *CNN*, <https://edition.cnn.com/2025/04/27/europe/russian-military-motorbikes-ukraine-drones-intl> (pridobljeno 1. 7. 2025).
- Marsal, Adam. Japanese Style Bicycle Blitzkrieg. Dostopno na: *We Love Cycling*, <https://www.welovecycling.com/wide/2019/06/28/japanese-style-bicycle-blitzkrieg/> (pridobljeno 21. 8. 2025).
- Oluwagbemi, Ayodele. Army launches motorbike battalion. Dostopno na: *Punch*, <https://punchng.com/army-launches-motorbike-battalion/> (pridobljeno 22. 8. 2025).
- Patterson, Tom. Marine dirt bike »gangs« of Afghanistan. Dostopno na: *CNN*, <https://edition.cnn.com/2014/04/28/us/stealth-military-motorcycle> (pridobljeno 22. 8. 2025).
- Roberts, Adam. Germany's World War 2 Horses. Dostopno na: *Medium*, <https://medium.com/adams-notebook/germanys-world-war-2-horses-7b4acbef48fb> (pridobljeno 1. 7. 2025).
- Suicu, Peter. Military Bicycle. Dostopno na: *Wafare History Network*, <https://warfarehistorynetwork.com/article/military-bicycles/> (pridobljeno 10. 7. 2015).
- Talan, Franjo. Žrtve općine Cestica u ratnim i poratnim stradanjima XX. stoljeća, II. Dostopno na: *safaric-safaric.si*, http://www.safaric-safaric.si/knjige/2008%20hdpz%20talan/HDPZ%20192%20Talan%20dio%202.pdfand-beyond?srsId=AfmBOopipaNGNy8wr7DQvc_6F8choSE2bPil1_R_SoBGMYdkhBMg2_Od (pridobljeno 25. 2. 2013).
- Ukraine's Electric Cavalry: The E-Bikes Being Used in Battle. Dostopno na: *Radio Free Europe/Radio Liberty*, <https://www.rferl.org/a/ukraine-electric-bikes-war-russia-technology/31865559.html> (pridobljeno 7. 8. 2025).
- Wurdack, Jörg. Infanterie-Division 1. Welle – Gesamtübersicht (1939/40). Dostopno na: *Lexikon der Wehrmacht*, <https://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Zusatz/Heer/Infanterie-Division.htm> (pridobljeno 15. 3. 2015).
- 1900 Peugeot Capitaine Gerard Folding Bicycle. Dostopno na: *The Online Bicycle Museum*, <https://onlinebicyclemuseum.co.uk/1918-peugeot-capitaine-gerard-folding-bicycle/> (pridobljeno 19. 8. 2025).

Blitzkrieg on two wheels

The use of bicycles and motorcycles in the military: an example of the advance of German cyclist units through Slovenia during the April War of 1941

ABSTRACT

The military value of two-wheeled vehicles was demonstrated in the April War of 1941. In Slovenia, the 219th Cyclist Squadron played an important role in the rapid advance of the German 183rd Infantry Division. Its operations clearly illustrate the tactical utility of cyclist companies in overcoming difficult terrain, destroyed infrastructure, and fortified defence positions. At the beginning of the war, the Squadron achieved its objectives with minimal losses in multiple battles, for example by the village of Cankova, in the town of Murska Sobota, and in the village of Veržej. It had shown its worth by seizing important crossings over the Drava River near Borl Castle and the town of Ormož, where Yugoslav defenders had detonated bridges and occupied fortified positions along the Rupnik Defence Line. The German cyclists carried out a bold and risky operation, taking advantage of the surprise effect while crossing a partially destroyed wooden bridge during an attack by the Yugoslav defenders, establishing a bridgehead, and rapidly advancing behind the defending forces. The Yugoslav defenders' morale soon collapsed, panic spread, and many soldiers abandoned their positions to flee south towards the town of Varaždin. The Squadron relentlessly pursued the defenders, chasing them through the villages of Cestica and Gornje Vratno, and forcing 6,000 Yugoslav soldiers to surrender near Bednja River without firing a single shot.

The operations of the 219th Cyclist Squadron during WWII illustrate the importance of mobility on two wheels in military operations. It is worth noting that despite their proverbial precision, the Germans frequently reported incorrect data and exaggerated the results of their successes. However, this is normal and very common in all wars, which needs to be taken into consideration with regard to the operations of the 219th Cyclist Squadron. Nevertheless, in seven days of combat, from 6 to 12 April, the Squadron achieved remarkable success against the much stronger Yugoslav cyclist and cavalry units. There are few such examples in military history. Even on the first day of the war, 6 April, the Squadron's tempo of advance was fast, allowing the cyclists to cover approximately 70 kilometres of enemy territory. German operations always pushed the cyclists to the limits of their physical abilities. They were decisive, bold, and often risky, but in line with the saying »the greatest risk is taking no risk«.

The operations of the 219th Cyclist Squadron show that bicycles and motorcycles were indispensable in the early years of WWII, especially in operations where motorised and mechanised transport was limited, or the terrain was not suitable for heavy vehicles. The reliance on these assets was also born out of necessity, as trucks and armoured vehicles were scarce. Bicycles were an effective alternative, particularly for reconnaissance, light infantry movements, and sudden attacks. The ability to move quickly on two wheels allowed the exploitation of weaknesses in the enemy's defence, and the continued pursuit of withdrawing enemy forces.

After WWII, the military role of bicycles and motorcycles reduced considerably. Due to rapid mechanisation and the wide availability of motor vehicles, two-wheeled infantry units have become obsolete in modern armed forces. Nevertheless, rebel forces in less developed parts of the world continue to use bicycles and motorcycles because of their mobility and low cost. Contrary to expectations, the current war in Ukraine has once again showed the utility of bicycles and motorcycles in contemporary conventional warfare. In the future, the requirements of contemporary warfare could once again lead to the integration of such assets into armed forces all over the world, including the Slovenian Armed Forces. The cycle of the rise, decline, and return of two-wheeled vehicles illustrates the dynamic interaction between man, technology, and battlefield tactics.

Jurij Hadalin

*Incident v Krfskem prelivu leta 1946:
jugoslovanska vloga v enem
izmed prvih lokaliziranih
spopadov hladne vojne*

Incident v Krfskem prelivu leta 1946: jugoslovanska vloga v enem izmed prvih lokaliziranih spopadov hladne vojne²

IZVLEČEK

Incident v Krfskem prelivu leta 1946 je eden izmed prvih oboroženih spopadov hladne vojne in pomemben precedens v mednarodnem pomorskem pravu. V ozadju dogodkov je bila Jugoslavija, ki je po drugi svetovni vojni močno vplivala na Albanijo. Albanska obalna straža je 15. maja 1946 obstreljevala britanske ladje, ki so plule skozi Krfski preliv brez dovoljenja. Incident se je zgodil 22. oktobra, ko sta britanska rušilca Saumarez in Volage naletela na minsko polje, zaradi česar je umrlo 44 ljudi in sta bili hudo poškodovani obe ladji. Velika Britanija je spor prenesla na Meddržavno sodišče v Haagu, ki je leta 1949 odločilo, da je Albanija kriva, ker ni opozorila na nevarnost min, in ji naložilo plačilo odškodnine. Arhivski viri potrjujejo, da so mine položile jugoslovanske ladje z vednostjo albanskega vodstva, kar je ostalo prikrito desetletja. Po drugi strani so britanski dokumenti pokazali, da je bil prehod obeh ladij del načrtovane operacije za preizkus albanskega odziva. Incident v Krfskem prelivu tako ni bil le lokalni spor, temveč prelomna točka, ki je vplivala na mednarodne odnose, pravo in dinamiko hladne vojne v Jugovzhodni Evropi. Poleg tega je Albanijo trajno oddaljil od Zahoda, povzročil dolgoletno izolacijo in prispeval k zaostritvi jugoslovansko-sovjetskih odnosov pred razkolom leta 1948. Primer je postal temeljni precedens za odgovornost držav v teritorialnih vodah in razkril kompleksnost povojnih zavezništov.

Ključne besede: hladna vojna, Albanija, Jugoslavija, Velika Britanija, mednarodno pravo.

¹ Dr., znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, 1000 Ljubljana, jurij.hadalin@inz.si.

² Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0281: Politična zgodovina, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

UVOD

V članku na podlagi arhivskega gradiva iz jugoslovanskih arhivov in analiz arhivskih virov v razmeroma obsežni literaturi o enem izmed prvih oboroženih incidentov med nastajajočima vzhodnim in zahodnim blokom poskušam prikazati predvsem (geo)politični kontekst, v katerem je prišlo do albansko-britanskega konflikta. V drugem delu poskušam pojasniti razloge za odločitve jugoslovanskega in albanskega državnopolitičnega vrha, ki so povzročile konflikt, predvsem pa prikazati, kakšna je bila vloga jugoslovanske države in vojaške politike v regiji takoj po koncu druge svetovne vojne. S stališča vojaške tipologije so bili obmejni spopadi in pomorski incidenti med hladno vojno lokalizirani spopadi med nasprotnimi silami, pogosto pa so potekali na spornih mejah, strateških ozkih prehodih ali v spornih vodah. V nasprotju z obsežnimi ali posredniškimi vojnami so bili ti incidenti namenoma zadržani, da bi se izognili stopnjevanju v odprt meddržavni konflikt. Njihova glavna funkcija je bila demonstrativna, torej preizkusiti odločnost nasprotnika, pokazati odvračalno moč in uveljaviti pravne ali ozemeljske zahteve. Demonstrativna uporaba sile je pogosto vključevala mine, topniški ogenj ali omejene zračne oziroma pomorske spopade. Incident v Krfskem prelivu je bil eden izmed klasičnih primerov takega omejenega spopada, njegova razrešitev na Meddržavnem sodišču v Haagu pa je bila eden izmed temeljev za reševanje konfliktov na podlagi mednarodnega prava in delovanja mednarodnih institucij po drugi svetovni vojni.

ZUNANJEPOLITIČNI OKVIR

Odnosi med Vzhodom in Zahodom so kmalu po drugi svetovni vojni postajali vse bolj napeti in že dobro leto po koncu spopadov v Evropi lahko začnemo govoriti o začetku hladne vojne. Če je v poznejših fazah razvoja napetosti in bipolarne ureditve sveta mogoče politično ter ekonomsko Jugoslavija s svojo spretno zunanjo politiko veliko pridobila, predvsem na načelu nevmešavanja in zunajblokovstva oz. poznejše neutr-

šenosti, pa je bila v začetnih praskah te vojne zelo dejavna udeleženka. Pred informbirojevsko razdvojenostjo je namreč pogosto tudi brez jasne sovjetske podpore dejavno podpirala grške komunistične upornike, svojo moč pa je znala pokazati v incidentih, ki so si jih občasno privoščile zahodne velesile. Avgusta 1946 je tako sestrelila ameriški vojaški transportni letali, saj so ta navadno nekoliko skrajšala svojo pot in letela v jugoslovanskem zračnem prostoru, kar je razumela kot izzivanje oziroma provokacije.³ Take poteze so se najverjetneje uporabljale za dokazovanje vojaške moči v za Jugoslavijo zelo napetih trenutkih, ko je bilo o prihodnji italijansko-jugoslovanski meji več vprašanj kot odgovorov, kot grožnjo pa je razumela tudi položaj v južni sosedni Grčiji, v kateri so zahodne države bistveno vplivale na razvoj dogodkov, ki so marca 1946 povzročili ponoven razmah državljanske vojne.

V tem kontekstu je zelo pomembno povečanje jugoslovanskega vpliva v Albaniji, saj je Jugoslavija konec leta 1946 obvladovala skoraj vso albansko politiko, v tem obdobju pa je bilo zelo pomembno tudi dejstvo, da je bilo vprašanje združitve jugoslovanske, albanske in bolgarske države v federativno državno skupnost oziroma tako imenovano balkansko federacijo realen scenarij.⁴ Albanija je bila v tem pogledu tesno povezana z jugoslovanskim razumevanjem tega območja kot interesne sfere. Kakšen je bil takrat jugoslovanski položaj v Albaniji? Komunistična partija Jugoslavije je z intervencijo v Albaniji leta 1941 zelo pospešila organizacijo komunističnega odpora. Med drugo svetovno vojno ji je uspelo albansko osvobodilno gibanje povsem navezati nase, krepitev jugoslovanskega položaja v Albaniji pa se je po osvoboditvi države konec novembra 1944 le še nadaljevala. Jugoslovanski partijski, diplomatski in vojaški emisarji so v albansko politiko spretno posegali, tako da so si

³ Urbančič, Kako se je na nebu nad Bohinjem začela hladna vojna.

⁴ Hadalin, Balkanska federacija: Kosovo i Metohija u vrtlogu jugoslovenskog posleratnog spoljnopolitičkog idealizma, str. 810–815.

ustvarjali zaveznike v političnih smereh, ki so bile z jugoslovansko politiko bolj kompatibilne. Pomoč jugoslovanske strani je bila v Albaniji večkrat razumljena kot imperialistična grožnja, ne pa dejanje internacionalistične komunistične večje zaveznice. Če pogledamo na politično življenje albanske države, lahko vidimo skoraj popolno prenašanje vseh jugoslovanskih vzorcev do tistega časa, od Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Albanije (AVNOA) in Narodnoosvobodilne vojske Albanije (organizacije NOVA) med vojno do Ljudske (Demokratske) fronte na prvih volitvah, ki ji je sledil obračun z ostanki meščanske opozicije. Albanija je v začetku leta 1946 skoraj prekopirala tudi novi jugoslovanski pravno-politični sistem. Sovjetska zveza oz. Stalin je Jugoslaviji neformalno prepustil vodenje albanskih zadev, ki so potekale »prek Jugoslavije in samo prek Jugoslavije«.⁵ Vodja albanske partije Enver Hoxha je bil po »puču« na plenumu v Beratu, kjer je jugoslovanski predstavnik Velimir Stojnić v začetku leta 1944 imel bistveno vlogo, resno oslavljen. V komunistični stranki so se Jugoslovani opirali predvsem na organizacijskega sekretarja in notranjega ministra Kocija Xoxeja oz. projugoslovansko delavsko krilo. To intelektualistično krilo, ki ga je predstavljal minister za gospodarstvo Nako Spiru, je bilo takrat še nenevarno, februarja 1946 pa se je začel obračun z »desnim« krilom v komunistični stranki, kar je predstavljal predvojni komunist Sejfulla Maleshova. Ti so v nezaupanju do jugoslovanskega sponzorstva zagovarjali počasnejše družbeno-ekonomske spremembe in sodelovanje z zahodnimi državami.⁶

V albanskem političnem življenju so bile tako v Komunistični partiji Albanije kot tudi zunaj nje še vedno močne težnje po navezavi dobrih odnosov z Zahodom, ki projugoslovanskemu in bojevitejšemu delu albanskih voditeljev niso bile v redu, močno pa jih je skrbel tudi zanje neugoden položaj v Grčiji, zato se je maja 1946 zgodil hud mednarodni incident, ko je albansko topništvo obstreljevalo britanske vojne ladje v Krfskem prelivu, ozki plovni poti med Grčijo in

Albanijo. Zaradi obstreljevanja ladij je britanska vlada prekinila pogajanja o priznanju albanske vlade, kar jo je spravilo globoko pod jugoslovanski vpliv, saj je bilo poleti 1946 podpisanih več meddržavnih pogodb med državama. Naslednji incident, ki je povsem uničil možnost navezave albanskega režima na Zahod in ga dokončno spravil pod jugoslovanski vpliv, se je zgodil oktobra istega leta. V prelivu sta namreč britanska rušilca, ki sta plula v konvoju, naletela na mino in bila uničena, v incidentu pa je umrlo 44 ljudi. Novembra 1946 je Albanija podpisala pogodbo o prijateljstvu in vzajemni pomoči z Jugoslavijo. Zaradi incidenta se je začel sodni spor med Albanijo in Veliko Britanijo, v njem pa je bila albanska stran spoznana za krivo in je morala plačati odškodnino. Tega albansko vodstvo ni sprejelo, zato je Velika Britanija zamrznila albanske zlate rezerve, odnosov z Albanijo pa ni vzpostavila do konca komunističnega režima. Na podlagi ohranjenega dokumenta iz arhiva Josipa Broza Tita je jasno, da so mine nekaj dni pred incidentom v preliv položile jugoslovanske ladje, ki so za to imele soglasje albanskega vodstva, z incidentom pa je Jugoslavija še bolj utrdila svoj vpliv v Albaniji. Sovjetsko vodstvo najverjetneje ni vedelo za te načrte, Jugoslavija pa je v tem času veljala za najzvestejšo moskovsko podpornico, zato je na Zahodu obveljalo, da za tem stoji Stalin, neodvisna jugoslovanska poteza, ki ni bila osamljena, pa je bila verjetno eden izmed vzrokov za zaostritev odnosov med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo leta 1948. To je jasno videti, če pogledamo, kako je potekalo jugoslovansko-albansko vojaško sodelovanje.

ODNOSI MED JUGOSLOVANSKO IN ALBANSKO VOJSKO MED LETOMA 1945 TER 1948

Jugoslavija je imela na vojaškem področju močan vpliv, ki je do spomladi leta 1948 zelo naraščal. Vojaška pomoč je v materialu in inštruktorjih iz Jugoslavi-

⁵ AJ 507, f. IX, 1/IV-144-302, a. e. IV-295, Telegram Tirana MIP, 20. avgust 1947.

⁶ Hadalin, Naš človek v Tirani, str. 503.

je redno prihajala že od leta 1945, veliko albanskih vojakov, in sicer 470, pa se je šolalo na jugoslovanskih vojaških učiliščih. Vojski sta se tudi organizirali po enakih načelih in občasno izvajali skupne vojaške manevre, po navedbah Vladimirja Dedijerja pa so na važnejših vojaških posvetih v Beogradu sodelovali tudi delegati albanske vojske, ki so jim bili dostopni skoraj vsi zaupni dokumenti in načrti.⁷

Jugoslovanske enote niso bile veliko v Albaniji, saj je bil v času tesnih odnosov med državama tam le del leta 1947 stacioniran letalski polk, ki je skrbel za varnost nemirne južne meje. Vzroki za izogibanje takim posegom so najverjetneje v težavnem formalnem pravnem položaju, saj v nobenem meddržavnem sporazumu ni bila omenjena možnost jugoslovanske vojaške navzočnosti v drugi suvereni državi v miru, tega pa niso dopuščali niti vojaško-politični interesi obeh blokov v porajajoči se hladni vojni. Stiki med vojskama na najvišji ravni so redno potekali prek načelnikov generalštabov Koče Popovića in Mehmeta Shehuja. Konec leta 1947 je Koča Popović Shehuju v svojem in Tempovem⁸ imenu predlagal pogovore o združitvi obeh generalštabov. Do takega razvoja je lahko prišlo zaradi spremenjenih razmerij moči v albanskem vodstvu, v katerem je v notranjepolitičnih bojih zmagała projugoslovanska skupina.

Že po obisku albanskega vodstva v Moskvi poleti leta 1947 je prišlo do prvih trenj v medsebojnih odnosih tudi na vojaškem področju, saj je Sovjetska zveza okrepila skupino svetovalcev v albanskem štabu.⁹ Mehmet Shehu je podpiral prosovjetsko skupino v politbiroju, kar je vodilo do nenehnih trenj med njim in njegovim namestnikom, članom politbiroja Kristom Themelkom, ki je veljal za Xoxejevega človeka. Themelko je o poslabšanju odnosov z jugoslovansko vojsko poročal tudi Hoxhi, o slabem vodenju albanskih obrambnih sil pa je konec leta poročala tudi jugoslovanska delegacija pod vodstvom generala Rada Hamovića. Albanski proračun ni bil sposoben financirati razmeroma velike in slabo opremljene albanske vojske, saj je albanska stran lahko zagotovila le

dobro polovico nujno potrebnih finančnih sredstev, zato so na jugoslovanski strani ponudili, da tudi vojaške odnose okrepijo v duhu ekonomskih sporazumov.¹⁰ Po političnem polomu prosovjetske skupine konec leta 1947 je bil zamenjan načelnik generalštaba Mehmet Shehu,¹¹ njegov položaj pa je prevzel Beqir Balluku.¹² V duhu sprememb je v Albanijo januarja 1948 prišla še ena delegacija oziroma inšpekcija pod vodstvom generala Milana Kuprešanina, ki je natančno ocenila stanje v albanski vojski, bistveno se je povečalo število jugoslovanskih inštruktorjev, Kuprešanin pa je bil imenovan za delegata pri albanskem generalštabu kot glavni inštruktor.¹³

Jugoslovanski načrti so jasno zapisani v poročilu o ugotovitvah delegacije pod vodstvom generala Hamovića, ki je o svojih vtisih poročala neposredno Titu. Na poročilo, ki je bilo namenjeno Milovanu Đilasu, je Branko Pehičević Kađa zapisal, da je stanje v albanski vojski tako, da zahteva takojšnjo jugoslovansko intervencijo.

⁷ Dedijer, *Jugoslovansko-albanski odnosi*, str. 103.

⁸ Svetozar Vukmanović Tempo, takrat načelnik Politične uprave JA in pomočnik ministra ljudske obrambe.

⁹ AJ 507, f. IX, 1/III-75-166, a. e. III-129, Izveštaj o najvažnijim problemima u albanskoj armiji, 11. januar 1948.

¹⁰ Serija 20 sporazumov, sklenjenih poleti leta 1946, je albansko gospodarstvo tesno povezala z jugoslovanskim. Zaradi šibkega zunanjepolitičnega položaja albanske države so se v pogodbi o gospodarskem sodelovanju na albanski strani zavezali, da bodo gospodarske sporazume sklepali prek jugoslovanske vlade oziroma v dogovoru z njo. V skladu z dogovorom o kreditiranju je poleg tega Jugoslavija zagotavljala skoraj polovico albanskega državnega proračuna.

¹¹ Jugoslovanski vpliv na Shehuja je bil pred tem zelo močan, ko je zgodaj poleti leta 1946 na mestu načelnika generalštaba zamenjal Spira Moisiua, je imel že na poti v Albanijo iz Moskve, kjer je študiral na vojaški akademiji Vorosilov, tajni postanek in posvet z jugoslovanskim vodstvom, ki je po njegovih besedah načrtovalo ter dajalo smernice glede spornih točk, s katerimi večina albanskih političnih voditeljev ni bila seznanjena. Lalaj, *Burning Secrets of the Corfu Channel Incident*, str. 22.

¹² Shehu je bil premeščen na položaj ministra za promet, kar se je zgodilo v trenutku, ko so bile v albanskem vodstvu opravljene velike kadrovske menjave, katerih smisel je bila odstranitev tistih, ki so se leta 1947 posebno kompromitirali kot nasprotniki iskrenega sodelovanja s FLRJ. DA MIP, PA 1948, f. 1, Djerdja MIP, 15. februar 1948, 44329.

¹³ Dimitrijević, *JNA od Staljina do Nato pakta*, str. 70–77.

Načrt o prihodnji vlogi Jugoslavije v urejanju albanske vojske je zapisan v desetih točkah. Tako je albansko vojsko treba preurediti po načrtih operativnega načrta JA; albansko obrambno ministrstvo bi se moralo podrediti vsem uredbam in pravilnikom JA; vsa navodila jugoslovanskega obrambnega ministrstva bi bilo treba poslati delegatu pri albanskem ministrstvu in jih ustrezno implementirati; v dogovoru z načelnikom albanskega generalštaba in jugoslovanskim delegatom bi bilo v Albanijo treba pošiljati ekipe po oddelkih albanske vojske, ki bi pomagale pri reorganizaciji in izvajale nadzor; vse šolanje albanskega oficirskega kadra bi bilo treba izvajati v Jugoslaviji, v Albaniji pa le šolanje rezervnih oficirjev; oskrbovanje albanske vojske bi bilo treba vključiti v jugoslovanski proračun, vendar pred tem natančno opredeliti, katere izdelke bi albanska stran dobivala; zamenjati bi bilo treba načelnika generalštaba Mehmeta Shehujaja in na njegovo mesto postaviti Beqirja Balluka; do konca leta 1948 so želeli imeti inštruktorje v vseh pomembnejših rodovih vojske; pričakovali so dodatno okrepitev sovjetskih inštruktorjev, s katerimi naj bi vzpostavili enake odnose kot s tistimi v JA, vendar so povečanje njihovega števila imeli za nezaželeno.

O teh vprašanih se je delegacija tudi pogovarjala z albanskim političnim in vojaškim vodstvom ter se z njima dogovorila o večini navedenih predlogov. Omenjali niso predlogov o menjavi načelnika generalštaba, vlogi sovjetskih inštruktorjev, šolanju oficirjev v Jugoslaviji in obvezi albanske vojske po implementaciji jugoslovanskih pravilnikov. Prek Krista Themelka so dobili potrdilo, da se je Enver Hoxha z menjavo Shehujaja in imenovanjem Balluka načeloma strinjal, saj je bil notranjepolitično v nezavidljivem položaju.¹⁴

V času politične premoči projugoslovanske skupine v albanskem vodstvu so nato dogodki začeli potekati zelo hitro. Aleksandar Ranković je v telegramu Hoxho opozoril na nevarnost oboroženih provokacij na grški meji in predlagal, da se Korča razglasi za vojaško območje, ki bi postalo jugoslovanska vojaška

baza. S tem se je Enver Hoxha bil prisiljen strinjati.¹⁵ V albanskem štabu so nato hitro začeli pripravljati načrte za skupno obrambo pred grškim vpadom. Enver Hoxha naj bi po lastnih navedbah o tem obvestil sovjetsko vodstvo, ki ni menilo, da je tak scenarij verjeten, zato so konec februarja na albanski strani po nasvetu sovjetskega vojaškega atašeja začeli zavlačevati z načrti o bazi v Korči.¹⁶ Jugoslovanska stran je v vmesnem času načrtovala odhod dveh divizij JA na južno albansko mejo, kar pa je z ostrim nastopom v Moskvi v začetku februarja preprečil Stalin, saj je ta nepremišljena poteza jugoslovanskega vodstva pomenila zunanjepolitično nevarnost za sovjetsko politiko. Operativni načrti albanske vojske so se kljub temu zaradi strahu pred povečano aktivnostjo na grško-albanski meji v tem času spremenili in so predvidevali vstop jugoslovanske vojske ob morebitnem incidentu čez celotno albansko mejo, niso pa se več zanašali le na jugoslovanske enote, ki so bile v bližini Ohridskega jezera. O navzočnosti enot JA na albanskem ozemlju pred izbruhom sovražnosti po ostrem sestanku jugoslovanske delegacije s Stalinom v Moskvi 10. februarja 1948 ni bilo več govora.

Odnos jugoslovanskega vodstva do albanske vojske je postajal vse bolj napet, ker je v začetku marca politbiroju KPJ postajalo jasno, da so sovjetsko-jugoslovanski odnosi vse slabši in hitro razpadajo. Na seji politbiroja 1. marca 1948, ko je bila glavna tema prav zaostritev odnosov s Sovjetsko zvezo, je bil Josip Broz Tito zelo neposreden, saj je dejal, da Jugoslavija albansko vojsko oblači in oskrbuje, za kar je namenila več kot milijardo takratnih dinarjev, zato lahko zahteva »nadzor nad svojo vojsko«. Po izračunih je Jugoslavija Albaniji v povojnih letih za vzdrževanje in posodabljanje vojske poleg gospodarskih

¹⁴ AJ 507, f. IX, 1/III-75-166, a. e. III-129, Izveštaj o najvažnijim problemima u albanskoj armiji, 11. januar 1948.

¹⁵ AJ 507, f. IX, 1/I-127-242, a. e. I-154, Depeši Aleksandra Rankovića Enver Hoxhi in Enver Hoxhe Aleksandru Rankoviću, 19. in 20. januar 1948.

¹⁶ AJ 507, f. IX, 1/I-127-242, a. e. I-164, Sava Zlatić Marku (Aleksandar Ranković), 28. februar 1948.

kreditov neposredno namenila še več kot 700 milijonov dinarjev.¹⁷

INCIDENTI, ZAČETEK ALBANSKE DOLGOLETNE MEDNARODNE IZOLACIJE IN JUGOSLOVANSKA VLOGA PRI TEM

V teh okoliščinah se je Albanija leta 1946 sprla z Veliko Britanijo, ker je ta večkrat dokazovala svojo moč pri vprašanju albanskih ozemelskih voda, albansko vodstvo pa je bilo občutljivo zaradi strahu pred mogočo britansko vojaško intervencijo in močno britansko ter posledično tudi ameriško podporo grški kraljevi vladi. Nezaupanje je vzbujalo tudi zavezniško zanimanje za strateško pomemben otok Sazan ob albanski obali, ki je bil pred drugo svetovno vojno v posesti Italije in je predstavljal pomembno strateško točko, albanska vojska pa ga je zasedla še pred končno pariško mirovno konferenco.¹⁸

Albanska in britanska vlada sta se pogajali o vzpostavitvi diplomatskih stikov že od jeseni leta 1945. Do prvih nesporazumov z zahodnimi zavezniki je prišlo že zaradi albanskega nezaupanja do organizacije UNNRA,¹⁹ ki jo je vodil nekdanji visoki oficir albanske kraljeve žandarmerije, pozneje pa agent SOE Dayrell Oakley Hill. Obtožen je bil, da je v državi poskušal organizirati politično opozicijo, saj se je sestajal z nekaterimi nekomunističnimi posamezniki, ki jih je poznal že izpred vojne. V svojih spominih odkrito priznava, da so bile njegove simpatije tako kot pri večini nekdanjih obveščevalcev SOE, povezanih z Albanijo, na strani poraženih opozicijskih uporniških gibanj.²⁰ Njegovo povezavo z nastajajočo opozicijo so dokazovali z odkritjem centralnega vodstva organizacije Balli Kombatar v domovini, saj naj bi imel razširjeno tudi mrežo nižjih struktur in je bil reorganiziran po direktivi medvojnega voditelja Mithata Frasherija iz Italije.²¹ Tik pred volitvami jeseni leta 1945 je jugoslovanski poslanik Josip Đerđa pisal v Beograd, da se po Tirani iz neuradnih, vendar poučenih krogov širijo govorice o britanskem priznanju albanske vlade. Britanski predstavnik Hutchinson²² je hitro odpo-

toval tik pred volitvami, ki naj bi jih nadziral, zato je obstajal utemeljen sum o navezi te novice in njegovih povezav z »režimskimi oportunisti«, ki so bili po Đerdinih ocenah številčnejši, kot se je do takrat predvidevalo. Đerđa je menil, da bi britanska vlada s takimi potezami želela povečati prizadevanja teh posameznikov, da bi se Albanija približala Zahodu in se ločila od jugoslovanskega vpliva.²³ Težaven je bil tudi odnos z ZDA, saj so kot pogoj za ameriško priznanje zahtevali, da Albanija potrdi veljavnost vseh dogovorov, sklenjenih pred drugo svetovno vojno.²⁴ Na albansko vlado je iz ZDA apeliral tudi edini demokratično usmerjeni predvojni predsednik vlade in pravoslavni škof Stilijan Fan Noli, ki je menil, da Britanci in Američani na vsak način iščejo razlog za zavrnitev priznanja albanske vlade.²⁵ Aprila je britanski konzul z vojaške misije v Bariju poslal obvestilo, da zaradi nesprejemljivih pogojev, ki jih je postavila albanska vlada 12. aprila 1946, v Albanijo ne bodo poslali poslanika. To je bilo najverjetneje povezano z albanskimi zahtevami po umiku nekaterih britanskih uslužbencev, ki so jih utemeljeno sumili organiziranja obveščevalne mreže in protijugoslovanstva.²⁶ Josip Đerđa je pomočniku

¹⁷ Petranović, *Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ*, 1. marec 1948, str. 84–85 in str. 236–247.

¹⁸ DA MIP, PA 1945, f. 1, Stojnić MIP, 29. avgust 1945, 3735, in AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-21, Velja Stojnić Centralnom komitetu KPJ, 6. avgust 1945.

¹⁹ Albanska vlada je izrazila nezaupanje že ob dolgotrajnih pogajanjih o prihodu organizacije v Albanijo, saj je med drugim zavračala, da bi UNNRA v Albanijo poslala 70 svojih uslužbencev, po drugi strani pa tudi UNNRA ni želela skleniti sporazuma z nepriзнano albansko vlado, temveč le z Nacionalnim komitejem osvoboditve Albanije. AJ 507, f. IX, 1/II-38-108, II-47, Kratak pregled političke situacije (Velimir Stojnić), 12. julij 1945.

²⁰ Oakley Hill, *An Englishman in Albania*, str. 148–197.

²¹ Največja politična in vojaška organizacija albanskih protikomunističnih sil, ki je po letu 1943 in prekinitvi sporazuma o sodelovanju z NOVA prešla v odkrito kolaboracijo. Bennett, *The Corfu channel incident*, str. 5.

²² Lester Hutchinson je bil laburistični poslanec, ki je konec leta 1945 obiskal Albanijo, bil pa je tudi v Jugoslaviji. Pearson, *Albania in occupation and war*, str. 476.

²³ DA MIP, PA 1945, f. 1, Đerđa MIP, 24. september 1945, 6356.

²⁴ AJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 17, Depeše (Josipa) Đerdje Vladimiru (Veľebitu), 6. in 15. december 1945.

²⁵ DA MIP, PA 1946, Đerđa MIP, 5. april 1945, 3908.

²⁶ DA MIP, PA 1946, f. 1, Bojan Gojković (Atene) Veľebitu in Brileju, 8. april 1946, 4037.

zunanjega ministra Vladimirju Velebitu konec leta 1945 poročal, da na britanski vojaški misiji raziskujejo razmere, da bi po priznanju albanske vlade misija lahko ostala v okviru britanskega veleposlaništva, vendar so na to dobili negativen odgovor.²⁷ Vzrok za tako vztrajnost britanske strani je Đerđa videl v dejstvu, da so v Veliki Britaniji slabo vodili svojo balkansko politiko in bi si radi svoj nekdani vpliv vsekakor povrnil. Albansko vodstvo je zato močno omejevalo dejavnost britanske misije.²⁸ Jugoslovanska stran je ocenjevala, da je Enver Hoxha pripravljen na popuščanje in da je tudi Velika Britanija s postopkom, ko je v Bariju čakala na albanski odgovor, čeprav je bila misija v Bariju že ukinjena, kazala na določeno popustljivost.²⁹ V začetku maja je bila poslana britanska nota o vzpostavitvi diplomatskih odnosov, to pa je najverjetneje motilo jugoslovansko vodstvo in njegove albanske pristaje.³⁰ Zaradi tega je 15. maja 1946 najverjetneje namereno prišlo do prvega incidenta v Krfskem prelivu, kar je Albanijo oddaljilo od Zahoda in se je poleti leta 1946 ob obisku Enverja Hoxhe v Beogradu s podpismi več meddržavnih sporazumov dokončno navezala na Jugoslavijo ter vzhodni blok.³¹ Drugi incident je le potrdil začeto smer v albanski zunanji politiki, zgodil pa se je tik pred podpisom druge serije meddržavnih dogovorov med Albanijo in Jugoslavijo. Jugoslovanski odnosi z Zahodom so postajali podobno napeti, saj nekako v ta čas, avgust 1946, spadata sestrelitvi dveh ameriških letal na Gorenjskem.³²

Do spora je prišlo pri vprašanju mednarodne plovne poti, ki vodi skozi tesno ožino med otokom Krfo in albansko obalo. Ta ožina je široka le tri navtične milje, albanske teritorialne vode pa so segale skoraj do sredine preliva, ki je bil ob obali otoka Krfa poln čeri, globlje morje pa je bilo bližje albanski obali.³³ Tuje ladje, ki so plule skozi ta kanal, so tako vedno kršile nedotakljivost ozemeljskih voda. Kanal, ki je postal mednarodna plovna pot, ker zelo skrajša pot proti celinski Grčiji in zaradi mirnega morja, so britanski minolovci v letih 1944 in 1945 očistili nemških min.³⁴ Kljub nejasnemu mednarodnopravnemu polo-

žaju so nato skozenj poleg trgovskih plule tudi britanske vojne ladje, kar je 15. maja povzročilo prvi incident, saj je albanska obalna straža s topovi napadla britanski ladji Orion in Superb.³⁵ Sledila je izmenjava diplomatskih not, v kateri nobena stran ni popuščala, predvsem pa je Albanija zahtevala, da ob plovbi skozi kanal tuje ladje zaprosijo za albansko odobritev. Kot ocenjuje Ana Lalaj, je incident predstavljal del takratnega političnega ozračja. »Ob zagotovljeni podpori Moskve, toda hkrati vodena na vsakem koraku s strani jugoslovanskih oblasti, se zdi, da je albanska vlada ta dogodek uporabila kot priložnost, da je Zahodu dala jasno vedeti, da je za njo načelo državne suverenosti najvišjega pomena. Na drugi strani je albanski precedens 15. maja 1946 prizadel ugled britanske vlade in pomenil poseg v neomejeno svobodo plovbe, ki jo je Združeno kraljestvo tradicionalno uživalo kot »gospodar morja«. Še toliko bolj pomenljivo je bilo dejstvo, da je to storila majhna država, kot je Albanija. Po omenjenem incidentu so Albanci s pomočjo Jugoslovancev sprejeli ukrepe za okrepitev svojih obalnih obrambnih zmogljivosti, Britanci pa so pripravili načrt, s katerim bi znova preizkusili Albanijo in jo kaz-

²⁷ Jugoslovanski pogled na poslovanje misije je bil izrazito negativen: »Na čelu angleške misije stoji grobi in domišljavi general brez kakršnegakoli osnovnega političnega takta, kar bi ga zagotovo privedlo v nemogoč položaj, če ne bi v očeh Albancev predstavljal močnega Albiona in se mu zato marsikaj oprostilo. Glavna težnja angleške misije proti nam je bila, da nam s sistematičnim ignoriranjem, provociranjem itn. ruši ugled v albanskih očeh.« DA MIP, PA 1945, f. 1, Strana prestavnštva u Albaniji, 8. december 1945, 7110.

²⁸ AJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 20, Depeša (Josipa) Djerdje Maršalu Titu, 30. marec 1946.

²⁹ DA MIP, PA 1946, f. 1, Đerđa MIP, 15. april 1946, 4895.

³⁰ DA MIP, PA 1946, f. 2, Đerđa MIP, 11. november 1946, 13591.

³¹ Hadalin, Jugoslovansko-albanski gospodarski odnosi med letoma 1945 in 1992, str. 131–150.

³² Poleg drugih incidentov na južni meji je prihajalo tudi do pogostih vdorov grških letal. Pogostost takih incidentov je narekovala, da je bil v Albanijo, ki ni imela svojega vojaškega letalstva, v ta namen poslan 113. letalski polk. Na jugu Albanije je patroliral med junijem in septembrom 1947. Dimitrijević, *Jugoslovansko ratno vazduhoplovstvo 1942–1992*, str. 51–54.

³³ Munro, *The Case of the Corfu Minefield*, 369.

³⁴ Waibel, *Corfu Channel Case*.

³⁵ DA MIP, PA 1946, f. 1, Telegram II. sekretara Ljuba Osterca (Tirana) MIP, 23. maj 1946, 5954.

novali, če se ne bi naučila pravilnega vedenja'. Tako je naključni dogodek iz maja postal uvod v tragični incident 22. oktobra 1946.³⁶

22. oktobra sta britanska rušilca Saumarez in Volage v konvoju štirih vojaških ladij,³⁷ ki so zaplule v ožino,³⁸ pri Sarandi naletela na minsko polje.³⁹ Eksplozija mine je najprej raztrgala premec Saumareza, ubila pet članov posadke v kotlovnici, zanetila požar in ladjo onesposobila, da je brez nadzora plula čez minsko polje. Na pomoč je prispel Volage, vendar je tudi sam naletel na mino in izgubil premec. Kljub temu je kapitanu rušilca Volage uspelo v zahtevnem manevru poškodovani ladji počasi odvléči proti Krfu. Dogodek je bil prijavljen letalonosilki Ocean, na pomoč pa so prispeli tudi rušilec Raider in bolnišnična ladja Maine skupaj s pomožnimi ladjami s Krfa. Ranjeni so bili evakuirani na Ocean, gasilske ekipe pa so pomagale pri obvladovanju ognja. Ob 3. uri sta Saumarez in Volage dosegla Krf. V incidentu je umrlo 36 članov posadke Saumareza (25 trupel nikoli niso našli) in osem članov posadke rušilca Volage, več kot 40 mornarjev z obeh ladij pa je bilo ranjenih. Ladji sta bili hudo poškodovani. Leta 1942 zgrajeni rušilec Saumarez so tri leta po incidentu poslali v razrez, Volage pa je bil v začetku 50. let prejšnjega stoletja predelan v fregato.⁴⁰

Velika Britanija je od Albanije prek njenega poslaništva v Beogradu zahtevala opravičilo in odškodnino, kar pa je albanska stran zavrnila. To je imele dolgoročne posledice za albansko zunanjo politiko, saj je Velika Britanija pozneje vložila tožbo na mednarodno sodišče v Haagu in jo tudi dobila.⁴¹ Nekaj dni po potopu rušilcev je prišlo še do tretjega incidenta. Britanska vlada je poslala noto, v kateri je Albaniji prek Beograda sporočila, da bo 13. in 14. novembra opravila ponovno razminiranje, za kar pa so pozneje v Haagu okrivili Veliko Britanijo, ki naj ne bi imela pravice do ponovnega posega v albanske ozemeljske vode. Enver Hoxha je zaradi britanske poteze poslal na obalo šefa generalštaba, zahteval pa je previdnost in dovolil le opozorilne strele v zrak.⁴² Albanci so Ve-

liki Britaniji na noto odgovorili z »našim predlogom albanskega odgovora«, ki je zavrnil vsakršen poseg, in se hinavsko spraševali, katere mine je treba odstraniti, ker albanska vlada ni vedela nič o tem.⁴³ Britanski poseg je povzročil paniko v albanskem vodstvu,⁴⁴ saj je želelo razglasiti Sarando za vojno pristanišče, ker je menilo, da ima britansko razminiranje preliva globlji pomen.⁴⁵ Želeli so jugoslovansko mnenje, zato jim je pomočnik zunanjega ministra Vladimir Velebit svetoval, da lahko tako kot Jugoslavija razglasijo šest milj dolg pas ozemeljskih voda, vendar mora biti to opravljeno po redni diplomatski poti in z odlokom skupščine, Sarando pa je treba razglasiti za vojno cono.⁴⁶

³⁶ Lalaj, *Burning Secrets of the Corfu Channel Incident*, str. 6.

³⁷ Konvoj so sestavljali križarka Mauritius pod poveljstvom kontraadmirala Harolda Richarda Georgea Kinahana v spremstvu rušilca HMS Saumarez, križarke Leander in rušilca HMS Volage. George in George, *The Corfu Channel Incident, Key Military In-depth coverage of military history*.

³⁸ Poslana naj bi bila, da preizkusi albanški odziv na britansko sklicevanje na pravico do neškodljivega prehoda.

³⁹ Koci Xoxe je Aleksandru Rankoviću poslal sporočilo, da so skozi preliv blizu albanske obale 22. oktobra zaplule štiri britanske vojne ladje. Ena izmed njih je približno dva kilometra od obale naletela na mino in sledile so reševalne operacije, ki so trajale vso noč, medtem pa so preostale ladje osvetljevale albansko obalo. Nekoliko pozneje je na mino naletela še druga ladja, ki je vlekla poškodovano. AJ 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-104, Depeša Kocija Xoxea Aleksandru Rankoviću, 24. oktober 1946.

⁴⁰ George in George, *The Corfu Channel Incident, Key Military In-depth coverage of military history*.

⁴¹ Glede na depešo Kocija Xoxeja albanska stran verjetno ni pričakovala tako ostrega odziva, saj je Xoxe Rankoviću 27. oktobra pisal, da bodo protestirali zaradi provokacij na grški meji, razmišljajo pa še, ali bi sploh protestirali zaradi vdora ladij, predvsem pa pri kom, Varnostnem svetu OZN, OZN ali britanski vladi. Ob tem je s skorajda otroško naivnostjo dejal, da bi mogoče bili tihi, sploh če »Angleži temu ne bodo pripisovali velikega pomena«. AJ 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-104, Depeša Kocija Xoxeja Rankoviću, 27. oktober 1946.

⁴² DA MIP, PA 1946, f. 2, Derda MIP, 11. november 1946, 13591.

⁴³ DA MIP, PA 1946, f. 2, Derda Velebitu, 12. november 1946, 14710.

⁴⁴ »Provokacije v Krfskem kanalu so anglo-ameriški imperijalisti poskušali uporabiti kot izgovor za izkrcaje, toda njihov cilj je doživel neuspeh in bil razkrinkan s strani naše vlade in sovjetskih predstavnikov v Varnostnem svetu. Angleška vlada je zdaj obtožena pred Mednarodnim sodiščem v Haagu in si izmišljuje nove obtožbe in akrobacije, da bi prikrila svojo razbojniško provokacijo, ki smo jo razkrili.« AJ 507, f. IX, I/IV 303-414, a. e. IV-381, Odlokok iz govora Enverja Hodže na kongresu KP Albanije, 8. november 1948.

⁴⁵ DA MIP, PA 1946, f. 2, Derda MIP, 17. november 1946, 15433.

⁴⁶ DA MIP, PA 1946, f. 2, Velebit Tirani, 3. december 1946, 14078.

Nekaj tednov pozneje je Velebit hotel prekiniti postopek, vendar so ga medtem Albanci že izpeljali.⁴⁷ Dokončno so bile mine očiščene februarja 1947, obvestilo o prihodu treh jugoslovanskih minolovcev pa je v Tirano poslal zunanji minister Stanoje Simić, saj so se vrstile obtožbe, da Albanci vseprek streljajo na ladje, tudi na jugoslovanske.⁴⁸

Že po prvem incidentu v Krfskem kanalu je Velika Britanija odpoklicala svojo vojaško misijo in umaknila noto o privolitvi k vzpostavitvi diplomatskih stikov, podobno pa so ravnali tudi Američani z misijo State Departmenta sedem mesecev pozneje.⁴⁹ Velika Britanija je zamrznila tudi predvojne albanske zlate rezerve. Albanija se je obtožb branila z dejstvom, da sama nima min in polagalcev min, poleg tega pa so bile mine, na katere sta naleteli britanski ladji, nemškega izvora. Spomladi leta 1947 je bila glavna politična tema v Albaniji britanska obtožba pred Varnostnim svetom OZN zaradi »domnevnega polaganja min v Krfskem kanalu«. Obtožbo je ustavil sovjetski veto,⁵⁰ vendar je močno odmevala v Albaniji, saj je tako Velika Britanija po besedah Hysnija Kapa⁵¹ pokazala, da hoče za vsako ceno blokirati albanska prizadevanja za vstop v OZN in da je bila od začetka sovražna do nove Albanije.⁵² Ta poteza naj bi bila le še eden izmed britanskih napadov, ki jih je večinoma izvajala prek »monarhofašistične« grške vojske, posredno pa tako tudi napad na Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo. Albanska vlada je pred Varnostnim svetom zato podala svojo obtožbo o kršenju ozemeljskih voda s strani grških ladij.⁵³ Varnostni svet je predlagal, da se spor prenese na novoustanovljeno mednarodno sodišče v Haagu.⁵⁴ Incident je tako postal pomemben temelj mednarodnega prava, saj je bil prvi primer, ki ga je to sodišče obravnavalo.

Na procesu, ki je potekal konec leta 1948,⁵⁵ je britanska stran poskušala dokazati, da so mine v preliv položile jugoslovanske ladje, da bi preprečile nadaljnje dokazovanje britanske premoči v albanskih teritorialnih vodah, za kar naj bi vedel tudi albanski politični vrh. O tem je pričal tudi Slovenec Karel Ko-

vačič, ki je bil v tem času član jugoslovanske vojne mornarice, pozneje pa je prebegnil na Zahod.⁵⁶ Proces je potekal v času zelo zaostrenih odnosov med Jugoslavijo in Albanijo, vendar je jugoslovanska vlada vseeno sodelovala pri delu sodišča. Udeležena je bila kot priča, ne pa kot stranka v postopku.⁵⁷ Tega, da bi postali obtožena stranka, so se v jugoslovanskem vodstvu očitno zelo bali, saj je pomočnik zunanjega ministra Vladimir Popović oktobra pisal Rankoviću in Titu, da Albanci pred sodiščem zahtevajo, naj se raziše morebitna jugoslovanska odgovornost. Albanski odziv na britansko obtožbo proti Jugoslaviji naj bi pokazal albansko nelojalnost.⁵⁸ Generalni sekretar jugoslovanske vlade je izdal uradno sporočilo, ki je bilo kot uradno jugoslovansko stališče prebrano na sodišču. V njem je izpodbijal vse trditve o vpletenosti jugoslovanske vlade v dogodke, posebno pa je

47 DA MIP, PA 1946, f. 2, Velebit Tirani, 23. december 1946, 15073, in Đerđa Mip, 28. december 1946, 15433.

48 DA MIP, PA 1947, f. 3, Simić Tirani, 24. februar 1947, 43338.

49 Ameriška vojaška misija je bila odpoklicana že jeseni 1945, ostala pa je misija State Departmenta. DA MIP, PA 1945, Velimir Stojnić MIP, 2. oktober 1945, 4831.

50 AJ 507, f. IX, I/IV-303-414, a. e. IV – 378, Albansko-britanski spor pred Svetom bezbednosti, 21. oktober 1948.

51 V tem času postane albanski poslanik v Beogradu.

52 Albanija je članica OZN postala šele leta 1955.

53 DA MIP, PA 1947, f. 2, Drago Košmrlj, Spolnjepolitička situacija Albanije, marec-april 1947, 49090.

54 Meddržavno sodišče (francosko Cour internationale de Justice, angleško International Court of Justice – ICJ ali World court – Svetovno sodišče) je glavni sodni organ OZN s sedežem v Haagu. Rešuje pravne spore, ki jih predložijo države, in daje svetovalna mnenja o pravnih vprašanjih, ki mu jih posredujejo drugi organi OZN in specializirane agencije. Meddržavno sodišče (ICJ) je edino mednarodno sodišče, ki razsoja v splošnih sporih med državami, pri čemer so njegove sodbe in mnenja primarni viri mednarodnega prava. Je eden izmed šestih glavnih organov Organizacije združenih narodov. Ustanovljeno je bilo junija 1945 z Listino OZN, delati pa je začelo aprila 1946. Poleg tega je naslednik Stalnega meddržavnega sodišča (PCIJ), ki ga je leta 1920 ustanovilo Društvo narodov. International Court of Justice: From Wikipedia, the free encyclopedia.

55 International Court of Justice: Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Overview of the Case.

56 Gardiner, *The eagle spreads his claws*, str. 170–275.

57 AJ 507, f. IX, I/IV 303–414, a. e. IV – 382, Stojaković (Haag) Beogradu, 10. november 1948.

58 AJ 507, f. IX, I/IV 303–414, a. e. IV – 377, (Vladimir) Popović drugu Marku i drugu Maršalu, 14. oktober 1948.

poudaril nekredibilnost glavne britanske priče Karla Kovačiča,⁵⁹ ki je pričal o odhodu treh jugoslovanskih minopolagalcev iz Šibenika nekaj dni pred incidentom.⁶⁰ Albanska vlada je jugoslovansko prosila tudi, naj ji priskrbi strokovnjaka za morske mine, ki bi lahko podal izvedensko mnenje na sodišču.⁶¹ Proces je potekal še leta 1949, problematična pa ni bila odločitev sodišča o albanski krivdi, saj je obsodba govorila predvsem o tem, da bi albanska vlada morala vedeti, da je v njenih vodah minsko polje in bi zato morala britansko mornarico o tem obvestiti,⁶² temveč zaradi odškodnine, ki je albanska stran ni želela izplačati. S tem incidentom in nadaljnjo nepopustljivo politiko si je Albanija dokončno zaprla vrata v zunanje političnih odnosih z Zahodom, ki jih do leta 1990 skoraj ni imela.

Jugoslovanska vloga v teh dogodkih je nedvoumna, saj je poveljstvo jugoslovanske vojne mornarice v poročilu Vladimirju Popoviću sporočilo, da imajo Britanci točne informacije. Mine so polagali med 15. in 20. oktobrom 1946, pri tem pa je bil navzoč kapetan albanske mornarice Abdul Mati, ki so mu bile izročene pomorske karte z lokacijami minskih polj, vendar so bile ročno izpolnjene in brez uradnih pečatov. Glede na zmedeno britansko argumentacijo, kar je bila posledica raznolikosti jugoslovanskega ladjevja in njegovih pogostih preimenovanj, je viceadmiral Josip Cerni predlagal, naj se sklicujejo na dejstvo, da imajo Britanci napačne in zato zavajajoče podatke. Dnevnik in dokumentacija v operaciji sodelujočih ladij so bili ustrezno izpolnjeni oziroma popravljeni, podatki o aktivnosti ladij pa že v času polaganja dostavljeni zavezniškemu odboru za čiščenje min v Sredozemlju. Britanska stran tudi ni mogla razpolagati s podatki o razpoložljivi količini uporabljenih trofejnih nemških min. Zanimivo pri tem je, da Albanija kljub neusmiljeni propagandni vojni proti Jugoslaviji po resoluciji informbiroja, ko na sodišču ni imela več kaj izgubiti, tega ni izpostavila.⁶³ Dejstvo je, da je to bil del politične taktike, ki je po mnenju Ane Lalaj del napačnega razumevanja albansko-jugoslovanskih odnosov,

sodni postopek pa je potekal v času, ko so ti odnosi razpadali. V svoji študiji govori o jugoslovanski vlogi kot o »skrivnosti iz časa skupnega zakona«, ki je tudi po ločitvi zaradi zadrege obeh partnerjev ostal skrivnost, prenos krivde na jugoslovansko stran pa ne bi prinesel nobene razlike pri končni sodbi.⁶⁴

Po drugi strani dokumentacije niso prirejali in skrivali le na jugoslovanski ter albanski strani, saj je vodja britanske pravniške ekipe odstopil, ko je izvedel za obstoj dokumentacije, ki je dokazovala, da britanska mornarica ni zgolj poskušala uveljaviti namena prostega prehoda. Ena izmed najpomembnejših točk postopka se je namreč nanašala na vprašanje namena prehoda ladij. Tako pred sodiščem kot Varnostnim svetom je britanska stran vztrajala, da je bil njen prehod skozi preliv v skladu s splošnim mednarodnim pravom, albanska pa, da prehod ni bil miren, temveč nasilen in provokativen. V podporo tej razlagi je albanska stran zaprosila sodni senat, naj ji dovoli vpogled v navigacijske ukaze eskadre. Sodišče je prošnjo ocenilo kot utemeljeno in jo posredovalo uradnemu predstavniku britanske vlade. Navigacijske ukaze so hranili pri poveljstvu sredozemske flote na Malti in so bili od tam pridobljeni 1. oktobra 1948. Vpogled v dokumente je povzročil precejšen nemir v britanski administraciji, v katero so se poleg pravnih svetovalcev vključili še generalni državni tožilec, lord kancler, zu-

⁵⁹ Poudaril je, da je Kovačič, ki je bil kot nekdanji oficir kraljeve mornarice med vojno interniran v Italiji, iz taborišča pobegnil na sumljiv način, njegova žena pa je bila obsojena na smrt kot agentka gestapa. Kovačič je dezertiral iz jugoslovanske mornarice in nezakonito pobegnil čez mejo, pri tem pa naj bi mu pomagala angleška obveščevalna služba, da bi z njegovo pomočjo lahko krivično obdolžila jugoslovansko vlado. AJ 507, f. IX, I/IV 303-414, a. e. IV – 378, Albansko-britanski spor pred Svetom bezbednosti, 21. oktober 1948.

⁶⁰ AJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 49, Izjava Karela Kovačiča, nedatirano.

⁶¹ DA MIP, PA 1947, f. 6, MIP Načelniku GS JA, 6. december 1947, 424820.

⁶² Sodišče je podalo načelo, da mora vsaka država poskrbeti, da ne dopusti, da se njeno ozemlje zavestno uporabi za dejanja, ki kršijo pravice katere koli druge države.

⁶³ AJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 49, Izjava komande Jugoslovanske ratne mornarice u vezi sa albansko-britanskim sporom u Krfskom kanalu povodom polaganja mina, 26. september 1948.

⁶⁴ Lalaj, *Burning Secrets of the Corfu Channel Incident*, str. 30.

nanji minister, prvi lord admiralskega zbora in celo predsednik vlade. Dokumenta sta imela kodni imeni XCU (Exercise Corfu) in XCU ONE, datirana pa sta bila 5. ter 13. oktobra 1946. Dejstvo, da so bili ti dokumenti prikriti celo pravni skupini, je povzročilo veliko nejevoljo, zlasti pri generalnem državnem tožilcu Hartleyju Shawcrossu. Ugotovil je namreč, da je bil dokument XCU memorandum z oznako strogo zaporno, ki ga je pripravil viceadmiral Harold R. G. Kinnahan, določal pa je preizkus albanskega odziva po izmenjavi not med vladama ob incidentu 15. maja. V dokumentu je bil pojasnjen načrt plovbe ladij v severnem delu preliva. Predvideval je nenehno navzočnost dveh letal za topniško podporo in takojšen odziv, če bi bilo treba, poleg tega je še navajal lokacije obalnih baterij v Sarandi, njihove položaje, jarke in razpoložljivo oborožitev. V dokumentu XCU ONE je bil načrt operacije z navigacijsko potjo ladij, izogibanjem poti ob albanski obali in možnostjo uporabe zračne podpore. V njem je bilo tudi jasno določeno, da bi ob morebitnem napadu albanskih baterij na britanske ladje sledila povračilna operacija z morja in iz zraka, ki bi trajala največ uro. Če do streljanja ne bi prišlo, bi ladje zavile proti zahodu. Odziv britanske vodje pravne ekipe je bil logičen, saj je dejal, da je to dokaz, da je prišlo do namernega izzivanja konflikta.⁶⁵ Dokumenti niso bili nikdar dostavljeni sodišču, ki je tako odločalo brez poznavanja vseh dejstev, javno pa so postali dostopni šele v tem tisočletju.⁶⁶

EPILOG

V eni redkih sodb v sporu med državama, ki je vsebovala natančno vrednost odškodnine, je mednarodno sodišče 15. novembra 1949 določilo, da mora albanska država izplačati odškodnino v višini 843.947 funtov. Tako je bil po treh letih dokončno končan pravni spor med državama. Na več srečanjih v Parizu še v naslednjih letih predstavnikom obeh strani ni uspelo doseči dogovora glede podrobnosti plačila. Velika Britanija, ki je predvidevala, da Albanija ni pripravljena plačati obveznosti, je zato preklecala odločitev o vračilu

predvojnih albanskih zlatih rezerv, ki so bile v britanskem varstvu. Albanija z Veliko Britanijo ni imela niti najosnovnejših odnosov skoraj do spremembe političnega režima v Albaniji. Pogovori so se ponovno začeli v letih 1991 in 1992, ko sta državi podpisali memorandum, po katerem je morala Albanija Veliki Britaniji plačati dva milijona ameriških dolarjev, v zameno pa ji je ta vrnila 1574 kilogramov zaseženega zlata.⁶⁷ Finančni položaj Albanije ni dopuščal tega izplačila do leta 1996, ko je bila transakcija dokončno opravljena in meddržavni odnosi tako osvobojeni starih grehov.

⁶⁵ Prav tam, str. 12–14.

⁶⁶ Carty, *The Corfu Channel Case – and the Missing Admiralty Orders*, str. 2.

⁶⁷ Ibro, *The Corfu Channel Incident in The International Court of Justice*, str. 37.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

AJ – Arhiv Jugoslavije:

AJ 507 – Centralni komite Saveza Komunistične Jugoslavije.

AJ 837 – Kabinet Maršala Jugoslavije.

DA MIP – Diplomatski arhiv Ministarstva inostranih poslov Republike Srbije:

DA MIP – PA (Politička arhiva) Albanija 1945, 1946, 1947.

Literatura

Carty, Anthony. The Corfu Channel Case – and the Missing Admiralty Orders. *The Law and Practice of International Courts and Tribunals*, 3, št. 1 (2004), 1–35.

Dejider, Vladimir. *Jugoslovansko-albanski odnosi (1939–1948)*. Beograd: Borba, 1949.

Dimitrijević, Bojan B. *JNA od Staljina do Nato pakta, Armija u spoljnoj politici Titove Jugoslavije 1945–1958*. Beograd: Službeni list SCG, 2005.

Dimitrijević, Bojan B. *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo 1942–1992*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.

Gardiner, Leslie. *The eagle spreads his claws*. Edinburgh, London: William Blackwood & Sons LTD, 1966.

Hadalin, Jurij. Jugoslovansko-albanski gospodarski odnosi med letoma 1945 in 1992. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 47, št. 2 (2007), 131–150.

Hadalin, Jurij. Balkanska federacija: Kosovo i Metohija u vrtlogu jugoslovenskog posleratnog spoljnopolitičkog idealizma. V: Branko Jovanović in Uroš Šuvaković (ur.). *Kosovo i Metohija 1912–2012: međunarodni tematski zbornik = Kosovo and Metohija 1912–2012: thematic collection of papers of international significance*. Priština, Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet, 2012, 809–824.

Hadalin, Jurij. Naš človek v Tirani, Predstavnik Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije pri Centralnem komiteju Komunistične partije Albanije dr. Savo Zlatić (1912–2007). V: Kornelija Ajlec, Bojan Balkovec in Božo Repe (ur.). *Nečakov zbornik: procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2018, 497–516.

Ibro, Enio. The Corfu Channel Incident in The International Court of Justice. *JUSTICIA – International Journal of Legal Sciences*, 10, št. 17–18 (2022), 33–38.

Munro, Hector A. The Case of the Corfu Minefield. *The Modern Law Review*, 10, št. 4 (1947), 363–376.

Oakley Hill, Dayrell. *An Englishman in Albania*. London: The Centre for Albanian Studies, 2002.

Pearson, Owen. *Albania in occupation and war: from fascism to communism, 1940–1945*. London: Centre for Albanian Studies, I. B. Tauris, 2005.

Petranović, Branko. *Zapisnici sa sednica politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948)*. Beograd: Arhiv Jugoslavije, Službeni list SRJ, 1995.

Gradivo, dostopno na svetovnem spletu

Bennett, Arthur Alexander. »The Corfu channel incident«: magistrsko delo. Missoula: University of Montana, 1953.

Dostopno na: *Graduate Student Theses, Dissertations, & Professional Papers*, 8462, <https://scholarworks.umt.edu/etd/8462> (pridobljeno 1. 10. 2025).

George, Phyllis, in George, Allan. The Corfu Channel Incident, Key Military In-depth coverage of military history from the turn of the 20th century through to the present day. 30th August 2018. Dostopno na: *keymilitary.com*, <https://www.keymilitary.com/article/corfu-channel-incident> (pridobljeno 1. 10. 2025).

International Court of Justice – Wikipedia. Dostopno na: *Wikipedia, the free encyclopaedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/International_Court_of_Justice (pridobljeno 1. 10. 2025).

International Court of Justice: Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Overview of the Case. Dostopno na: *International Court of Justice*, <https://www.icj-cij.org/case/1> (pridobljeno 1. 10. 2025).

Lalaj, Ana. Burning Secrets of the Corfu Channel Incident. *The Cold War International History Project Working Paper 70, September 2014*. Dostopno na: *Wilson Center*, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/cwihp_wp_70_burning_secrets_of_the_corfu_channel_incident.pdf (pridobljeno 30. 9. 2025).

Urbančič, Vojko. Kako se je na nebu nad Bohinjem začela hladna vojna. Dostopno na: *Kako se je na nebu nad Bohinjem začela hladna vojna: Delo.si*, 5. 10. 2018, <https://www.delo.si/magazin/zanimivosti/kako-se-je-na-nebu-nad-bohinjem-zacela-hladna-vojna> (pridobljeno 1. 10. 2025).

Waibel, Michael. Corfu Channel Case. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law [MPEPIL]*, March 2013. Dostopno na: *Oxford Public International Law*, <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e118> (pridobljeno 1. 10. 2025).

The Corfu Channel incident of 1946: the Yugoslav role in one of the first localised battles of the Cold War

ABSTRACT

The Corfu Channel incident of 1946 was one of the first localised battles of the Cold War and an important precedent in international law. The incident occurred in the context of escalating tensions between the Eastern and Western Blocs, and the strong Yugoslav influence in Albania, which was almost total in the post-war period. At the time, Yugoslavia had ambitious goals, including the idea of a Balkan Federation. It also controlled key political and military facilities in Tirana. The first incident occurred on 15 May 1946, when the Albanian Coast Guard fired upon British warships navigating through the Corfu Channel without prior authorisation. The most significant event took place on 22 October of the same year, when the British destroyers *Saumarez* and *Volage* struck a minefield. The incident caused serious damage to the ships, killing 44 people. The United Kingdom considered the incident a violation of international law and demanded reparations, but Albania denied responsibility. Today, archives confirm that the mines were placed by Yugoslav ships with the Albanian leadership's knowledge, a fact that remained undisclosed for decades. These actions had several consequences. They caused Albania to lose its chance of getting closer to the West, and it became firmly rooted in the Eastern Bloc, entering a long period of international isolation. The United Kingdom froze Albania's gold reserves and brought the dispute before the International Court of Justice (ICJ) in The Hague. In 1949, the ICJ declared Albania at fault for not warning of the danger of mines, and ordered it to pay a £843,947 fine. The payment was never made, and relations with the West remained broken until the early 1990s. The Corfu Channel incident was the first case to be tried by the UN ICJ, and contributed significantly to the creation of international maritime law principles, particularly with regard to the responsibility of nations to ensure the safety of their territorial waters. In addition to the legal aspect, the incident also revealed the fragility of post-war alliances, as Yugoslavia demonstrated its autonomy through independent actions, which contributed to the split with the Soviet Union in 1948. However, British documents, kept secret until the 21st century, revealed that the passage of the warships was part of a planned operation to test the Albanian response, which further demonstrates the complexity of the incident. The Corfu Channel incident was not just a local dispute, but a turning point which affected international relations, law, and Cold War dynamics in South-Eastern Europe.

Tomaž Kladnik

*Nastanek in delovanje
teritorialne obrambe kot
sestavnega dela oboroženih sil
nedemokratične države*

Nastanek in delovanje teritorialne obrambe kot sestavnega dela oboroženih sil nedemokratske države

IZVLEČEK

Napad Sovjetske zveze na Češkoslovaško 21. avgusta 1968, po praški pomladi, je povzročil spremembe tudi v organizaciji vojske v Jugoslaviji. Intervencija na Češkoslovaško je v vojaških krogih sprožila precej ugibanj, med drugim tudi, ali je centralizirana vojska, kakršna je takrat bila, sposobna zaustaviti napadalca. Zvezna skupščina SFRJ je leta 1968 sprejela zakonodajo, ki je del pristojnosti s področja obrambe prenesla na republike, za kar so ustanovile republiške štabe za narodno obrambo. Po novi vojni doktrini bi tako prve sovražnikove udarce prestregla JLA z nalogom, da sovražnika zadrži in ustvari pogoje za preusmeritev vse dežele na vojni tir. Sile TO SRS pa ne bi zapustile svojega ozemlja niti tedaj, če bi ga sovražnik zasedel. Kljub visoki strokovni usposobljenosti in slovenskemu značaju je bila TO SRS sestavni del slovenskega in jugoslovanskega totalitarističnega sistema.

Ključne besede: Teritorialna obramba Socialistične republike Slovenije, Teritorialna obramba Republike Slovenije, Socialistična republika Slovenija, Republika Slovenija, oborožene sile.

¹ Polkovnik izr. prof. dr. Tomaž Kladnik, Slovenska vojska, Engelseva 15, 2000 Maribor; Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor; Nova univerza, Fakulteta za državne in evropske študije, Žanova ulica 3, 4000 Kranj; Univerza Alma Mater Europaea, Slovenska ulica 17, 2000 Maribor; tomazkladnik7@gmail.com; ORCID iD: 0009-0000-9984-7727.

UVOD

Nastanek Teritorialne obrambe Socialistične republike Slovenije (TO SRS) navadno umeščamo na uradni dan ustanovitve, to je na 20. november 1968, in ga povezujemo s sovjetsko intervencijo avgusta istega leta na Češkoslovaško. Zgodovinopisje in podrobnejše analize odkrivajo veliko novih, do zdaj nepoznanih, pa tudi namerno prikrivanih vidikov. Pojavlja se tudi vprašanje, ali je bil vzrok za ustanovitev TO SRS leta 1968 povezan s Sovjetsko zvezo in njenimi grožnjami Jugoslaviji. Nekateri namreč menijo, da je bila podobna zahteva v ozadju razpustitve slovenske partizanske vojske v sklepnem letu druge svetovne vojne. Sem naj bi spadalo tudi vprašanje o vlogi teh okoliščin pri likvidacijah pripadnikov Slovenske narodne vojske po njihovi prisilni vrnitvi v Slovenijo, že po koncu vojne.²

POLITIČNA INDOKTRINACIJA IN KONTRAREVOLUCIJA

Jugoslovanska ljudska armada (JLA) in teritorialne obrambe socialističnih republik ter socialističnih avtonomnih pokrajin, torej tudi TO SRS, so bile deli oboroženih sil Socialistične federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), partijske vojske, njeni pripadniki pa so bili podvrženi sistematični politični indoktrinaciji Komunistične partije Jugoslavije oziroma Slovenije. V oboroženih silah so namreč po vzoru revolucionarne Rdeče armade nad pravilno politično usmeritvijo pripadnikov bdeli politični komisariji, ki so bili (so) poveljujoči in so vodili kadrovske postopke v enotah, prav tako pa so skrbeli za dvigovanje bojne morale, čuta za odgovornost, razumevanje discipline ter za spodbujanje iniciativnosti v enotah. Pri vojakihi so morali med drugim doseči tudi to, da so razumeli duh povelja, da se je to čim bolj točno, hitro, temeljito in zavestno izvedlo, pri tem pa niso smeli le čakati na povelje in direktno od zgoraj in delati vsak po svoje, ampak so morali delovati tudi samostojno. 1. junija 1953 so z uvedbo enostarešinstva v oboroženih silah funkcijo političnega komisarja formalno res ukinili ter uvedli funkcijo pomočnika poveljnika za politično delo, ka-

terega opis del in nalog je ostal nespremenjen, saj naj bi s svojim delom nadaljeval tradicijo dela političnih komisarjev. Njegova naloga kot člana ožjega poveljstva enote od ranga bataljona naprej je bila organizirati, nadzorovati in analizirati politično delo v enoti, razvijati oblike ideološko političnega usposabljanja in izobraževanja vojakov ter starešin in tako krepiti moralno politično kohezivnost vojaških kolektivov. Sistematična politična indoktrinacija pripadnikov oboroženih sil je bila vzpostavljena tudi s posebno organizacijo zveze komunistov Jugoslavije v oboroženih silah. Njeno osnovno delovanje je bilo usmerjeno na področje krepitve ideološko politične zavesti in moralno politične enotnosti ter na razvijanju revolucionarnega ter ljudskega značaja oboroženih sil, zato je bila odgovorna za njeno bojno pripravljenost. Položaj članov komunistične partije, njena organizacija in dejavnosti v oboroženih silah so temeljili na statutu in politiki zvezne partijske organizacije. Njeni člani so morali biti vsi starešine oboroženih sil. Njihova vojaška kariera je bila odvisna predvsem od njihove moralno politične neoporečnosti, ki se je ugotavljala z angažiranjem in odnosom pripadnikov oboroženih sil do predpisanih vrednot socialistične revolucije, samoupravljanja ter bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov ter do drugih vrednot narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije v Jugoslaviji. Vse do razpada SFRJ obsesija z nasprotniki komunističnega sistema, poimenovanimi tudi kot notranji in zunanji sovražnik ali kontrarevolucija, tudi kot parole poenotenja jugoslovanskih narodov in narodnosti, ni bila prisotna le v medijih in strokovni literaturi. »Mednarodne reakcionarne sile«, ki so izvirale iz »imperialističnih in hegemonističnih interesov velikih sil in blokovskih organizacij«³, tako niso bile edini dejavnik, ki je ogrožal neodvisnost in suverenost države. S svojim položajem in usodo naj ne bi bile zadovoljne tudi sile

² Kladnik, 40 let ustanovitve TO Slovenije skozi 40 let izhajanja revije Obramba, str. 4. Bolfek, Teritorialna obramba Socialistične republike Slovenije, str. 21–91.

³ Kladnik, Zadišalo je po Slovenski vojski, str. 91.

»notranjega odpora«⁴, ki naj bi izvirale iz »razrednih struktur, ter sile, ki so bile poražene v času socialističnega razvoja«⁵. Tako naj bi se v povezavi obeh oblikovala skupna fronta sovražnega delovanja proti Jugoslaviji, in sicer: tuje obveščevalne službe – ekstremna emigracija – notranji sovražnik. Podobno je o »sovražni emigraciji« z Zahoda, ki naj bi si po drugi svetovni vojni prizadevala spodkopati ureditev Jugoslavije in ponovno uvesti kapitalistični sistem, zapisano v brošuri z naslovom *Boj proti kontrarevolucionarnemu delovanju*⁶, ki se je uporabljala kot del učbenika za predmet socialistično samoupravljanje v Jugoslaviji. Ta se je izvajal po programu političnega izobraževanja in vzgoje vojakov ter mornarjev Jugoslovanske ljudske armade. V brošuri je zapisano tudi, da naj bi zahodne sile, predvsem Nato (North Atlantic Treaty Organization – Organizacija severnoatlantskega sporazuma), v mirnodobnih razmerah izkoriščale emigracijo za propagandno, obveščevalno in teroristično dejavnost, v vojni pa naj bi bila njihova vloga v sestavi »specialnih, diverzantskih in obveščevalnih skupin za organiziranje sil odpora, nadalje v aparatu za psihološko – propagandno delovanje in za udeležbo pri organiziranju in vzpostavljanju oblasti na začasno zasedenem območju«.⁷

LJUDSKA VOJSKA

V skladu z vojaško doktrino narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije, ki sta ji bili zgled doktrina in organizacija Rdeče armade Sovjetske zveze, so bili narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Jugoslavije (NOV in POJ) razdeljeni na dve strukturi: na manevrsko (brigade, divizije) in na prostorsko, ki so jo sestavljali partizanski odredi, skupine partizanskih odredov ter samostojni bataljoni in štabi kot takrat najbolj množičen del oboroženih sil. Vse te sile so imele naziv partizanske, čeprav se je že takrat pogosto pojavljal naziv partizanske teritorialne enote. Večje partizanske teritorialne enote so predstavljali partizanski odredi, skupine partizanskih odredov in samostojni bataljoni. Prvi so bili začetna in osnovna oblika vojaškega organiziranja partizanov, ohranili pa

so se skozi vso vojno. Navadno so bili vezani na določeno ozemlje, ki ga, razen v izjemnih razmerah, niso zapuščali. Manjše partizanske teritorialne enote so bile partizanske čete, udarne in bojne skupine, diverzantske enote, partizanske straže, organi, ustanove in enote vojaških zalednih organov. Bile so zasnovane podobno kot pozneje prostorske enote TO – na ravni krajevnih skupnosti, podjetij in občin. Po vojni so se pri snovanju vojaške doktrine sklicevali prav na ta izročila narodnoosvobodilne vojske, način organiziranja pa so prilagajali posebnim potrebam, nastalim zaradi radikalnega spreminjanja družbenih odnosov v svetovnih okvirih. Tudi zato so narodnoosvobodilno vojsko ves čas obstoja socialističnega sistema obravnavali kot avtohton družbeni pojav, kot posebno obliko oboroženega ljudstva. O vojaških izkušnjah drugih vojsk, na primer Maistrove, kraljeve jugoslovanske, pa tudi italijanske, nemške in slovenske narodne vojske oziroma slovenskega domobranstva, katerih elemente delovanja so prav tako upoštevali, pa se je molčalo. Kljub preimenovanju NOV in POJ ob koncu druge svetovne vojne v Jugoslovansko armado in njeno organiziranost v štiri armade, je v vojaški formaciji ostalo še precej partizanskih teritorialnih sestav, ki so še vedno bile pomemben del takratnih partizanskih oboroženih sil. Leta 1958 je bila sprejeta nova zasnova obrambne vojne, v kateri sta bila zajeta vodenje vojne in struktura oboroženih sil. To je bila doktrina, kot so jo imenovali, vseljudske vojne, ki je predvidevala, da se poleg operativne armade, če pride do vojne, razvije še večje število partizanskih brigad, teritorialnih odredov in čet, diverzantskih skupin in podobno. Tako so v občinah, okrajih in podjetjih ustanovili bataljone ljudske vojske in štabe ljudske vojske po armadnih in vojaških območjih. Slovenija je bila takrat vojaško organizacijsko vključena v zagrebško armadno obmo-

⁴ Prav tam.

⁵ Prav tam.

⁶ Prav tam.

⁷ Kladnik, Teritorialna obramba v obrambi suverenosti Republike Slovenije, str. 7–19. Kladnik, *Zadišalo je po Slovenski vojski*, str. 89–105.

čje, v sklopu katerega je bilo ljubljansko vojaško območje, v njem pa pet štabov in bataljonov ljudske vojske. Pripadniki enot ljudske vojske niso nosili uniform, ampak le kapo titovko s peterokrako zvezdo, armada pa jih je oskrbovala z orožjem, ki je bilo predvideno za določeno formacijo. Ob mobilizaciji teh enot so morali podjetja, občine in okraji prevzeti oborožitve in jih s svojimi sredstvi prepeljati iz ustanov JLA na mobilizacijska mesta in v enote. Štabi odredov ljudske vojske in bataljoni ljudske vojske so bili, če bi prišlo do vojne, podrejeni poveljstvom vojaških odsekov ali drugim vojaškim poveljstvom. Ob vojni bi se število enot še povečalo, tako bi Slovenija imela dva štaba odredov vojaško teritorialnih pehotnih bataljonov, glavni štab posadkovnih enot ljudske vojske Slovenije, pet štabov skupin posadkovnih odredov in 26 posadkovnih odredov. Že leta 1959 so reorganizirali JLA in armadna območja reorganizirali v poveljstva armad, spremenili pa so tudi nekaj postavk, ki so se nanašale na partizanske teritorialne sestave.⁸

USTANOVITEV TERITORIALNE OBRAMBE IN VSELJUDSKA OBRAMBNA VOJNA

Napad Sovjetske zveze na Češkoslovaško 21. avgusta 1968, po praški pomladi, je povzročil spremembe tudi v organizaciji vojske v Jugoslaviji. Intervencija na Češkoslovaško je takrat v vojaških krogih sprožila vrsto ugibanj, med drugim tudi, ali je centralizirana vojska, kakršna je takrat bila, sposobna zaustaviti napadalca. Še bolj se je izpostavil že v desetletju pred tem vpeljani koncept vseljudske obrambe, o katerem je imelo slovensko partijsko vodstvo zelo pozitivno mnenje. Zvezna skupščina SFRJ je leta 1968 sprejela zakonodajo, ki je del pristojnosti s področja obrambe prenesla na republike, in sicer: določitev enotnih osnov načrtov in pripravljalnih ukrepov za svoje ozemlje; pripravo programa priprav republike za obrambo in republiškega vojnega načrta za delo ter postopek v vojni; organiziranje teritorialne in civilne zaščite na svojem ozemlju, za kar so ustanovile republiške štabe za narodno obrambo; usmerjanje in usklajevanje ob-

čin, gospodarstva in družbenih služb na svojem ozemlju; zagotavljanje pogojev za delo v vojnih delovnih organizacijah; v skladu s potrebami popolnjenja JLA so določale merila, po katerih so razporejale moštvo in sredstva za teritorialno obrambo in civilno zaščito za potrebe državnih organov ter drugih družbenih potreb v vojni; izdajanje predpisov o organizaciji in pripravah narodne obrambe na svojem ozemlju in v vojni vodstvo celotnega odpora. Na podlagi teh pristojnosti so republike in pokrajine prevzele tudi financiranje priprav ter zagotovitev pogojev dela delovnih organizacij v gospodarstvu in družbenih službah, ki so bile posebej pomembne za republiko; pripravljanje svojih organov in organizacij; pripravljanje enot in služb teritorialne obrambe, ki so jih ustanovile; preskrbo orožja, opreme in drugih sredstev za te enote; preskrbo orožja za enote teritorialne obrambe občine in oborožitev enot teritorialnih delovnih organizacij, če jim občina ni mogla zagotoviti dovolj sredstev iz lastnih virov, ter strokovno usposabljanje kadrov za delo, povezano z zadevami narodne obrambe v republikah. Po novi vojni doktrini bi tako prve sovražnikove udarce prestregla JLA z nalogo, da sovražnika zadrži in ustvari pogoje za preusmeritev vse dežele na vojni tir. Sile TO SRS pa ne bi zapustile svojega ozemlja niti tedaj, če bi ga sovražnik zasedel. Šele takrat bi skupaj z vsemi drugimi silami odpora najmočnejše razvijale svoje akcije v zaledju. Če bi bil napadalec veliko močnejši in bi dosegel začetne uspehe, bi morala njegova moč na fronti iz dneva v dan pojemat, ker bi bil prisiljen velik del svojih sil uporabiti za varovanje zaledja, izpostavljenega stalnim udarcem teritorialnih enot. Če bi sovražnik zavzel del ali vse ozemlje občine, pokrajine ali republike, bi štabi organizirali in vodili vseljudski odpor na delu ozemlja, ki bi ga sovražnik zasedel. Na podlagi tega se je, ko so bili 20. novembra 1968 ustanovljeni Glavni štab za ljudski

⁸ Kladnik, 40 let ustanovitve TO Slovenije skozi 40 let izhajanja revije Obramba, str. 5–7. Bolfek, Teritorialna obramba Socialistične republike Slovenije, str. 21–91.

odpor in njemu podrejeni conski štabi ter poveljstva partizanskih enot, v katerih so bili odredi bataljonske in četne sestave, začel razvoj Teritorialne obrambe SR Slovenije. Ob sprejemu novega zakona o narodni obrambi so bili »ustvarjeni pogoji za popolno realizacijo zamisli vseljudske obrambne vojne, tako da so zavedna ustavna načela o narodni obrambi sedaj urejena tudi z zakonom. Sama zamisel vseljudske obrambne vojne je bila ves čas na nek način prisotna v naši obrambni politiki in vojni doktrini. V prvih povojnih letih, v času od 1945 do 1961, smo se pod tujimi vplivi in zgledi od nje oddaljili, vendar nas je spopad z *Informbirojem, pravilneje s Stalinom, znova vrnil k zamisli vseljudske vojne, s kakršno smo v revoluciji zmagali in iz kakršne je nastala današnja SFRJ. Ob tedanji hudi preizkušnji smo se ponovno vrnil k lastnim izkušnjam in vzorom ter razglasili vseljudsko obrambno vojno za temeljni kamen naše obrambne politike in vojne doktrine*«. ⁹ Kot je dejal njen prvi poveljnik Bojan Polak - Stjenka, naj bi na koncept republiških teritorialnih obramb pristal Tito na vztrajanje Kardelja in Bakarića, čemur pa sta nasprotovala armada in zvezni sekretariat za obrambo. Ustanovitev TO SRS naj bi pomenila vrnitev k slovenski partizanski vojski, ki je bila »izgubljena leta 1945« ¹⁰, in vzpostavitev oboroženega dela splošnega ljudskega odpora. Koncept organizacije in delovanja TO SRS je predvideval, da enote TO po napadu na ozemlje Slovenije in po njegovi zasedbi ostanejo v njegovem zaledju in tam nadaljujejo boj. To je bila velika razlika od koncepta, ki je veljal pred tem in ki ga je pripravil zvezni sekretariat za obrambo, po katerem naj bi bila TO SRS del zalednih enot za stražarska in podobna opravila. V vojnem načrtu je imel štab pripravljene načrte za delovanje po tako imenovani vzhodni varianti, s predvidenim poveljniškim mestom na Toškem čelu. Pri tem so zavrnil predlog armade, da bi se skupaj z njo umaknili prek Kočevskega na Hrvaško, saj če bi se »začeli umikati pred napadalci, npr. Rusi, po tem ne bi nikoli več prišli nazaj« ¹¹. Štab je deloval pod mentorstvom Matije Mačka, kateremu je slovensko politično vodstvo zaupalo opera-

tivno spremljanje dogajanja v TO SRS. Koncepte delovanja je sprejemala komisija za SLO pri CK ZKS, Maček pa je dejal, da morajo biti enote TO SRS »izurjene, dobro oborožene in mlade« ¹². Ker pa so bili po vojaškem razrezu v TO SRS razporejeni predvsem starejši letniki, so začeli vključevati prostovoljce, mladinke in mladince. V Sloveniji je bilo leta 1969 skupaj 31.284 pripadnikov TO SRS, razporejenih v 54 štabov ljudske obrambe in 331 enot. Skupaj je bilo takrat v Jugoslaviji 419.189 pripadnikov TO. ¹³

NEUSPELI POSKUS PREOBLIKOVANJA

TO SRS V NACIONALNO VOJSKO

Sedemdeseta leta so bila v Jugoslaviji »svinčena leta«, ki jih je jugoslovansko vodstvo oziroma komunistična partija ob spopadu republiških in zveznih partijskih elit na vojaškem področju usmerilo predvsem proti zagovornikom decentralizacije armade oziroma ustvarjanju republiških nacionalnih armad. Lahko pa jih obravnavamo, tako kot Informburo, kot nadaljevanje frakcijskih bojov v Komunistični partiji Jugoslavije. Po prvotnih načrtih naj bi se JLA in TO SRS ločili, slednja pa bi postala nekakšna nacionalna garda oziroma nacionalna vojska. Organiziranje teritorialne države bi bilo tako bolj vezano na uresničevanje državnosti posameznih republik kot pa na razvoj in uresničevanje socialističnega samoupravljanja. Prav tako so bile kritike usmerjene v organizacijo prostovoljnih enot, ki so jih sestavljali srednješolci in študentje, kar naj bi pomenilo ustanavljanje elitnih enot, v katerih ne bi bilo pripadnikov kmečke in delavske mladine. Enote TO SRS so bile takrat oborožene z lahkim pehotnim orožjem in opremo, večinoma odpisano oziroma dodeljeno iz JLA. Slovenija si je pri tem posku-

⁹ Kladnik, 40 let ustanovitve TO Slovenije skozi 40 let izhajanja revije Obramba, str. 9.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Prav tam.

¹² Prav tam.

¹³ Kladnik, 40 let ustanovitve TO Slovenije skozi 40 let izhajanja revije Obramba, str. 8–13. Bolfek, Teritorialna obramba Socialistične republike Slovenije, str. 21–91.

šala pomagati sama in posodobiti oborožitev z nakupom 500 brzostrelk Ingram in nekaj ostrostrelnimi puškami v tujini. V TO SR Slovenije so si sicer prizadevali, da bi imel vsak pripadnik TO osebno orožje doma, shranjeno naj bi bilo samo kolektivno, vendar jim je to uspelo zagotoviti samo za bataljon na letališču Brnik. To je bilo takrat označeno kot nevarno in JLA je vse skupaj ocenila kot vir ogrožanja, zato sta bila odstavljena poveljnik Glavnega štaba za SLO Slovenije general Polak in njegov politični komisar Jakopič. Obveljala je usmeritev, ki so jo zagovarjali na zvezni ravni, da so morale imeti oborožene sile močno in sodobno oboroženo operativno silo, in sicer JLA, za bojno delovanje na osnovnih operativno strateških smereh, TO SRS pa je predstavljala množične sile kot komponento in del enotnih oboroženih sil Jugoslavije. Leta 1971 je bil sprejet amandma k zvezni ustavi, ki je določal, da so oborožene sile SFRJ sestavljene iz JLA in TO, ki je postala najširša oblika organiziranja oboroženega odpora. Glavni vojaški dogodek v tem obdobju so bili manevri »Svoboda 1971«. Delež Slovenije v teh manevrih je zajel manevrski prostor, in sicer celotno območje Bele krajine.¹⁴

USTANOVITEV OPERATIVNIH ENOT TO SRS

Namen Oboroženih sil (OS) SFRJ je bil »varovanje neodvisnosti, suverenosti, teritorialne neokrnjenosti in z ustavo določene družbene ureditve« SFRJ. Kot enotno celoto so jo sestavljale Jugoslovanska ljudska armada (JLA) kot »skupne oborožene sile vseh narodov in narodnosti ter vseh delovnih ljudi in občanov« in enote Teritorialne obrambe posameznih republik kot »najširše oblike organiziranega oboroženega splošnega ljudskega odpora«.¹⁵

Enote TO SRS so bile po takratni zasnovi namenjene samostojnemu delovanju ali sodelovanju z enotami JLA. V praksi je obveljalo predvsem to drugo: enote TO SRS naj bi s silami JLA delovale v obrambi osnovnih smeri; samostojno naj bi branile in zapirale smeri in medprostore, ki jih ne bi mogle zaje- ti enote JLA; delovale naj bi v obrambi mest in naselij

ter organizirale in izvajale protidesantno obrambo; organizirale in izvajale naj bi najrazličnejše oblike odpora na začasno zasedenih območjih; sodelovale pri najraznovrstnejših oblikah reševanja prebivalstva v porušeni naseljih; odpravljale posledice RKB-napadov; iskale neeksplozirana ubojna sredstva in sodelovale pri njihovem deaktiviranju. To so bile predvsem pehotne enote, vanje pa naj bi vgradili nujno potrebne dele rodov in služb, kot so artilerija, protioklepne enote, inženirske in podobne, ter jih formirali v vode, čete, baterije, bataljone in divizione. Številčno stanje TO SRS se je v obdobju 1975–80 gibalo tako, da je zajemalo v povprečju okoli 3,5 odstotka prebivalstva. Razmerje med manevrsko in prostorsko strukturo je bilo v razmerju 1 : 2,5 oziroma 1 : 3 v korist prostorskih sil. Prevladovala so pehotne enote z deli za ognjeno podporo, protioklepni in protidesantni boj ter protizračno obrambo. V zaledni oskrbi se je TO SRS opirala na družbenopolitične skupnosti (občine) in podjetja, manevrska struktura (imenovane taktične združene enote TO SRS) pa je imela večjo stopnjo avtonomnosti in so se nekatere dejavnosti, kot je tehnično vzdrževanje, popravila in drugo, opravljale kar v enotah. Te strukture so bile opremljene tudi za samostojno bivanje, pripravo hrane in sanitetno oskrbo. Organizacijsko se je TO SRS leta 1977 preoblikovala tako, da je bilo namesto 6 con ustanovljenih 13 pokrajinskih štabov za TO SRS, saj je bila tako medobčinsko organizirana tudi Zveza komunistov Slovenije (ZKS). Kljub tem ukrepom pa so ugotavljali, da je bilo ob popisu leta 1971 Slovencev 8,2 odstotka vseh prebivalcev Jugoslavije, da bi bili sorazmerno zastopani, pa bi moral biti tudi podoben delež starešinskega kadra v JLA, v resnici pa je bilo v armadi 4,2 odstotka oficirjev in 3 odstotke nižjih oficirjev. Od takrat se

¹⁴ Kladnik, 40 let ustanovitve TO Slovenije skozi 40 let izhajanja revije Obramba, str. 14–15. Bolfek, Teritorialna obramba Socialistične republike Slovenije, str. 21–91.

¹⁵ Pravilo službe Oboroženih sil, str. 15. Pravilo službe je dne 23. 5. 1977 podpisal vrhovni poveljnik Oboroženih sil SFRJ Maršal Jugoslavije Josip Broz Tito.

je odstotek zmanjševal zaradi odhoda starejših v pokoj, enakega priliva mladih v vojaške šole in iz njih v enote pa ni bilo. Podobno je bilo tudi pri rezervnih oficirjih. Vzroki za premajhen odziv slovenskih mladincev za vojaški poklic naj bi bili v premajhni seznanjenosti s poklici in možnostmi za šolanje v armadi, s pogoji življenja in dela v armadi, če pa že, je bilo to predstavljeno enostransko, samo kot delo na terenu, dežurstva, izpolnjevanje ukazov, službovanje v odmaknjenih krajih, službovanje zunaj Slovenije, zgodnje upokojevanje, pogoste premestitve in majhne možnosti za zaposlitev žena. Zdaj ni več tako, zaradi službe so na primer premeščeni največ šestkrat, prav tako pa se rešujejo stanovanjski problemi. V Sloveniji, pa tudi drugod v Jugoslaviji, so to težavo poskušali rešiti na več načinov, in sicer predvsem z vzpostavitvijo izobraževalnih ustanov v Sloveniji, ki bodo zagotavljale ustrezen kader za armado, pa tudi za sistem splošnega ljudskega odpora. Tako je bila 7. novembra 1975 odprta vojaška gimnazija Franc Rozman - Stane v Ljubljani, na univerzitetni stopnji pa so začeli uvajati študij splošnega ljudskega odpora, saj so do takrat bila vojaško obrambna vprašanja obravnavana le na vojaških akademijah in v vojski, težava pa je bila tudi pomanjkanje ustreznih kadrov v srednješolskem in visokošolskem izobraževanju ter v organih ljudske obrambe.¹⁶ Študij je bil predviden kot dvopredmetna in sicer študija splošne ljudske obrambe, sprva s povezavo s predmetom samoupravljanje s temelji marksizma, z diplomom pa so si diplomanti pridobili tudi čin rezervnega podporočnika JLA. Študij je potekal na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani, trajal je 4 leta, vključno s 4,5-mesečno prakso v enotah JLA (v osmem semestru v enotah JLA na ozemlju Slovenije), s čimer so opravili svojo splošno vojaško obveznost. Šolanje so lahko nadaljevali na vojaških akademijah ali odšli v aktivno službo v JLA. Vpis v 1. letnik je bil oktobra 1975, pogoji za vpis so bili splošno izobrazbeni, upoštevali pa so se tudi »telesno psihična merila in moralnopolitični kriteriji«.¹⁷ Tretji, najbolj neposreden način kadrovanja Slovencev v

JLA je bila objava prostih formacijskih mest za sprejem v aktivno vojaško službo za določen čas po pogodbi za oficirje in nižje oficirje JLA. Tako je Vojaška pošta 2050-16 Ljubljana razpisala prosta mesta za dolžnost komandirjev karavel v garnizijah v SR Sloveniji za najmanj tri leta. Organizacijsko preoblikovanje TO SRS z ustanovitvijo 13 pokrajinskih štabov za TO SRS je zahtevala usposabljanje kadrov za delo v štabih v obliki tečajev, seminarjev, strokovnih posvetov, štabnih vaj in podobno. Sledilo je usposabljanje enot, na novo formiranih brigad, ki so jim bile namenjene obsežnejše bojne naloge, skozi štiriletni cikel usposabljanja pa je šlo nato 54 bataljonov, najprej po vodih, četah in nato bataljonih. Je pa bilo na zvezni ravni preprečeno ustanavljanje velikih enot TO SRS oziroma preoblikovanje enot TO SRS v divizije. V tem času so vse republiške TO SRS začele kupovati nove tipe pehotnega orožja, pa tudi sisteme za protiklepnost in protizračno obrambo. Te sisteme so imeli predvsem velike tovarne, divizion protizračne obrambe in jedrska elektrarna, ki ji je to orožje dala armada. Program preoborožitve je trajal štiri leta, kreditiral ga je ZSLO, v Sloveniji pa so veliko sredstev dale tudi občine. Z novim orožjem se je pojavilo vprašanje prostora za njihovo skladiščenje. V Sloveniji so sprejeli odločitev, da se bo tam, kjer je vojašnica, zgradilo skladišče, zemljišče pa bo dala armada. V občinah brez vojašnic je več občin postavilo skladišče na svoje stroške, skupaj z rezervno milico. Po posameznih conah oziroma pokrajinah so začeli tudi uradno in javno ustanavljati večje enote (brigade) TO SRS. Tako so v reviji *Naša obramba* v prispevku z naslovom *Prvo in drugo rojstvo Vojkove*¹⁸ pisali o ustanovitvi prve slovenske teritorialne brigade 13. septembra 1975 na Lokvah v Trnovskem gozdu, ki je »nadaljevala tradicije 16. SNOB Janka Premrla Vojka«. Bojno zastavo je v imenu maršala

¹⁶ Kladnik, 40 let ustanovitve TO Slovenije skozi 40 let izhajanja revije *Obramba*, str. 21.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Prav tam, str. 22.

Preglednica 1:

Enote TO, ki so v SR Sloveniji delovale leta 1975

Vir: Kladnik, 40 let ustanovitve TO Slovenije skozi 40 let izhajanja revije Obramba, str. 16.

TO leta 1975	SR Slovenija	SFR Jugoslavija
Štabi za TO		
Republiški	1	6
Pokrajinski	–	2
Conski	6	3
Mestni	1	4
Občinski	60	506
Krajevne skupnosti in podjetja	–	2335
Združene enote		
Brigade	18	98
Polki	–	3, samo Srbija
Samostojni bataljoni	–	208
Odredi	20	283
Flotilje	–	1
Samostojne čete	–	28, samo Črna gora
Samostojni vodi	–	38, samo Črna gora
Taktične enote		
Samostojne čete	19	–
Inženirske enote	7	–
Diverzantski odredi	67	593
Protiletalski divizion	1	6
Protiletalske baterije	6	72
Odred JBKO	1	22
Letalske eskadrilje	1	7
Enote KS	193	373
Druge enote	373	11.353

Tita enoti, prvi slovenski teritorialni brigadi, »ki se je kot prva te vrste rodila v duhu najsodobnejše koncepcije teritorialne obrambe«,¹⁹ izročil generalpolkovnik Rudolf Hribernik - Svarun, komandant Glavnega štaba SRS za SLO.²⁰

VISOKA STROKOVNA USPOSOBLJENOST

Reorganizacija TO SRS, ki je bila opravljena v obdobju 1982–85, je bila izvedena na podlagi poglobljenih analiz vseh dotedanjih izkušenj vojaškega organiziranja. Najbolj se je zmanjšala neracionalna demografska obramba Slovenije, saj je bilo kar 4,5 odstotka prebivalstva v TO SRS, nadaljnjih 5,5 odstotka v JLA, kar pomeni, da je prvi ešalon v Sloveniji sestavljalo kar 10 odstotkov prebivalstva. To je za slovensko gospodarstvo pomenilo preveliko obremenitev. Z uskladitvijo razmerja med manevrskim in prostorskim delom se je tako TO SRS zmanjšala za četrtnino. TO SRS je imela v tem času 40 aktivnih častnikov, ki so bili v resnici inštruktorji na vseh ravneh od komandirja voda do poveljnika čete pa do republiške ravni. Njene enote so bile velikokrat razglašene za najboljše v državi in so bile sposobne za samostojno opravljanje nalog, morada ne ravno za frontalno obrambo, vsekakor pa za samostojno preprečevanje okupacije tudi brez JLA. To je bila posledica kakovostnejšega usposabljanja, vodenja in poveljevanja. Na usposabljanjih ni bilo več dolgih odmorov in čakanja, vse je bilo naravnano k intenzivnemu izkoriščanju časa, ki so ga pripadniki prebili na usposabljanju in vajah. Prav s tem pa so se v njenih vrstah izboljšali njen ugled, morala, podoba in disciplina. Prav tako je bil v njenih vrstah poseben poudarek namenjen oblikovanju in uporabi slovenskega vojaškega izrazoslovja. V slovenski jezik je bila prevedena *Strategija oboroženega boja*. Gospodarska kriza pa se je kazala tudi v TO SRS. Povprečno usposabljanje pripadnikov TO SRS se je skrajšalo s sedem na štiri do pet dni, od 80 odstotkov načrtovanih vpoklicev na usposabljanje pa se jih je realizirala le polovica.²¹

Prehod iz mirnodobnega v vojno stanje se je glede na vojaške in politične razmere, stopnjo ogro-

ženosti, neposredno vojno nevarnost in določila, ki jih je vseboval načrt mobilizacije²² SRS, lahko izvedel postopoma, ob izvajanju ukrepov pripravljenosti, po posebnem aktu o mobilizaciji ter takoj ob nenadni agresiji. V strategiji SFRJ so uporabljali termin agresija z radikalnim in agresija z omejenim ciljem. Merilo delitve med obema je bil v cilju, ki bi ga agresor želel doseči z napadom na državo. Ob tem so obrambo države organizirali glede na varianto napada z zahoda (Severnoatlantsko zavezništvo – Nato) oziroma z vzhoda (Varšavski pakt).²³ Tako na primer v Mariboru čas za izvedbo mobilizacije ni smel presegati več kot šest ur od njene razglasitve, zato so morali ob njenem načrtovanju, urjenju njene izvedbe in dejanski izvedbi posebno pozornost namenjati pravočasnemu odkrivanju nevarnosti sovražnikovega napada in zagotoviti kar najbolj učinkovit sistem pri njeni izvedbi. Štabi, poveljstva in enote JLA, TO in milice, ki jih je popolnjeval Sekretariat za ljudsko obrambo občin in mesta Maribor, so imeli odredeno mobilizacijo tako:

¹⁹ Prav tam.

²⁰ Kladnik, 40 let ustanovitve TO Slovenije skozi 40 let izhajanja revije Obramba, str. 5–7. Bolfek, Teritorialna obramba Socialistične republike Slovenije, str. 21–91. Kladnik, Zgodovinski pregled vojaškega izobraževanja in usposabljanja častnikov na Slovenskem do ustanovitve samostojne in demokratične Slovenije, str. 19–38.

²¹ Kladnik, 40 let ustanovitve TO Slovenije skozi 40 let izhajanja revije Obramba, str. 28–38. Bolfek, Teritorialna obramba Socialistične republike Slovenije, str. 21–91.

²² AMORS, fond Vzhodnoštajerska pokrajina Teritorialne obrambe (VŠP), a. š. 1, Mobilizacijska ocena Mesta Maribor, št. SZ-837/41 z dne 13. 5. 1987. Mobilizacija se kot vojaški pojem uveljavlja v 19. stoletju z oblikovanjem velikih nacionalnih armad. V SFRJ je bila načrtovan in organiziran prehod oboroženih sil, organov DPS, organizacij združenega dela in drugih organizacij iz mirnodobnega stanja v vojni sistem organizacije in njihovo aktiviranje za izvajanje splošne obrambne vojne oziroma za izvrševanje vojnih nalog in delo v pogojih vojne. Po obsegu je lahko bila splošna ali delna, po načinu izvedbe pa javna ali tajna. V obdobju mu so se izvajale poskusne mobilizacije, *Vojni leksikon*, str. 297.

²³ V okviru sistema *Splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite* (SLO in DS) SFRJ, ki je bil oblika obrambne organizacije in priprave celotne države in družbe na vojno, so kot preizkus njenega delovanja izvajali usposabljanja s sloganom *Nič nas ne sme presenetiti*, v okviru katerih so simulirali okoliščine vojne, naravnih in drugih nesreč ter izvajali urjenja, *Vojni leksikon*, str. 20, 366–367.

Preglednica 2:

Razdelitev enot TO SRS po namenu vojaškega delovanja

Vir: Kladnik, *Zadišalo je po Slovenski vojski*, str. 105.

Temeljna namenska razdelitev sil Teritorialne obrambe SRS	
Večje združene taktične sestave Manevrska udarna sila TO SRS za večje delovanje samostojno in skupaj z JLA na širšem območju	Taktične sestave Različne manjše enote za bojno delovanje in druge naloge na ožjem, matičnem ozemlju, zavarovanje organizacij združenega dela (OZD) in drugih objektov
Brigade	Skupine, oddelki, vodi, čete
Odredi bataljonske sestave	Manjši odredi četne sestave
Večji odredi četne sestave	Enote za protizračno obrambo objektov (OZD in druge)
Samostojni bataljoni	Enote za diverzantsko in protidiverzantsko delovanje
Združene taktične sestave v moči do divizije	Inženirske (pionirske in pontonirske) enote v občinah
Lahke letalske enote	Obveščevalno-izvidniške enote v občinah
Začasne taktične sestave za posamezne operacije	Enote za atomsko, biološko, kemično obrambo
Odredi oboroženih ladij in mornariško desantne pehote	Enote za zveze
	Manjše enote za obrambo akvatorija
	Mladinske, šolske, zaščitne, zaledne in druge enote

od M (ura poziva ali razglasitve mobilizacije) + 6 (ur) do M + 36 so imele enote JLA na območju Maribora, v času od M + 6 do M + 48 enote JLA, ki so se razvijale na območju drugih občin, v času od M + 4 do M + 18 enote TO ter v času M + 3 enote milice. Za zagotavljanje organiziranega prehoda na vojno stanje pa se je na območju mesta mobilizacija izvajala za organe mesta in občin, področja zvez, javnega obveščanja, štabov civilne zaščite (CZ), narodne zaščite (NZ) in upravljavcev obrambnih načrtov v času M + 3, za področje zdravstva in sociale, preskrbe oboroženih sil, komu-

nale preskrbe z energijo v času M + 6, organizacije s področja trgovine, kulture, financ ter druge enote CZ in KS v času M + 12, za preostale pa v času M + 24.²⁴

SKLEP

Demokracijskim procesom, ki so se začeli konec osemdesetih let prejšnjega stoletja v Sloveniji, so najbolj nasprotovali v vojaškem vrhu Oboroženih sil

²⁴ AMORS, fond VŠP, a. š. 1, Mobilizacijska ocena Mesta Maribor, št. SZ-837/41 z dne 13. 5. 1987.

(OS) SFRJ, ki so jih sestavljale JLA kot zvezna vojska ter TO posameznih socialističnih republik, katerih nalogi v obrambi države sta bili, kot smo videli v predhodnem poglavju, predvsem varovanje zaledja glavnih front ter delovanje na začasno zasedenem ozemlju. Formalni vrhovni poveljnik OS je bilo Predsedstvo SFRJ, v resnici pa jih je obvladovalo konservativno in demokratičnim spremembam v SFRJ nenaklonjeno vodstvo Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo (ZSLO) ter Generalštaba Oboroženih sil (GŠOS) SFRJ. Ena od oblik za spremembo zvezne ustave iz leta 1974 ter s tem preureditev Jugoslavije v še bolj centralistično urejeno avtoritarno državo so bili tako imenovani »*mitingi resnice*«, s katerimi je s pomočjo natančno načrtovanih in ciljanih množičnih nacionalističnih zborovanj »*naključno*« zbranega in izbranega ljudstva vodja komunistične partije Srbije Slobodan Milošević, sprva v Srbiji, nato pa še v drugih delih Jugoslavije, poskušal spremeniti državne in partijske oblasti, tako da bi podpirale njegovo vizijo Jugoslavije kot unitarne komunistične diktature, ki bo temeljila na srbskem unitarizmu. S prvimi demokratičnimi volitvami v Republiki Sloveniji in z ustanovitvijo prve slovenske demokratično izvoljene vlade pa se je začel tudi proces preoblikovanja teritorialne obrambe iz partijske v vojsko demokratične države. Ko praznujemo obletnice, ne govorimo o formalnih okvirih, temveč o namenu in vsebini. Ne praznujemo starih naslovov in starih okvirov, ne praznujemo Teritorialne obrambe Socialistične republike Slovenije, temveč njeno preobrazbo, ki se je zgodila zaradi novega namena. Staremu okviru se je dala nova vsebina. Zgodila se je bistvena in zgodovinska sprememba – prišlo je do preloma z nedemokratičnim redom in do diskontinuitete.²⁵

²⁵ Bolfek in Brodnik, Vodenje oboroženih sil, str. 93–121. Brodnik, Civilna obramba, str. 469–489. Filipčič, Gorenjska pokrajina TO, str. 245–283. Filipčič, Južnoprimorska pokrajina TO, str. 285–321. Furlan, *Vojaška strategija osamosvojitve Slovenije*, str. 127–157. Horvat, Vzhodnoštajerska pokrajina TO, str. 397–433. Janša, Vstali in obstali, str. 13–24. Kladnik, *Slovenska vojska v službi domovine*, str. 22–40. Kladnik, 40 let ustanovitve TO Slovenije skozi 40 let izhajanja revije Obramba, str. 39–50. Kladnik, Teritorialna obramba v obrambi suverenosti Republike Slovenije, str. 7–19. Kladnik, *Zadišalo je po Slovenski vojski*, str. 106–225. Marković, Jugoslovanska ljudska armada – predstavitev nasprotne strani, str. 491–523. Mikulič, Manevrska struktura narodne zaščite in 1. specialna brigada MORiS, str. 133–161. Pörš, Zahodnoštajerska pokrajina TO, str. 453–467. Premk, Ljubljanska pokrajina TO, str. 323–355. Ravbar, Dolenjska pokrajina TO, str. 201–243. Torkar, Severnoprimorska pokrajina TO, str. 357–395.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

AMORS – Arhiv Ministrstva za obrambo Republike Slovenije:
VŠP – Vzhodnoštajerska pokrajina.

Literatura

- Bolfek, Boris. Teritorialna obramba Socialistične republike Slovenije. V: Tomaž Kladnik (ur.). *Vojaška obramba Slovenije 1990 – 1991*. Ljubljana: Defensor, 2011, 21–91.
- Bolfek, Boris, in Brodnik, Ana. Vodenje oboroženih sil. V: Tomaž Kladnik (ur.). *Vojaška obramba Slovenije 1990 – 1991*. Ljubljana: Defensor, 2011, 93–131.
- Brodnik, Ana. Civilna obramba. V: Tomaž Kladnik (ur.). *Vojaška obramba Slovenije 1990 – 1991*. Ljubljana: Defensor, 2011, 469–489.
- Filipčič, Rok. Gorenjska pokrajina TO. V: Tomaž Kladnik (ur.). *Vojaška obramba Slovenije 1990 – 1991*. Ljubljana: Defensor, 2011, 245–283.
- Filipčič, Rok. Južnoprimorska pokrajina TO. V: Tomaž Kladnik (ur.). *Vojaška obramba Slovenije 1990 – 1991*. Ljubljana: Defensor, 2011, 285–321.
- Furlan, Branimir. *Vojaška strategija osamosvojitve Slovenije*. Ljubljana: Zveza veteranov vojne za Slovenijo, 2023.
- Horvat, Mladen. Vzhodnoštajerska pokrajina TO. V: Tomaž Kladnik (ur.). *Vojaška obramba Slovenije 1990 – 1991*. Ljubljana: Defensor, 2011, 397–433.
- Janša, Janez. Vstali in obstali. V: Aleš Hojs (ur.). *Vojna za Slovenijo*. Ljubljana: Nova obzorja, 2014, 13–24.
- Kladnik, Tomaž. *Slovenska vojska v službi domovine*. Ljubljana: Defensor, 2007.
- Kladnik, Tomaž. 40 let ustanovitve TO Slovenije skozi 40 let izhajanja revije Obramba. V: Boris Knific (ur.). *Revija Obramba, posebna številka*. Ljubljana: Defensor, 2008.
- Kladnik, Tomaž. Teritorialna obramba v obrambi suverenosti Republike Slovenije. V: Tomaž Kladnik (ur.). *Vojaška obramba Slovenije 1990 – 1991*. Ljubljana: Defensor, 2011, 7–19.
- Kladnik, Tomaž. *Zadišalo je po Slovenski vojski: Slovenci v vojskah 20. stoletja in nastanek oboroženih sil demokratske in samostojne Slovenije*. Ljubljana: Nova obzorja, 2021.
- Kladnik, Tomaž. Zgodovinski pregled vojaškega izobraževanja in usposabljanja častnikov na slovenskem do ustanovitve samostojne in demokratske republike Slovenije. V: Nada Trunk Širca (ur.). *Sistem vojaškega izobraževanja v Sloveniji. Strukturne poti, znanstveni temelji in karierne perspektive*. Celje: Mednarodna fakulteta za družbene in poslovne študije, 2025, 19–38.
- Marković, Zvezdan. Jugoslovanska ljudska armada – predstavitev nasprotne strani. V: Tomaž Kladnik (ur.). *Vojaška obramba Slovenije 1990 – 1991*. Ljubljana: Defensor, 2011, 491–523.
- Mikulič, Albin. Manevrska struktura narodne zaščite in 1. specialna brigada MORiS. V: Tomaž Kladnik (ur.). *Vojaška obramba Slovenije 1990 – 1991*. Ljubljana: Defensor, 2011, 133–161.

- Pörš, Simona. Zahodnoštajerska pokrajina TO. V: Tomaž Kladnik (ur.). *Vojaška obramba Slovenije 1990 – 1991*. Ljubljana: Defensor, 2011, 435–467.
- Pravilo službe Oboroženih sil*, Beograd: Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo, 1977.
- Premk, Martin. Ljubljanska pokrajina TO. V: Tomaž Kladnik (ur.). *Vojaška obramba Slovenije 1990 – 1991*. Ljubljana: Defensor, 2011, 323–355.
- Ravbar, Matjaž. Dolenjska pokrajina TO. V: Tomaž Kladnik (ur.). *Vojaška obramba Slovenije 1990 – 1991*. Ljubljana: Defensor, 2011, 201–243.
- Torkar, Blaž. Severnoprimorska pokrajina TO. V: Tomaž Kladnik (ur.). *Vojaška obramba Slovenije 1990 – 1991*. Ljubljana: Defensor, 2011, 357–395.
- Vojni leksikon*. Beograd: Vojnoizdavaški zavod, 1981.

The establishment and operations of the Territorial Defence Forces as a component of the armed forces of a non-democratic state

ABSTRACT

The Soviet Union's attack on Czechoslovakia on 21 August 1968, after the Prague Spring, led to changes in the organisation of the Yugoslav Armed Forces. At the time, the invasion of Czechoslovakia sparked considerable speculation in military circles, including whether the centralised military of the time was capable of stopping aggressors. The concept of Total People's Defence, introduced a decade earlier, became even more prominent, and the Slovenian party leadership had a very positive view on it. In 1968, the Federal Assembly of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) adopted legislation which transferred part of the powers in the field of defence to the constituent republics, which then each established one Republic Headquarters for National Defence. In line with these powers, the constituent republics and provinces also took over the funding of preparations and the provision of working conditions for those organisations in the fields of economy and social services which were of particular importance to the SFRY; the preparation of their own bodies and organisations; the preparation of the units and services of the Territorial Defence Forces (TDF), which they had established; the provision of weapons, equipment, and other resources for these units; the provision of weapons for municipal Territorial Defence units and for units of territorial work organisations, if the municipality was not able to provide them with sufficient resources from its own funds; and professional training of personnel for national defence-related work. Thus, according to the new war doctrine, the Yugoslav People's Army (YPA) was to intercept the first enemy attacks in order to hold the enemy, and establish the conditions for the entire country to prepare for war. The TDF of the Socialist Republic of Slovenia (SRS) were not to leave their territory under any condition, even in the event of enemy occupation. The development of the TDF of the SRS began on 20 November 1968, with the establishment of the General Staff of the People's Resistance and its subordinate district staffs and Partisan unit commands, which consisted of battalion and company detachments. The TDF units of the SRS were a component of the Yugoslav Armed Forces intended either for independent operations or for cooperation with the YPA units. In practice, the latter prevailed: the TDF units of the SRS were to cooperate with the YPA in defending the principal axes of approach; to independently defend and close off the axes and gaps which could not be covered by the YPA; to participate in the defence of towns and villages, and to or-

ganise and execute counter-airborne defence; to organise and execute various forms of resistance in temporarily occupied areas; to cooperate in various forms of rescue operations from collapsed buildings; to eliminate the effects of CBR attacks; and to search for unexploded explosive ordnance and assist in its deactivation. Despite their high level of professional competence and Slovenian identity, the TDF of the SRS were nevertheless an integral part of the Slovenian and Yugoslav totalitarian system. Its Republic Headquarters operated under the mentorship of Matija Maček, whom the Slovenian political leadership entrusted with the operational monitoring of the activities of the TDF. Furthermore, the concepts of operations were adopted by the Commission for Total People's Defence at the Central Committee of the League of Communists of Slovenia.

Rok Filipčič

*Pravno varstvo kulturne dediščine
v času oboroženih spopadov*

Pravno varstvo kulturne dediščine v času oboroženih spopadov

Od začetnega razmišljanja do konca druge svetovne vojne

IZVLEČEK

V prispevku je obravnavan razvoj pravnega varstva kulturnih dobrin v času oboroženih spopadov od začetnih razmišljanj v antiki do konca druge svetovne vojne. V veliko primerih zamisli tistega časa niso prerasle v neko formalnopravno obliko, ki bi obvezovala v vojno oziroma vojaške spopade udeležene strani. Premik na tem področju se je zgodil v 19. stoletju, ko je bilo pripravljenih nekaj mednarodnih sporazumov, ki so nagovarjali zaščito kulturnih dobrin med oboroženimi spopadi in so v tem prispevku tudi predstavljeni. Kot vrhunec v obravnavanem obdobju lahko razumemo sprejetje II. in IV. haaške konvencije o zakonih in običajih vojne na kopnem iz let 1899 in 1907 ter pripadajoča pravilnika.

Ključne besede: kulturne dobrine, oboroženi spopadi, uničenje, pravno varstvo.

UVOD

Leta 2001 je svetovno strokovno in laično javnost pretreslo uničenje bud iz Bamijana, kar so naredili pripadniki talibanskega režima. Budi, visoki 35 in 53 metrov, ki sta bili v 6. stoletju vklesani v pečine doline Bamijan, sta nam zdaj znani le še z arhivskih slik in posnetkov. Podoben udarec kulturni dediščini je ropanje Iraškega narodnega muzeja spomladi leta 2003, ko so neznanci ukradli približno 15.000 muzejskih predmetov. Dobro desetletje pozneje, leta 2015, je Islamska država zasedla antično mesto Palmira. Kljub drugačnim zagotovitvam so pripadniki gibanja uničili velik del tega mesta, ki je na Unescovem seznamu (ogrožene) svetovne kulturne dediščine.

Opisani primeri so zelo verjetno najbolj znani primeri uničevanja kulturne dediščine² med oboroženimi spopadi v bližnji preteklosti, toda niti približno ne moremo trditi, da je to nasilno pretrganje povezav s preteklostjo značilno le za sodobne spopade. Vojne in oboroženi spopadi ne vplivajo le na posameznike, ki so udeleženi v teh spopadih, temveč tudi na kulturne in naravne dobrine. Plenjenje kulturnih dobrin je imelo pomembno vlogo med oboroženimi spopadi že od najstarejših časov naprej, saj je bilo pogosto glavni cilj neke vojne oziroma vojnega pohoda ali pa vsaj eden izmed glavnih ciljev. Način vojskovanja, ki je bil povezan z ropanjem, plenjenjem in uničevanjem vsega, kar je pripadalo nasprotniku, se je dokončno uveljavil med rimskimi osvajanji.³ Med prvo judovsko-rimsko vojno od leta 66 do 73 so rimske vojaške enote pod vodstvom poznejšega cesarja Tita Flavija uničile velik del Jeruzalema skupaj z Drugim templjem, ki je nadomestil Prvi oziroma Salomonov tempelj. Gradnja rimskega Koloseja je bila financirana s plenom, pridobljenim v tej vojni.⁴ Po smrti cesarja Tita Flavija je bil v Rimu zgrajen slavolok v njegov spomin, na njem pa so upodobljeni rimski vojaki, ki odnašajo plen iz Drugega templja.⁵ Pogosto je imelo slabo ravnanje s kulturnimi dobrinami neke skupnosti tudi simbolni pomen. Izničiti znake neke kulture je predstavljalo zaničevanje in nadrejenost v odnosu do nje.⁶

ZAČETNE MISLI O VARSTVU KULTURNIH DOBRIN

Skoraj vso človeško zgodovino je veljalo, da so v vojni dovoljena vsa sredstva za doseg cilja, dokler je cilj vojne pravičen. Vsa lastnina nasprotnika je lahko bila uničena, če je to pripomoglo k vojaški zmagi. Nobene jasne meje ni bilo med vojaki in civilisti ter med vojaškimi in civilnimi dobrinami. Umetniška dela niso bila obravnavana drugače kot druga civilna lastnina.

Zamisli o varstvu oziroma spoštovanju kulturnih dobrin lahko najdemo že v antiki. Določilo delfske zveze starogrških držav iz približno leta 1100 pred našim štetjem je prepovedovalo rušenje mest do njihovih temeljev.⁷ Zgodovinar Polibij je v svojem delu *Historia generalis* nasprotoval ropanju sovražnikovih umetniških del v vojni.⁸ Državnik, pravnik, politični teoretik in filozof Cicero je svetoval, da se cilji vojne prilagodijo zakonu tako, da se upošteva zmernost pri plenitvi. V srednjem veku razmere niso bile bistveno drugačne. Sinoda v Charrouxu je sicer razglasila zaščito verskih objektov in premoženja, toda le zaradi njihove posvečene narave in ne zaradi umetniške vrednosti predmetov. Cesar Svetega rimskega cesarstva Friderik I. je v posebni odredbi leta 1158 prepovedal plenjenje, vendar ta odredba ni bila dovolj spoštovana.⁹ Med renesanso se je povečalo zanimanje za umetniška dela in umetnost nasploh, žal tudi v negativnem smislu. Med takimi primeri je tudi zlogla-

² Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZKVD-1) definira dediščino kot dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih Slovenke in Slovenci, pripadnice in pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti in romske skupnosti ter drugi državljanke in državljani Republike Slovenije opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, etnične pripadnosti, verskih in drugih prepričanj, znanja in tradicije. Konvencija o varstvu kulturnih dobrin v oboroženem spopadu uporablja termin kulturne dobrine, zato je ta termin uporabljen tudi v tem prispevku.

³ Jogan, *Pravno varstvo dediščine*, str. 15.

⁴ Johnston, *Colosseum* »built with loot from sack of Jerusalem Temple«.

⁵ Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War, ISIS in Syria and Iraq*, str. 33.

⁶ Nikolić, *Mednarodno pravno varstvo kulturne dediščine*, str. 20.

⁷ Brguljan, *Mednarodni sistem zaštite kulturnih i prirodnih dobara*, str. 11–12.

⁸ Komeľ, *Varstvo kulturnih dobrin v vojni*, str. 11.

⁹ Jogan, *Pravno varstvo dediščine*, str. 22–23.

sna plenitev Rima oziroma Sacco di Roma, ki jo je izvedla nemška cesarska vojska leta 1527.¹⁰ Hkrati s tem in podobnimi dogodki se začnejo pojavljati zamisli o oblikovanju pravil, ki bi urejala uničevanje kulturnih dobrin med vojaškimi spopadi. Nekateri teoretiki mednarodnega prava so se zavzemali, da morajo vsi udeleženi v spopade spoštovati umetniške predmete. Emer de Vattel je menil, da morajo biti iz napadov izvzete stavbe, kot so svetišča, grobnice, javne zgradbe in posebno lepe zgradbe, ki so v ponos človeštvu in ne prispevajo k moči sovražnika. Zavzemal se je tudi za pripravo seznamov kulturnih dobrin, ki bi jih morali v vojni spoštovati.¹¹ V drugi polovici 18. stoletja so se posamezniki ukvarjali z zamisljo o nedotakljivosti zasebne lastnine, opuščanju zaplemb in zahtevi po vračanju zaplenjene ali drugače odtujene lastnine. Pariški mirovni sporazum, ki so ga leta 1783 sklenile Velika Britanija in Združene države Amerike, je tako že upošteval vračanje arhivalij.¹²

Francoska revolucija in napoleonske vojne, ki so ji sledile, pomenijo prelomnico v pravni zaščiti spomenikov ter umetniških predmetov. Silne strasti, ki jih je razvnela francoska revolucija, so pomenile veliko nevarnost za umetnine v Franciji. Tudi s to nevarnostjo v mislih je bila leta 1790 ustanovljena posebna komisija, ki je prevzela skrb nad zaplenjenimi kulturnimi dobrinami, dediščino plemstva, Cerkve in francoskih emigrantov.¹³ Ko je dve leti pozneje Nacionalni konvent izdal odlok, v katerem je bilo ukazano uničenje ostankov predrevolucionarnega despotizma, je bila sprejeta izjema, ki se je nanašala na nekatere umetniške predmete. Nejasnosti glede te izjeme so bile istega leta odpravljene z odlokom, ki je pozival k ohranitvi umetniških mojstevin. Ko se je v Franciji začela vladavina terorja in se je uničevanje kulturnih dobrin še stopnjevalo, so nekateri revolucionarji poskušali omejiti škodo z zahtevo po zaščitni legislaturi na temelju mnenja, da umetniška dela pripadajo vsem državljanom in ne le (osovraženim) posameznikom. Leta 1793 sprejeti odlok je posameznikom prepovedoval odstranjevati, uničevati ali spreminjati kulturne

dobrine z izgovorom, da gre za izbris simbolov plemstva in fevdalizma.¹⁴ Kljub vsem prizadevanjem so revolucionarno usmerjeni državljani uničili veliko kulturnih dobrin starega režima. Zunaj Francije je Napoleonova osvajanja spremljalo sistematično pljenje umetniških del premaganih držav. Francoska država je deloma s silo ali izsiljenimi pogodbami napolnila Musée Central des Arts.¹⁵ Navdih za ta dejanja je bila vizija vseevropske kulture, katere najprimernejši skrbnik bi bila Francija, republika med tiranijami. Napoleonova dejanja so sprožila tudi zamisli o občečloveški pripadnosti kulturnih dobrin. Quatremère de Quincy se je ostro uprl ropanju umetniških predmetov: »Nihče, ne država ne posameznik, nima pravice prisvajati si ali se svojevoljno ponašati s tem, kar pripada vsemu človeštvu.«¹⁶ Po Napoleonovem padcu je bila Franciji na dunajskem kongresu ukazana vrnitev zaplenjenih del. Kljub že oblikovani zamisli v smeri neodtujenja kulturnih dobrin so se na kongresu pojavili tudi predlogi, da bi si dragocenosti, ki jih je Napoleon zaplenil in nakopičil v Parizu, razdelile članice protinapoleonske koalicije. Na koncu se je uveljavila odločitev, naj se kulturne dobrine vrnejo oškodovanim državam.¹⁷ Medtem je na drugi strani Atlantskega oceana načelo, da so umetniška dela del skupne dediščine človeštva in da kot taka uživajo poseben status, dobilo potrditev v sodbi britanskega pomorskega sodišča v Novi Škotski. Sodišče je ukazalo vrnitev umetniških del, ki jih je angleška mornarica zaplenila med anglo-ameriško vojno leta 1812.¹⁸

¹⁰ Komelj, *Varstvo kulturnih dobrin v vojni*, str. 11.

¹¹ Jogan, *Pravno varstvo dediščine*, str. 23. Komelj, *Varstvo kulturnih dobrin v vojni*, str. 12.

¹² Komelj, *Varstvo kulturnih dobrin v vojni*, str. 12.

¹³ O'Keefe, *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*, str. 13–14.

¹⁴ Prav tam, str. 14.

¹⁵ Senković, *Mednarodna zaščita kulturnih dobrin v času oboroženih spopadov*, str. 4.

¹⁶ Komelj, *Varstvo kulturnih dobrin v vojni*, str. 12.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ O'Keefe, *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*, str. 16.

NAPREDEK V 19. STOLETJU

19. stoletje je čas velikega gospodarskega razvoja. S tem so bili povezani tudi razvoj vojaške organizacije v posameznih državah, izpopolnjevanje orožja in posledično vse večja škoda, ki so jo vojaški spopadi lahko povzročili. Nove razmere so prisilile države, da so določile pravila o vodenju vojne in ravnanju med vojno. Pravila so se posredno nanašala tudi na odnose do kulturnih dobrin. Prva nacionalna kodifikacija vojnega prava, Generalni ukaz št. 100: Navodila za vojske vlade Združenih držav Amerike na bojišču oz. Lieberjev kodeks, ki ga je predsednik Lincoln izdal med ameriško državljansko vojno, obsega tudi prva pravila, namenjena varovanju kulturnih dobrin. V 35. členu kodeksa je določeno, da morajo biti klasična umetniška dela, knjižnice, znanstvene zbirke, dragoceni instrumenti in bolnišnice zaščitene tudi v primeru, ko so v utrjenih mestih med obleganjem ali bombardiranjem.¹⁹ Lieberjev kodeks nalaga obveznost varovanja kulturnih dobrin tako napadalcu kot branitelju.²⁰ Čeprav je kodeks le notranji pravni akt iz časa ameriške državljanske vojne, je imel s svojimi načeli zelo daljnosežen pomen. Leta 1874 je bila v Bruslju organizirana konferenca, katere namen je bil kodificirati vojno pravo. Rezultat konference, osnutek deklaracije o zakonih in pravilih ravnanja v vojni, poznan tudi kot bruseljska deklaracija, je bil prvi medvladni dokument vojnega prava, ki se nanaša na kulturne dobrine. Čeprav gre za neobvezujoč dokument, saj ni bil sprejet in ratificiran, je imel velik vpliv na nadaljnji razvoj zaščite kulturnih dobrin. Prav tako kot Lieberjev kodeks in oxfordski priročnik iz leta 1880 je bruseljska deklaracija potrjevala pravilo, da so kulturne dobrine zavarovane pred uničenjem ali zaplembo.²¹

II. HAAŠKA KONVENCIJA IZ LETA 1899 IN

IV. HAAŠKA KONVENCIJA IZ LETA 1907

II. in IV. haaška konvencija o zakonih in običajih vojne na kopnem iz let 1899 ter 1907 s pripadajočima pravilnikoma sta prvi mednarodni pogodbi, ki sta bili namenjeni tudi zaščiti kulturnih dobrin med oborože-

nim spopadom.²² Prva haaška mirovna konferenca je potekala leta 1899 v Haagu. Na konferenci sprejeti pravilnik obsega nekaj pravil glede varstva kulturnih dobrin. 27. člen določa, da je med obleganji in bombardiranjimi treba narediti vse, da se zaščitijo objekti, namenjeni veri, umetnosti in znanosti, če ti objekti niso uporabljeni v vojaške namene. Ta člen napadenemu nalaga dolžnost, da z očitnimi in jasno vidnimi znaki označi zaščitene zgradbe ter o tem obvesti nasprotnika.²³ Pravilnik ne govori o tem, kako naj bi bil videti tak znak. Opisan je v haaški konvenciji o bombardiranju s strani pomorskih sil v času vojne iz leta 1907.²⁴ V 28. in 47. členu pravilnika je prepovedano pljenje. Kulturne dobrine sicer v teh členih niso posebej omenjene. 56. člen pravilnika določa, da je lastnina verskih, dobrodelnih in izobraževalnih institucij ter tistih, namenjenih umetnosti in znanosti, zasebna lastnina tudi v primeru, da gre za last države. Ta člen prepoveduje zaplembo, uničenje ali namerno poškodovanje teh institucij in zgodovinskih spomenikov ter umetniških in znanstvenih del.²⁵ Treba je omeniti tudi točko g 23. člena pravilnika, ki dovoljuje uničenje sovražnikove lastnine, torej tudi kulturnih dobrin, v primeru vojaške nujnosti.²⁶

Leta 1907 je v Haagu potekala druga mirovna konferenca. Na konferenci sprejeta IV. haaška konvencija o zakonih in običajih vojne na kopnem ter pripadajoči pravilnik se nekoliko razlikujeta od prejšnjih iz leta 1899. V 27. členu so med zaščitnimi objekti na-

¹⁹ Lieber, *Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field*, str. 11.

²⁰ Keane, *The Failure to Protect Cultural Property in Wartime*, str. 4.

²¹ Petrič, *Mednarodno pravno varstvo kulturne dediščine*, str. 8. Senković, *Mednarodna zaščita kulturnih dobrin v času oboroženih spopadov*, str. 5–6.

²² Keane, *The Failure to Protect Cultural Property in Wartime*, str. 4.

²³ Haaški pravilnik o zakonih in običajih vojne na kopnem (1899).

²⁴ 5. člen haaške konvencije o bombardiranju s strani pomorskih sil v času vojne določa znak pravokotne oblike, ki je diagonalno razdeljen na dva trikotna dela. Zgornji trikotnik je črne, spodnji pa bele barve.

²⁵ Haaški pravilnik o zakonih in običajih vojne na kopnem (1899).

²⁶ Prav tam.

vedeni tudi zgodovinski spomeniki.²⁷ Nekatere države, ki so ratificirale konvencijo iz leta 1899, niso ratificirale tiste iz leta 1907, zato so ostale vezane na prvo konvencijo.

Določila haaškega pravilnika o zakonih in običajih vojne na kopnem so postala pravila običajnega prava in kot taka še veljajo. Pravilnik je vzpostavil tri načela glede zaščite kulturnih dobrin. Kulturni spomeniki in objekti, namenjeni znanosti in umetnosti, ki morajo biti označeni z vidnimi znaki, so zaščiteni pred vojaškim napadom, razen ko so uporabljeni za vojaški namen. Taka zaščita je podrejena vojaški nujnosti. Ob okupaciji mora biti kulturna dediščina obravnavana kot zasebna lastina in okupant je ne sme poškodovati, uničiti ali zapleniti.²⁸

SVETOVNI VOJNI IN ČAS VMES

II. in IV. haaška konvencija o zakonih in običajih vojne na kopnem s pripadajočima pravilnikoma sta pomenili napredek pri varstvu kulturnih dobrin, toda velike škode, ki je bila kulturnim dobrinam povzročena med prvo svetovno vojno, nista preprečili. Pravila niso sledila tehnološkemu napredku pri orožju in vojaški opremi, ki je bil od leta 1914 do 1918 izjemen. Že oktobra 1918 je nizozemsko arheološko društvo za zunanje ministrstvo pripravilo poročilo s predlogi. Pomanjkljivost konvencij in pripadajočih pravilnikov so videli v tem, da so določali le obveznosti ob sovražnosti. O primernih ukrepih, ki bi jih bilo treba izvesti že v miru, navedeni konvenciji in pravilnika ne govorijo.²⁹

Določen napredek na tem področju je bil mednarodni sporazum o varstvu umetniških in znanstvenih ustanov ter zgodovinskih spomenikov, znan tudi kot Roerichov pakt, ki ga je leta 1935 podpisalo 21 držav z obeh ameriških celin. Pakt predvideva nevtralnost zgodovinskih spomenikov, muzejev, znanstvenih, umetniških, izobraževalnih in kulturnih institucij ter osebja navedenih institucij, spoštovati in varovati pa jo morajo vse v vojno vpletene strani. Spoštovanje in varovanje veljata tako v mirnem kot vojnem času. Nevtralnost zgodovinskih spomenikov

in navedenih institucij je lahko kršena, ko se ti objekti uporabljajo za vojaške namene. Pakt uvaja razpoznavni znak, in sicer rdečo krožnico na beli podlagi s tremi rdečimi krogi znotraj krožnice, za označevanje zaščitnih objektov ter predvideva pripravo seznama spomenikov in institucij, za katere države podpisnice pakta želijo, da velja dogovorjena varnost.³⁰ Roerichov pakt sicer posebej ne omenja premičnih kulturnih dobrin, toda glede na to, da so omenjeni muzeji in druge institucije, so mišljene tudi dobrine, ki jih te institucije hranijo.

V času intenzivnega razmišljanja, kako zavarovati kulturne dobrine med vojno, so se politične razmere tako v Evropi kot drugje po svetu slabšale. Na predvečer druge svetovne vojne sta Japonska in Nemčija izstopili iz Društva narodov, Nemčija ni več spoštovala vojaških omejitev, ki so ji bile naložene z versajsko mirovno pogodbo, Italija je začela vojno z Etiopijo in začela se je španska državljanska vojna. Ko so bile v slednji uničene nekatere neprecenljive umetnine, je svetovna javnost ponovno naletela na težavo uničevanja kulturnih dobrin med oboroženimi spopadi.

Društvo narodov se je odločilo začeti akcijo za sprejetje dogovora o varstvu kulturnih dobrin v vojni. Mednarodni muzejski urad je zaprosil strokovnjaka za mednarodno pravo Charlesa Visscherja, da pripravi poročilo o varovanju zgodovinskih spomenikov in umetniških del med oboroženimi spopadi. Pri svojem delu je upošteval tudi predhodna prizadevanja na omenjenem področju.³¹ Visscherjeve zamisli so bile sprejete in Mednarodni muzejski urad je nadaljeval delo ter oblikoval skupino strokovnjakov, ki je leta 1938 pripravila osnutek mednarodne konvencije o

²⁷ Haaški pravilnik o zakonih in običajih vojne na kopnem (1907).

²⁸ Senković, *Mednarodna zaščita kulturnih dobrin v času oboroženih spopadov*, str. 7.

²⁹ Petrič, *Mednarodno pravno varstvo kulturne dediščine*, str. 8.

³⁰ Treaty on the Protection of Artistic and Scientific Institutions and Historic Monuments.

³¹ Komelj, *Varstvo kulturnih dobrin v vojni*, str. 19–20. O'Keefe, *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*, str. 53.

varstvu zgodovinskih stavb in umetniških del v času vojne ter Pravilnik za izvedbo konvencije.³² Ta do takrat najboljšejsi skupek pravil o varstvu kulturnih dobrin v vojni je temeljil na zamisli o univerzalni kulturni dediščini in soodgovornosti varovanja vseh držav sveta. Osnutek konvencije poudarja obveznosti, ki jih mora za zaščito kulturnih dobrin posamezna država sprejeti že v miru. Predvideva organizacijo posebnih objektov za hrambo kulturnih dobrin, ki bi imeli imuniteto pred vsemi sovražnimi dejanji, toda pod pogojem, da se ne uporabljajo za obrambne namene in da so vsaj 20 kilometrov oddaljeni od verjetnih območij vojaških operacij, vojaških ciljev, pomembnih prometnic ter večjih industrijskih centrov. Za nekatere spomenike ali skupine spomenikov osnutek konvencije predvideva posebno varstvo. Pogoja za to posebno varstvo sta bila oddaljenost vsaj 500 metrov od vojaških ciljev in neuporaba teh spomenikov za obrambne namene. Prepovedane so bile tudi represalije zoper kulturne dobrine.³³ Osnutek deklaracije je bil poslan Društvu narodov, Nizozemska pa se je ponudila, da bo organizirala diplomatsko konferenco, na kateri bi osnutek obravnavali.

Vse je prehitela druga svetovna vojna, ki se je začela v zelo neugodnem času za nadaljnji razvoj zaščite kulturnih dobrin. Predvidena konferenca, na kateri bi potrdili osnutek konvencije, ni bila nikoli sklicana. Mednarodni muzejski urad je sicer pripravil Deklaracijo o varstvu zgodovinskih stavb in umetniških del v času vojne, ki pa jo je potrdilo le malo držav. Varstvo kulturnih dobrin je z izjemo držav, ki so podpisale Roerichov pakt, tako ostalo pri zastarelih II. in IV. haaški konvenciji o zakonih in običajih vojne na kopnem iz let 1899 ter 1907. Med drugo svetovno vojno je 18 držav sprejelo deklaracijo o prepovedi ropanja kulturnih dobrin. Ta deklaracija temelji na IV. haaški konvenciji o zakonih in običajih vojne na kopnem iz leta 1907, vendar razširja določbe tudi na tiste, na videz legalne oblike odtujevanja kulturnih dobrin.³⁴

Vojaška nujnost je imela v drugi svetovni vojni še vedno prednost pred zaščito kulturnih dobrin. To

dejstvo je vplivalo na uničenje številnih mestnih središč in posameznih zgodovinskih spomenikov izjemne vrednosti za človeštvo. Najbolj znan primer, mogoče celo simbol uničenja kulturnih dobrin med drugo svetovno vojno, je bombardiranje benediktinskega samostana Monte Cassino v Italiji. Da se uničevanje kulturnih dobrin ne bi ponovilo še na drugih območjih, so zavezniki pred invazijo v Normandiji zaostriili pravila bojevanja. General Eisenhower je poudaril, da gre v bitki za Evropo tudi za bitko za ohranitev civilizacije. »Na tej poti bodo naleteli na zgodovinske spomenike in kulturna središča, ki za svet simbolizirajo vse tisto, kar je treba ohraniti. Vsak poveljnik mora spoštovati in zavarovati te simbole ...«³⁵

Kulturnim dobrinam ni grozila le nevarnost uničenja med vojaškimi spopadi. Nemške vojaške enote so z območij, na katerih so izvajale okupacijo, v Nemčijo prepeljale številna umetniška dela. Mednarodno sodišče za vojne zločine v Nürnbergu je Alfreda Rosenberga, vodjo posebne enote Einsatzstab Rosenberg, katere naloga je bila obogatitev nemških umetniških zbirk, obsodilo na smrt za vojne zločine in zločine proti človeštvu. Smrtna kazen je bila izvedena 16. oktobra 1946.³⁶ Proces proti Rosenbergu in nekaterim drugim nacističnim veljakom, ki so bili obsojeni za plenjenje kulturnih dobrin, velja po mnenju nekaterih avtorjev za prvo resno mednarodno uveljavljanje pravne zaščite kulturnih dobrin.³⁷

³² Petrič, *Mednarodno pravno varstvo kulturne dediščine*, str. 9.

³³ O'Keefe, *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*, str. 55–56. Komelj, *Varstvo kulturnih dobrin v vojni*, str. 21.

³⁴ Petrič, *Mednarodno pravno varstvo kulturne dediščine*, str. 9. Komelj, *Varstvo kulturnih dobrin v vojni*, str. 24.

³⁵ Jogan, *Pravno varstvo dediščine*, str. 46.

³⁶ Keane, *The Failure to Protect Cultural Property in Wartime*, str. 12.

³⁷ Gottlieb, *Attacks Against Cultural Heritage as a Crime Against Humanity*, str. 293.

VIRI IN LITERATURA

Literatura

- Brguljan, Vladimir. *Međunarodni sistem zaštite kulturnih i prirodnih dobara*. Zagreb, Beograd: Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Koordinacioni odbor republičkih i pokrajinskih zavoda za zaštitu spomenika kulture i zavoda za zaštitu prirode SFRJ, 1985.
- Gottlieb, Yaron. Attacks Against Cultural Heritage as a Crime Against Humanity. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 52-1 (2020), 287–330.
- Jogan, Savin. *Pravno varstvo dediščine*. Koper: Založba Annales, 2008.
- Keane, David. The Failure to Protect Cultural Property in Wartime. *DePaul Journal of Art, Technology & Intellectual Property Law*, 14-1 (2004), 1–38.
- Komelj, Ivan. Varstvo kulturnih dobrin v vojni. *Varstvo spomenikov*, XXIII (1981), 9–24.
- Nikolić, Nastja. *Mednarodno pravno varstvo kulturne dediščine: diplomsko delo*. Maribor: Pravna fakulteta Univerze v Mariboru, 2010.
- O'Keefe, Roger. *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Petrič, Magdalena. Mednarodno pravno varstvo kulturne dediščine. *Vestnik*, XVII (2000), 5–75.
- Senković, Svit. *Mednarodna zaščita kulturnih dobrin v času oboroženih spopadov: diplomsko delo*. Ljubljana: Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, 2013.
- Turku, Helga. *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War, ISIS in Syria and Iraq*. London: Palgrave Macmillan, 2018.

Gradivo, dostopno na svetovnem spletu

- Haaški pravilnik o zakonih in običajih vojne na kopnem (1899). Dostopno na: *International Humanitarian Law Databases*, <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-ii-1899> (pridobljeno 4. 6. 2025).
- Haaški pravilnik o zakonih in običajih vojne na kopnem (1907). Dostopno na: *International Humanitarian Law Databases*, <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907> (pridobljeno 4. 6. 2025).
- Johnston, Bruce. Colosseum »built with loot from sack of Jerusalem Temple«. Dostopno na: *The Telegraph*, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1311985/Colosseum-built-with-loot-from-sack-of-Jerusalem-temple.html> (pridobljeno 27. 5. 2025).
- Lieber, Francis. *Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field*. New York: D. van Nostrand, 1863. Dostopno na: *Internet Archive*, <https://archive.org/details/governarmies00unitrich/page/10/mode/2up> (pridobljeno 3. 6. 2025).
- Treaty on the Protection of Artistic and Scientific Institutions and Historic Monuments (Roerich Pact). Dostopno na: *Nicholas Roerich Museum*, <https://www.roerich.org/roerich-pact.php> (pridobljeno 4. 6. 2025).
- Zakon o varstvu kulturne dediščine. Dostopno na: <http://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO4144> (pridobljeno 4. 8. 2021).

The legal protection of cultural heritage in times of armed conflict

From initial ideas to the end of WWII

ABSTRACT

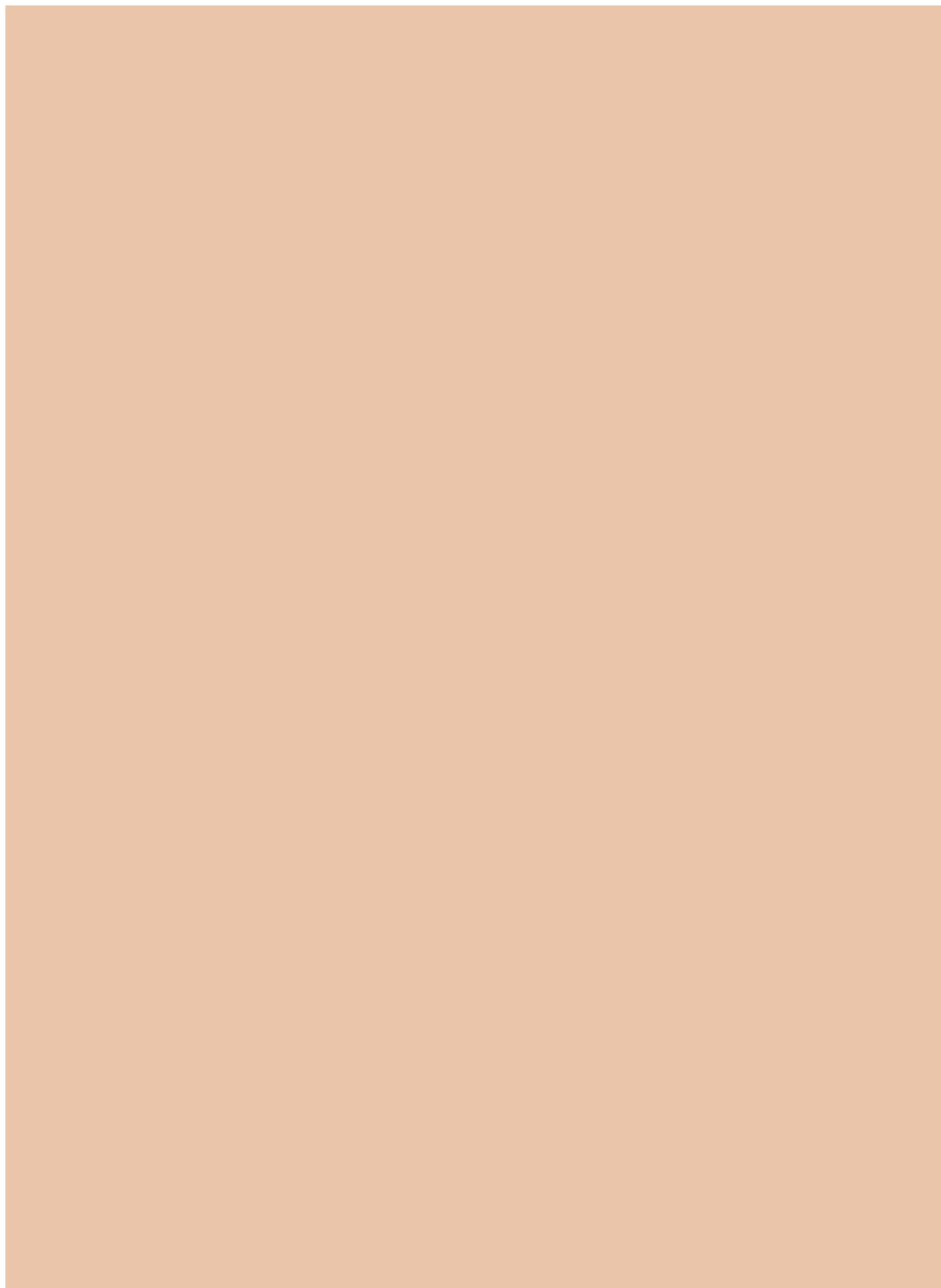
Today, cultural property is understood as the property of all humanity. Its protection and preservation are therefore the responsibility of the entire international community, including in times of armed conflict, when many do not even think about culture. The first ideas concerning the protection of cultural heritage appeared early, but it was not until the 16th and 17th centuries that individuals began to dive deeper into the subject. The 19th century brought about important advances in the protection of cultural heritage, despite also being the century of economic development and the evolution of weapons, which had the potential to cause great damage to cultural property. The first national codification of military law, the Lieber Code, issued during the American Civil War, contained the earliest rules dedicated to the protection of cultural property in armed conflicts. Later, several other internationally non-binding documents were adopted, which essentially advocated the rule that, during wartime, cultural property needed to be protected from destruction or confiscation.

All the work carried out up to that point culminated in the adoption of the II and IV Hague Conventions on Laws and Customs of War on Land in 1899 and 1907. They both included regulations, which were the earliest treaties aimed at the protection of cultural property during armed conflict, among other subjects. The conventions and their regulations introduced three principles concerning the protection of cultural property. Cultural monuments and buildings of scientific or artistic importance are protected from military attacks, unless they are used for military purposes. Such protection is subject to military necessity. In the event of occupation, cultural property must be treated as private property, which means that the occupying forces must not damage, destroy, or confiscate it.

Despite the progress achieved with the Hague Conventions, WWI revealed that the system of protection of cultural heritage fell behind the evolution of weapons and the potential destruction caused by war. The idea began to spread that cultural property should be protected against military destruction as much as possible, even in peacetime. A step in this direction was the adoption of the Roerich Pact, which stipulates the neutrality of historical monuments, museums, and scientific, artistic, educational and cultural institutions, as well as their staff. Neutrality can only be broken when these monuments and institutions are used for military purposes.

es. The Pact introduced a distinctive emblem, and provided for the preparation of a list of monuments and institutions which the signatory states wished to protect under the agreement.

Unfortunately, WWII showed that cultural property was still hostage to efforts to achieve military superiority over the enemy. After the war, the approach to the protection of cultural property against military destruction needed to be reconsidered.

Navodila avtorjem

Navodila avtorjem

1. Revija Vojaška zgodovina je periodična publikacija, ki jo izdaja Vojaški muzej Slovenske vojske. V reviji so objavljeni članki s področja vojaške zgodovine.
2. V reviji so objavljeni prispevki v slovenskem jeziku s povzetkom v angleškem jeziku. Izjemoma se lahko ob privolitvi uredniškega odbora objavijo prispevki v katerem izmed svetovnih jezikov z izvlečkom in povzetkom v slovenskem jeziku.
3. Revija Vojaška zgodovina se objavi tudi na spletni strani Vojaškega muzeja Slovenske vojske. Ob privolitvi uredniškega odbora in avtorjev prispevkov se lahko objavi tudi na drugih spletnih portalih oziroma straneh.
4. Prispevek naj obsega do 45.000 znakov s presledki in mora biti pregledno ter razumljivo strukturiran. Uredništvu se odda v elektronski obliki v programu za urejanje besedil Microsoft Word, pisava Times New Roman, velikost pisave 12 in razmik med vrsticami 1,5.
5. Avtor mora navesti svoje ime in priimek, akademski naslov, delovno mesto, ustanovo zaposlitve, njen naslov ter naslov elektronske pošte.
6. Prispevek mora vsebovati izvleček (do 250 besed), ključne besede (do pet) in povzetek (do 4000 znakov s presledki).
7. Opombe morajo biti pisane kot sprotne opombe pod črto v velikosti pisave 10. Opombe so lahko vsebinske (avtorjev komentar) ali bibliografske (navedba vira oziroma literature). Bibliografska opomba naj vsebuje zgolj skrajšane navedbe, ki so skupaj s kraticami razložene v seznamu virov in literature. Pri arhivskih virih naj bodo uporabljene uveljavljene kratice za arhiv, nato kratica fonda ali zbirke, signatura oziroma številka fascikla ali škatle in številka arhivske enote ali ime dokumenta. Ko je isto delo navedeno v dveh oziroma več zaporednih opombah, uporabite besedno zvezo prav tam. Vsi viri in vsa literatura, ki se v besedilu pojavijo v opombah pod črto, naj bodo po abecednem vrstnem redu navedeni v poglavju Viri in literatura. Gradivo naj bo ločeno po kategorijah arhivski viri, periodični tisk, literatura, ustni viri, internetni viri in po potrebi tudi druge kategorije. V spodnjih prikazih so pod številko 1 navedeni primeri za bibliografsko opombo, pod številko 2 pa primeri za navajanje v bibliografiji.

Arhivski viri:

- 1.) SI AS 1848, t. e. 39, a. e. 691, Informacijsko poročilo št. 12 obveščevalne točke B1, 31. marec 1945.
- 2.) SI AS – Arhiv Republike Slovenije:
SI AS 1848 – Deveti korpus narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije.

Knjiga (en avtor):

- 1.) Guštin, *Prva partizanska pomlad*, str. 59–63.
- 2.) Guštin, Damijan. *Prva partizanska pomlad: Razvoj slovenskih partizanskih čet leta 1942*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2021.

Knjiga (dva ali trije avtorji):

- 1.) Nečak in Repe, *Prelom: 1914–1918*, str. 99.
- 2.) Nečak, Dušan, in Repe, Božo. *Prelom: 1914–1918, Svet in Slovenci v prvi svetovni vojni*. Ljubljana: Sophia, 2005.

Knjiga (štirje ali več avtorjev):

V opombi se navede samo prvi avtor, ki mu sledi kratica *et al.*

- 1.) Križman et al., *Dan prej*, str. 21.
- 2.) V bibliografiji je treba navesti vse avtorje.

Članek v zborniku:

- 1.) Knaflič, Zveze skozi razvojna obdobja Teritorialne obrambe, str. 85.
- 2.) Knaflič, Franci. Zveze skozi razvojna obdobja Teritorialne obrambe. V: Alojz Šteiner (ur.). *Vezisti in zveze ob 30-letnici Republike Slovenije*. Ljubljana: Defensor, 2021, 80–107.

Članek v znanstveni ali strokovni reviji:

- 1.) Kocjančič, Španci v nemški službi, str. 15.
- 2.) Kocjančič, Klemen. Španci v nemški službi na Slovenskem med drugo svetovno vojno. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 56, št. 2 (2016), 7–21.

Doktorska disertacija in magistrsko ali diplomsko delo:

- 1.) Horvat, *Teritorialna obramba Vzhodnoštajerske pokrajine*, str. 23.
- 2.) Horvat, Mladen. *Teritorialna obramba Vzhodnoštajerske pokrajine (7. PŠTO) v vojni za Slovenijo 1991: magistrsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2015.

Članek v dnevnem ali revijalnem tisku:

Če je avtor članka znan, se navaja enako kot članek v znanstvenih in strokovnih revijah.

Če je avtor članka neznan, citat začnite z naslovom članka.

- 1.) Burnik, JA bi se umaknila prek Kopra, str. 2.
- 2.) Burnik, Ivica. JA bi se umaknila prek Kopra. *Delo*, 33, št. 244 (1991), 2.

Drugi tiskani viri:

- 1.) *Uradni list RS*, št. 1, 25. 6. 1991, Ustavni zakon za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, str. 2–4.
- 2.) *Uradni list RS*, 1991.

Ustni viri:

- 1.) Novak, pričevanje, 30. 3. 2024.
- 2.) Novak, Janez. Pričevanje. Koper, 30. 3. 2024 (Posnetek, prepis ali drugo hrani avtor.).

Gradivo, dostopno na svetovnem spletu:

Vsebine, dostopne na svetovnem spletu, naj bodo v bibliografiji navedene v izvorni digitalni obliki. V bibliografski opombi se navedba smiselno skrajša.

- 1.) Hadalin, Jurij. *Boj za Albanijo: propad jugoslovanske širitve na Balkan*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2011. Dostopno na: *Zgodovina Slovenije – Sistory*, <http://hdl.handle.net/11686/file22522> (pridobljeno 6. 12. 2024).
- 2.) Kocmur, Janez. Kje je rokopis Prešernovih »Poezij«?, *Jutro*, 22, 27. 1. 1941, str. 1. Dostopno na: *Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si*, <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-CKKE75XO> (pridobljeno 6. 12. 2024).

- 3.) Omahen, Rok. Kako je Anton Haus postal »veliki admiral« (1. del). Dostopno na: *Kako je Anton Haus postal »veliki admiral« (1. del): MMC RTV Slovenija*, <https://www.rtv slo.si/kultura/razglednice-preteklosti/kako-je-anton-haus-postal-veliki-admiral-1-del/352950> (pridobljeno 6. 12. 2024).
- 4.) Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. Dostopno na: *Zgodovina Slovenije – Sistory*, <http://www.sistory.si/zrtve> (pridobljeno 6. 12. 2024).
- 5.) *Franc Rozman - Stane – Wikipedija, prosta enciklopedija*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Franc_Rozman_-_Stane (pridobljeno 6. 12. 2024).

Avdiovizualni viri:

- 1.) Grlj, *Helikopter TO-001 Velenje*.
- 2.) Grlj, Božo. *Helikopter TO-001 Velenje: dokumentarni film*. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo, 2007.

Avdiovizualni viri, dostopni na svetovnem spletu:

- 1.) Žnidarič, *Odhod JLA iz Slovenije*.
 - 2.) Žnidarič, Boris. *Odhod JLA iz Slovenije – YouTube*, <https://www.youtube.com/watch?v=HyOSjobQKqQ> (pridobljeno 27. 2. 2024).
8. Slikovno gradivo, in sicer fotografije, slike, zemljevide in drugo, je treba priložiti v ločeni datoteki. Slike morajo biti posnete v visoki resoluciji (format jpg, najmanj 300 dpi). Preglednice in grafikone avtor predloži v ločeni datoteki Microsoft Excel (format XLS ali XLSX), pri čemer je grafikon že izrisan in je označena glava preglednice. V glavnem dokumentu naj bo označeno, kam želi avtor umestiti priloženo gradivo. Priloženo gradivo mora vsebovati odgovarjajoče nad- in podnapise z navedbo vira ter avtorja (velikost črk 10). Za avtorskopravni vidik objave slikovnega gradiva poskrbi avtor prispevka, ki soglasje za objavo slikovnega gradiva predloži uredniku.
 9. Za vsebino prispevka in točnost podatkov odgovarja avtor prispevka.
 10. Avtor se s posredovanjem prispevka uredništvu strinja z njegovo objavo v reviji Vojaška zgodovina v tiskani obliki in elektronski obliki na spletni strani Vojaškega muzeja Slovenske vojske.
 11. Uredništvo poskrbi za lekturo prejetih prispevkov. Avtor lekturo pregleda in jo avtorizira v treh dneh. Drugo lekturo opravi uredništvo.
 12. Uredništvo poskrbi za prevod povzetka.
 13. Dodatna pojasnila so avtorjem na voljo v uredništvu.

Mladen Horvat

Zgodovina obleganja do pojava smodnika

Blaž Torkar

Dardanelska kriza in boji na polotoku Galipoli

Aleš Zelenko

Bliskovita vojna na dveh kolesih

Jurij Hadalin

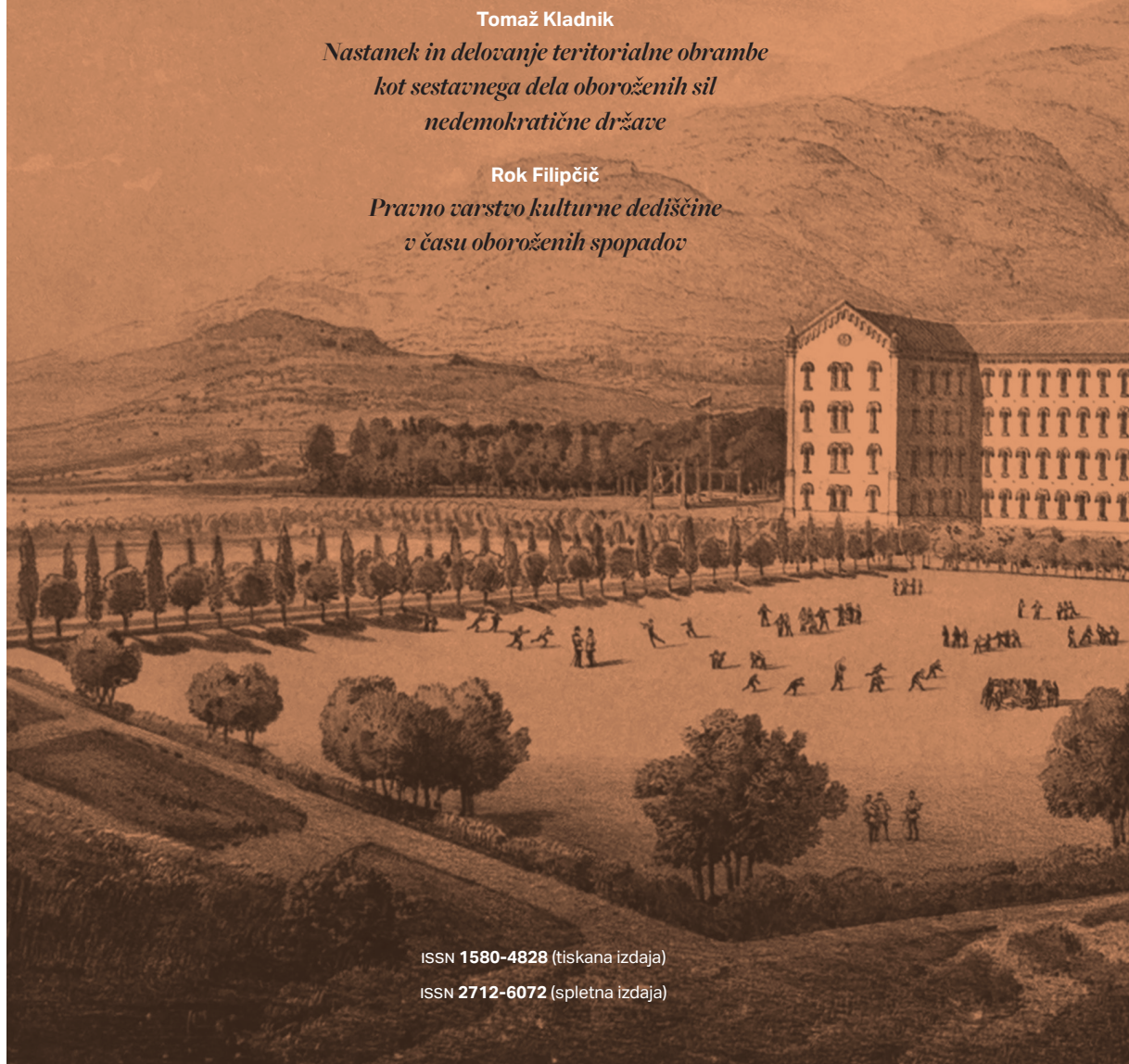
*Incident v Krfskem prelivu leta 1946:
jugoslovanska vloga v enem izmed prvih
lokaliziranih spopadov hladne vojne*

Tomaž Kladnik

*Nastanek in delovanje teritorialne obrambe
kot sestavnega dela oboroženih sil
nedemokratske države*

Rok Filipčič

*Pravno varstvo kulturne dediščine
v času oboroženih spopadov*

ISSN 1580-4828 (tiskana izdaja)

ISSN 2712-6072 (spletna izdaja)